

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені БОРИСА ГРІНЧЕНКА

STUDIA PHILOLOGICA

Філологічні студії

Збірник наукових праць

Випуск 6

Київ • 2016

УДК 81+82:811.11+811.13
ББК 81+83Я73
S90

Засновник:

Київський університет імені Бориса Грінченка

Рекомендовано до друку Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 7 від 23.06.2016 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 19607-9407P, видане Державною реєстраційною службою України 11.12.2012 р.

Друкується з грудня 2012 р.

Виходить двічі на рік

Затверджено МОН України як наукове фахове видання,
в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (галузь наук «Філологія») на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук
(наказ МОН України № 747 від 13.07.2015 р.)

Головний редактор:

Буніятова І.Р. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка).

Редакційна колегія:

Белехова Л.І. — доктор філологічних наук, професор (Херсонський державний університет);

Бондарева О.Є. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Водак Р. — доктор філологічних наук, професор (Ланкастерський університет, Велика Британія);

Воркачов С.Г. — доктор філологічних наук, професор (Кубанський державний технологічний університет, Російська Федерація);

Гладуш Н.Ф. — кандидат філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Єременко О.В. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Жаботинська С.А. — доктор філологічних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького);

Колесник О.С. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Кузьменко В.І. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Материнська О.В. — доктор філологічних наук, доцент (Національний університет імені Тараса Шевченка);

Махачаєвілі Р.К. — доктор філологічних наук, доцент (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Поліщук Я.О. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Резаненко В.Ф. — доктор філологічних наук, доцент (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Стишов О.А. — доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Торговець Ю.І. — кандидат філологічних наук, відповідальний секретар (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Ухванова-Шмигова І.Ф. — доктор філологічних наук, професор (Білоруський державний університет, Республіка Білорусь);

Фісяк Я. — доктор філологічних наук, професор (Познанський університет імені Адама Міцкевича, Республіка Польща);

Харитончик З.А. — доктор філологічних наук, професор (Мінський державний лінгвістичний університет, Республіка Білорусь).

Рецензенти:

Гудманян А.Г. — директор Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, завідувач кафедри англійської філології і перекладу, доктор філологічних наук, професор;

Потапенко С.І. — завідувач кафедри германської філології Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя, доктор філологічних наук, професор.

Studia Philologica (Філологічні студії): зб. наук. праць / редколегія: І.Р. Буніятова, Л.І. Белехова, О.Є. Бондарева [та ін.]. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. — Вип. 6. — 108 с. — (Укр., рос. та англ. мовами).

ISSN 2311-2425.

УДК 81+82:811.11+811.13
ББК 81+83Я73

ISSN 2311-2425

© Автори публікацій, 2016

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016

УДК 81'42

ТЕКСТ ИЛИ ДИСКУРС: ВОТ В ЧЕМ ВОПРОС

Буниятова И.Р.,

Гуманитарный институт Киевского университета имени Бориса Гринченко

В статье предпринята попытка привлечь внимание исследователей к актуальным вопросам, связанным с разграничением понятий текста и дискурса, что является крайне важным для современной лингвистики. Рассмотрен широкий спектр определений, предложенных ведущими школами в области коммуникативной лингвистики. Поднят вопрос о существующих трудностях в отделении текста от дискурса. Проанализированы два типа текста для иллюстрации двусмысленности, возникающей в интерпретации этих понятий. Автор также утверждает, что дискурс лежит в плоскости имманентности, а текст — в плоскости реализации.

Ключевые слова: лингвистика, текст, дискурс, традиция, когнитивно-коммуникативная парадигма, комплексное коммуникативное событие, бесконечность, связность, целостность, суперобложка, письма.

У статті здійснено спробу привернути увагу дослідників до актуальних питань, пов'язаних з розмежуванням понять тексту і дискурсу, що є вкрай важливо для сучасної лінгвістики. Розглянуто широкий спектр дефініцій, запропонованих провідними школами у царині комунікативної лінгвістики. Порушено питання про існуючі труднощі у відокремленні тексту від дискурсу. Проаналізовано два типи тексту для ілюстрації двозначності, що виникає в інтерпретації цих понять. Автор також стверджує, що дискурс лежить у площині іманентності, а текст — у площині реалізації.

Ключові слова: лінгвістика, текст, дискурс, традиція, когнітивно-комунікативна парадигма, комплексна комунікативна подія, безкінечність, зв'язність, цілісність, суперобкладинка, листи.

This paper is an attempt to stimulate debate on this issue related to discourse and text delimitation, the latter being of great relevance for to-date linguistics. Regarded is a vast range of definitions proposed by the mainstream researchers in the field of communicative linguistics. The author raises the awareness of the existing difficulties in distinguishing text from discourse. Two types of texts are analyzed to illustrate the ambiguity in text/discourse interpretation practice. One argues that discourse is of the order of immanence, while the text is of the order of realization.

Key words: linguistics, text, discourse, tradition, cognitive communicative paradigm, complex communicative event, infiniteness, coherence, integrity, dustcover, letters.

Постановка проблемы. Стойкий интерес к дискурсологическим студиям в лингвистике последних десятилетий отразился в возросшем количестве публикаций разного формата и, как ожидается, в диссертационных исследованиях. Во многом это объясняется солидным корпусом наработок в лингвистике текста, что позволило применить его процедурный аппарат для анализа дискурса, рассматриваемого как единство процесса языковой деятельности и ее результата, то есть текста [7, 4]. Следует иметь в виду относительную «молодость» разысканий в дискурсологии, всплеск внимания к которой приходится

на 90-е годы прошлого столетия. В значительной мере этот «недостаток» компенсируется сложившейся практикой других лингвистических дисциплин, обеспечивающих ее теоретической базой и корпусными данными. Широкое применение междисциплинарного подхода в когнитивно-дискурсивной парадигме способствовало расширению представлений о природе дискурса, его структуре, категориях и типологии [3, 215–218; 5; 6; 7; 1; 10; 11; 4]

И тем не менее в лингвистике дискурса существуют трудности, связанные с пониманием самой природы дискурса и прежде всего размежеванием

его и текста, выявлением сущностных признаков его отдельных типов, и что самое главное — разработкой новых техник его анализа. В предлагаемых современному лингвисту разработках, в том числе и в диссертациях, можно встретить смешение жанров — отождествление текстовых образований с дискурсионными, что, несомненно, противоречит главному принципу любого исследования — получению корректных результатов. Последнее определило **цель статьи** — провести водораздел между текстовыми и дискурсивными образованиями. Несмотря на многочисленные разработки по данной проблеме, в общем потоке научных проектов, особенно в диссертациях молодых ученых, по-прежнему наблюдаются попытки выдать текст за дискурс и наоборот.

Анализ последних публикаций. В украинских академических кругах сложилась традиция, ориентированная на достижения как западной, так и российской лингвистики дискурса. Представители Харьковской школы, возглавляемой И.С. Шевченко, изучают дискурс в рамках когнитивно-коммуникативной парадигмы, интегрирующей два вектора анализа: когнитивный и коммуникативный (прагматический). Предлагая рассматривать его как интегральный феномен, как мыслекоммуникативную деятельность, протекающую в широком социокультурном контексте и выступающую как совокупность процесса и результата, исследователи тем самым выстраивают свое, на их взгляд, системное представление о дискурсе, его единицах, уровнях и методах их анализа [12, 28]. Противопоставляя текст и дискурс, И.С. Шевченко утверждает, что текст-результат — это онтологическая сущность, и напротив, дискурс-событие не онтологично, его смыслы конструируются говорящим и слушающим в процессе общения, а их анализ предполагает привлечение данных смежных дисциплин, что соответствует принципам когнитивно-дискурсивной парадигмы [см. также Шевченко 13, 6–12; 14, 313–315; 15, 146–158].

Очевидно, что в такой интерпретации речь идет о дихотомии языка и речи, а текст рассматривается как первый ее противочлен. О сущности текста в системе языкового взаимодействия в свое время замечательно написал А.Е. Кибрик. На его взгляд, объективность ее существования поддерживается лишь возможностью письменной фиксации звуковой цепи и тем самым — осуществимостью пространственно-временного отрыва «текста» от соответствующего дискурса. «То, что обычно понимается под термином “текст” — это скорее артефакт лингвистической теории, нежели действительная сущность. Текст вообще есть гипотетический конструкт лингвистической теории» [8, 46]. Много позже замечательный воронежский лингвист В.Б. Кашкин предложил метафору, подводящую черту под толкованием

текста-языковой сущности. Отвечая на вопрос: дискурс — это речь или текст, он пишет: «Речь — единственная реальность человеческой языковой деятельности, занимаясь же текстами лингвист “препарирует лингвистические трупы”» [6, 6].

Последнее оказывается созвучным хрестоматийному определению дискурса Н.Д. Арутюновой, которое исключает возможность толкования древних текстов как дискурс [2, 136–137]. В этой связи возникает вопрос о том, насколько древними должны быть анализируемые тексты и к какому функциональному стилю они должны принадлежать. Заметим, что исчерпывающие определения дискурса и текста, их размежевание по принципу динамическое vs статическое по-прежнему не снимают разночтения в индивидуальных исследованиях. В научной практике все оказывается значительно сложнее, и здесь, несомненно, определяющую роль играют научные традиции и сформировавшиеся национальные школы.

О конкретных примерах двойственного подхода к размежеванию текста и дискурса речь пойдет ниже.

Изложение основного материала. В современном лингвистическом процессе существуют два устойчивых направления, согласно которым понятия «текст» и «дискурс» (1) четко разделены или (2) отождествлены.

Ср.: (а) дискурс в противоположность тексту не есть конструкт; он включает в себя не только текст, но и разворачивающиеся во времени процессы его создания и понимания [7, 10–16]; дискурс — это текст в неразрывной связи с ситуативным контекстом, определяющим все то, что существенно для порождения данного высказывания / текста [11, 135];

(б) дискурс — это текст, который состоит из коммуникативных единиц языка — предложений и их объединений в более крупные единства, находящиеся в непрерывной смысловой связи. Дискурс — это не только связная последовательность предложений, противопоставляемая изолированному предложению, но и определенное семантическое единство, обладающее информационной связностью (когезией) [10, 26].

Обобщая значительное число имеющихся в литературе толкований, Т.А. ван Дейк предлагает различать широкое и узкое толкование дискурса [4]. В первом случае дискурс рассматривается как комплексное коммуникативное событие, происходящее между говорящим, слушающим (наблюдателем и др.) в процессе коммуникативного действия в определенном временном, пространственном и прочем контексте. Это коммуникативное действие (КД) может быть речевым, письменным, иметь вербальные и невербальные составляющие. Типичные примеры — обыденный разго-

вор с другом, диалог между врачом и пациентом, чтение газеты и т.д. Во втором — дискурс это текст только с одной вербальной составляющей. В этом смысле термин «дискурс» обозначает заверченный или продолжающийся «продукт» КД, его письменный или речевой результат, который интерпретируется реципиентами. Таким образом, дискурс в самом общем понимании — это письменный или речевой вербальный продукт коммуникативного действия. А разницу между дискурсом и текстом Т.А. ван Дейк усматривает в том, что дискурс — это актуально произнесенный текст, а текст — это абстрактная грамматическая структура произнесенного (речь | язык, langue | parole, компетентность | произносимость). Дискурс — это понятие, касающееся речи, актуального речевого действия, тогда как «текст» — это понятие, касающееся системы языка или формальных лингвистических знаний, лингвистической компетентности [там же].

Исходя из вышесказанного, следует допустить возможность двойного толкования совокупности текстов в зависимости от того, под каким исследовательским углом зрения они рассматриваются. В тех случаях, когда анализу подлежат грамматические конструкции или словарные единицы, мы говорим о феномене текста, в иных, когда эту же совокупность текстов анализируют с учетом всего того, что их окружает, то есть по принципу «текст и вокругтекстовый фон», следует говорить о дискурсе [11, 135]. Такой подход к объекту исследования созвучен концепции Т.А. ван Дейка, в соответствии с которой рассмотрение принципов функционирования языка в обществе ведется не только с точки зрения прагматических подходов к дискурсу, но также с учетом определенных социальных факторов (мнения и установки говорящих, их социальный и этнический статус и т. д.); определенным образом акцентируются личностные характеристики носителей языка с их намерениями, чувствами, эмоциями и пр. [10, 25].

Напомним, что сложность в дифференциации рассматриваемых понятий возникает из-за подо-
бия их существенных признаков, и прежде всего принципиальной безграничности. Существующие схемы построения и структурные типы текстов (фрагментов, абзацев, сверхфразовых единств и др.) не противоречат принципиальной безграничности текстовой деятельности. В устной речи также имеются определенные представления о начале и конце коммуникативного акта (события). По сути, все мы пишем один большой текст (или проговариваем одно устное речевое произведение) [6, 7].

О бесконечности речевой деятельности в свое время высказался и Хомский. В одном из интервью, он обратил внимание на то, что язык — это центр нашего бытия, мы постоянно в него

погружены, и нам приходится делать над собой огромное усилие, чтобы, передвигаясь по улице, не вести беседу с самим собой, что постоянно с нами и происходит. Другими не менее важными свойствами текста и дискурса являются *связность*, как одна из сторон безграничности, и *цельность*, которая связана с коммуникативным фокусом текста, его общей функциональной направленностью, целью употребления. У дискурса это свойство отражает принципы отграничения его фрагментов [там же, 7].

Как пишет В.Е. Чернявская, само понятие целостности, цельности текста получает свое реальное наполнение и осмысление через неразрывную связь с экстралингвистическим вокругтекстовым фоном. На ее взгляд, данные языковой системы (то есть, интралингвистический аспект) недостаточны для раскрытия специфики целого текста. Сущность последнего может быть объяснена только при учете коммуникативного, социокультурного, когнитивного факторов, сплетенных с собственно лингвистическими [11, 134]. Наиболее убедительным представляется разделение понятий «текст» и «дискурс» через процедуру их анализа. Если первый направлен на внутренние (внутритекстовые) отношения высказываний между собой, их пропозициональную и иллокутивную структуру, взаимоотношения текстового целого и его частей, то второй характеризует внешние по отношению к тексту особенности коммуникативного процесса [там же, 135].

Приняв во внимание вышеприведенные критерии разделения текста и дискурса, обратимся к текстам, возможность однозначной интерпретация которых оказывается, на мой взгляд, затруднительной. Первый представлен текстами, напечатанными на современных англоязычных суперобложках. Это своего рода рекламные плакаты, содержащие важную информацию об авторе, аннотацию к изданию, цитаты из рецензий, небольшие изобразительные элементы и пр. Цель такой обложки — привлечь внимание читателя, сделать ее привлекательной, максимально соответствующей содержанию книги. Оформление, полиграфия играют в этом не последнюю роль. Современные авторы понимают, что подойти к выпуску своей книги нужно ответственно, ведь внешняя привлекательность издания — это первая ступень к успеху, и потому книга должна выглядеть максимально красиво. Ср. напр.: на рис. 1 и 2 представлены суперобложки разных по стилю и жанрам книг. В первом случае это научный жанр, а во втором — художественный. Тексты такого типа относят к многомерным, поликодовым феноменам, определяющими свойствами которых являются неоднородность и гетерогенность как на уровне формы, так и содержания. Как утверждает В.Е. Чернявская, «материя» такого текста соткана из многих различных эле-

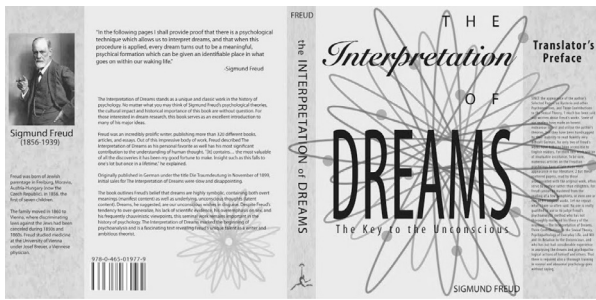

Рис. 1

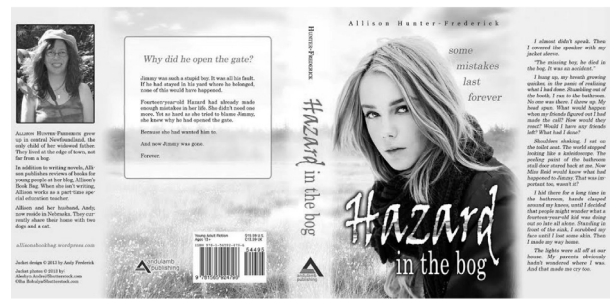

Рис. 2

ментов, существенно влияющих на восприятие текстового целого, которое содержит не только особенности соединения языковых знаков в текстовую ткань, но и графическое, шрифтовое, визуальное, цветное оформление — то, что называется текстовым дизайном (Textdesign) [11, 83].

Представленные к рассмотрению тексты соответствуют именно этому типу. Они включают названия книг, фамилии авторов, их краткие биографические справки, цитации, в том числе предисловие переводчика книги З. Фрейда “Interpretation of Dreams” на рис. 1 и пр. Насыщенность невербальными компонентами на рис. 1, где представлен научный жанр, ожидаемо уступает тому, что мы видим на рис. 2, то есть в случае художественного жанра. В частности, рис. 2 содержит фотографию автора и главной героини книги на фоне пространства, подобного полю или лугу. Несмотря на существование некоего списка общих требований к таким рекламно-информационным текстам, издательские коллективы часто вносят индивидуальную составляющую, которая позволяет их разнообразить.

В литературе рассматриваемый тип определяется как коллажный, креолизованный, вторичный текст, коммуникативная величина которого не ограничивается лишь вербальной составляющей. Для обозначения таких текстов используют термин «коммуникат», появившийся в научных дискуссиях одновременно с обсуждением «семиотической и культурологической экспансии» в область текста. Это послужило поводом для специалистов, работающих в лингвистике текста, говорить о размывании границ текста и относительности самой этой базовой лингвистической категории [11, 88].

Действительно, ответить на вопрос: следует ли обсуждаемые явления рассматривать в рамках лингвистики текста — не просто, имея в виду их коммуникативно-прагматическую установку. С другой стороны, следуя в русле концепции, рассматривающей текст как артефакт, результат целенаправленной деятельности субъекта, эта задача не представляется невыполнимой. Более того, коммуникативная структура таких текстов,

как минимум, по одному из параметров не соответствует схеме Р. Якобсона: референт—адресант—сообщение—адресат—код. В данном случае автор сообщения—неизвестен. Это, как правило, анонимная группа копирайтеров и художников, работающая на издательство. Коллективный адресант не выполняет две из постулируемых ему функций — эмотивную и фатическую. В этом случае контакт между участниками коммуникации отсутствует. Коллаж действительно содержит сообщение, которое понимается как процесс и результат порождения речи, то есть текст. Из этого мы и будем исходить.

Еще одним не менее интересным примером неоднозначного толкования служат тексты английского эпистолярного жанра — письма, датируемые XVI–XVII ст. Ср., напр.:

На рис. 3 и 4 представлены образцы переписки между Елизаветой Стюарт, королевой Богемии,

Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia, to her brother James VI

Right high right excellent and mighty prince, our dearest brother and cousin, we greet you well. Our servant, Robert Bowes, holding the place of our ambassadour with you, hath, upon vrgent cause concerning himself in his perticuler state, humbly signified his desier to haue some small tyme graunted vnto him for his repayre into Yorkshire and the bissoprike of Durham, the places where his landes and lying doo laye, wherein he having receaid som hurt and detriment since the time of his absence, through the charge he hath from us with you, is in danger of furdre losse if he may not in tyme prevent the same; we haue, therefore, bene pleased for our parte to condescend to his humble request herein, as a matter very reasonable to be graunted him, as we thinke yourself will also judge of it, and be pleased to gyve your good liking and assent therunto, which we desier you to doo, not doubting but in six or eight weekes he shall settle and compound his causes in such good sorte as to return again well furnished to the place of his charge with you, to your good contentment. And so, right high right excellent and mighty prynce, and dearest brother and cousin, in our most affectionate manner we commend vs to you, and you in the protection of Almighty God. Given at our mannor of Richmond, the xvijth of October, 1591.

Your loving sistar and cousin,
[Addressed,] ELIZABETH R.
To the right high right excellent and mighty prince, our dearest brother and cousin, the king of Scotland.
[Indorsed,] 1591. 3 Nouemb. Delyvered be Mr. Bowes.

Рис. 3

Madame and derest sister, Your silence hath bein so long, and I haue so long awaited upon your breaking thair of, that I am forced now at last to remember you again by this few lines. I haue written thrie letters unto you, and has never as yett recaved answer of any of them, aither by word or write, wich movis me to thinke that my lettres neuer came to youre hands, especially my last, quhairin I wrote als plainly, and als louingly, unto you as I could. Quhat can I thinke, except that aither ye haue bein by sume greatly abused, or els in other weghtie affaires greatly distracted? Howsomever it be, I am sure ye could not haue taken a greater tryall of my patience; but presupposing that my lettres came neuer to youre hands, yet could you not be ignorant of the subject of thaim, als well by Bukleuche his detaining in Barwick, as by Robert Tousies endles detaining thair. As for Bukleuche, I thought the greate care and pains that all this year I had takin in the bordor matters, togither with his delyuerie, had geuin als muche prooffe of my good will as deserued at the least ane anser, if not thanks. For my part, I am ready to perfyte the entrie of the all pledges; but if that course lyke you not, as it appearis by your long delays, I wold lykwaies know it. And as for Robert Tousies carand, it is turned from one honorable annuitie to a volantarie uncertaintie almost after long begging, and now, at last, to als muche worse than nothing, as there is tyme spent in the seeking of it. I pray you, madame, excuse my impatience in this; it is no wonder I wearie to be so long time sutire, as one who was not borne to be a beggar, but to be beggit at. A short refusall had les displeasid me than any anserlesse and disdainfull delay. Remember, that as I ame your kinsman, so am I a true prince. The disdainning of me can be noe honor to you. The use of tempting your freinds so sore cane turne you to no advantage. If you thinke my frendshipe worthie that annuitie, remember, *qui cito dat bis dat*. Let not the circumstances of the giver disgrace the gifte, for I wearie to be a suter, and for your pleasure I will promeis neuer to challenge that debt any more if ye will not be contente als frielle to pay it as freelle ye promisit it. I must, once again, pray you to excuse my impatience, for thaire cannot a greater greif cum to an honest hairt than to be slightied be thaim at quhose handis he hath deseruid so well as my conscience bearis me upright recorde I have euer done at youris. My faulte is the lesse that I complaine of you to your selfe; and I will yet hope that ye will giue furth a just sentence in my favour, and applaud my free speaking in pleading my just cause. And thus, madame and dearest sister, I committ you to the tuition of the Almighty. From Holyrud house, the 24th December, 1591.

Your most louing and affectionat brother and cousin,
JAMES R.

Рис. 4

и Яковом VI Шотландским, впоследствии Яковом I Английским. Тексты этих писем интересны не только этикетными формулами, особенностями грамматических конструкций, но и личностями самих авторов. Из обращений, предвещающих тексты данных писем, следует, что Яков и Елизавета являются близкими родственниками, братом и сестрой. На самом деле, Яков — единственный сын Марии Шотландской (Стюарт). В исторических анналах Британии записано, что из восьми детей Якова и Анны Датской выжило трое, в том числе Елизавета Богемская и Карл I Английский. За свою жизнь харизматичная Елизавета написала сотни писем, в которых использовала секретные шифры, содержащие комбинации знаков разных семиотических систем.

Эпистолярное наследие ранненовоанглийского периода представляет собой разнообраз-

ный корпус писем, авторы которых принадлежали к разным социальным слоям населения. Английский эпистолярный текст, подобно любому иному в этом жанре, является аутентичным, основанным на действительных событиях из жизни авторов, обладающим референцией к конкретной коммуникативной ситуации. Отличительными особенностями таких текстов принято считать нарративность и модальность. В отличие от эпистолярного дискурса нового времени, он не отражает непрерывный коммуникативный процесс, связанный с определенными ситуациями и установками субъектов переписки. В этом случае мы задаемся вопросом о признании писем XVI–XVII ст. эпистолярным дискурсом. Согласно концепции Н.Д. Арутюновой, это оказывается невозможным, поскольку в письмах, дошедших до наших дней, мы видим не жизнь, а застывшую фотографию, натюрморт. Исследователю неизвестна вся совокупность социально-культурных, психологических и прочих интенций авторов, как в случае с Елизаветой Богемской, выступающей в роли просителя перед своим «братом», английским королем, за приближенную к ней особу.

В продолжение актуальной дискуссии о разделении текста и дискурса уместным, на наш взгляд, представляется выделение дифференцирующих признаков, позволяющих провести между ними разделительную черту. Наиболее исчерпывающий их список находим у Л.В. Селезневой [9, 212–213]. Обобщив различные дефиниции рассматриваемых понятий, она предложила различать дискурс и текст:

1) по признаку наличия / отсутствия процессуальности: «Лингвистика максимально сузила содержание понятия “текст”, ограничив его только материальной стороной и оставляя процессуальность для исследователей дискурса». Данное свойство интерпретируется как функциональность—структурность, процесс—продукт, динамичность—статичность. В соответствии с ними различают структурный текст как продукт и функциональный дискурс как процесс;

2) по признаку наличия / отсутствия прикрепленности ко времени. При этом отмечают «невозможность существования дискурса вне прикрепленности к реальному, физическому времени, в котором он протекает». В этом смысле текст лишен жесткой прикрепленности ко времени, и эти отношения носят опосредованный характер;

3) по признаку наличия / отсутствия актуальности. Так, дискурс, интерпретируемый как речь, «погруженная в жизнь», не используется обычно по отношению к древним и другим текстам, т. к. невозможно непосредственно восстановить их связи с социальной ситуацией. Признаком дискурса является актуальность как значимость его для современного момента;

4) по признаку устной / письменной формы. Если дискурс определяется как процесс использования языка в устной и в письменной речи, то под текстом обычно понимается «всякая записанная речь (литературное произведение, сочинение, документ и пр., а также часть, отрывок из них)».

Рассмотренные подходы составляют лишь определенную часть существующих в лингвистике теорий и не исчерпывают весь спектр проблем, связанных с этой темой. Примеры текстов на суперобложках и образцов эпистолярного

жанра, предложенные для интерпретации в этой статье, убеждают нас в том, что проблема остается актуальной и ее разрешение зависит от установок национальных школ, сформировавшихся в последние десятилетия. Лингвистика дискурса нуждается не только в уточнении базового терминологического и понятийного аппарата, но и в надежной методологической основе, новых техниках анализа. Последнее является чрезвычайно важным ввиду однообразия используемых приемов, их неэффективности в исследовательском процессе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александрова О.В. Виды пространств текста и дискурса / О.В. Александрова, Е.С. Кубрякова // Категоризация мира: пространство и время : матер. науч. конф / под ред. проф. Е.С. Кубряковой, проф. О.В. Александровой. — М. : Диалог-МГУ, 1997. — С. 15–25.
2. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Речь / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / глав. ред. В.Н. Ярцева. — М. : Науч. изд-во «Большая российская энциклопедия», 2002. — С. 136–137.
3. Белошапкова Т.В. Когнитивно-дискурсивная парадигма лингвистического знания: принципы анализа дискурса (на материале категории аспектуальности) / Т.В. Белошапкова // Вестник ТГУ им. Г.Р. Державина. — 2008. — Вып. 5. — С. 215–218. — (Серия «Гуманитарные науки»).
4. ван Дейк Т.А. (1998). К определению дискурса [Электронный ресурс] / Т.А. ван Дейк. — Режим доступа : <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm>
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. — М. : Гнозис, 2004. — 390 с.
6. Кашкин В.Б. Дискурс : учеб. пособ. по спец. теоретическая и прикладная лингвистика / В.Б. Кашкин. — Воронеж : Изд-во ВГУ, 2004. — 76 с.
7. Кибрик А.А. Анализ дискурса в когнитивной перспективе : дис. ... д-ра филол. наук в виде научного доклада, составленная на основе ранее опубликованных работ : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А.А. Кибрик. — М. : Ин-т языкознания РАН. — 90 с.
8. Кибрик А.Е. Лингвистические предпосылки моделирования языковой деятельности / А.Е. Кибрик // Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах / под ред. А.Е. Кибрика и А.С. Нариньяни. — М. : Наука, 1987. — 280 с.
9. Селезнева Л.В. Исследования дискурса в современной лингвистике: опыт, направления, проблемы / Л.В. Селезнева // Вестник СВФУ им. Л.К. Амосова, 2011. — Т. 8, № 4. — С. 119–124.
10. Темнова Е.В. Основные подходы к изучению дискурса / Е.В. Темнова // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей / отв. ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. — М. : МАКС Пресс, 2004. — Вып. 6. — 168 с.
11. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : учеб. пособ. / В.Е. Чернявская. — М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. — 248 с.
12. Шевченко И.С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И.С. Шевченко, Е.И. Морозова // Вестник ХНУ им. В.Н. Каразина. — 2003. — № 586. — С. 35–38.
13. Шевченко И.С. Дискурс и его категории / И.С. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. — 2011. — № 973, вып. 68. — С. 6–12.
14. Шевченко И.С. Дискурс и стиль: проблемы эвристики / И.С. Шевченко // Функциональная лингвистика. — 2012. — № 4. — С. 313–315.
15. Шевченко И.С. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен: единицы и категории / И.С. Шевченко // Лингвистические исследования : сб. ст. ЕГУ. — Ереван : Лимуш, 2015. — Вып. 5. — С. 146–158.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

1. Stapleton, Thomas, and Edward Plumptre. Plumptre Correspondence: A series of letters, chiefly domestic written in the reigns of Edward IV. Richard II. Henry VII and Henry VIII. — 1839. — Vol. 4. — P. 170–188. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://archive.org/stream/plumptrecorresp00plumgoog#page/n326/mode/2up>
2. Wood, Mary Anne Everett, ed. Letters of Royal and Illustrious Ladies of Great Britain: from the Commencement of the Twelfth Century to the Close of the Reign of Queen Mary. Henry Colburn, 1846. — P. 172–176 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <https://archive.org/stream/lettersroyaland04greegoog#page/n198/mode/2up>

ІДЕОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ БРИТАНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Зубченко О.С.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розкрито основні властивості ідеології як форми соціальної когніції, визначено її вплив на структуру політичного дискурсу. Ідеологічний аналіз британського політичного дискурсу на матеріалі промови Д. Кемерона здійснено на основі визначення контекстуальної моделі комунікативної ситуації; основоположних ідеологій (або множинних ідеологічних особистостей), у тому числі професійної групової ідеології; особистих когнітивних моделей конкретних подій. Дослідження засвідчило, що політична промова є особистісним втіленням групової ідеології, яка характеризується взаємодією множинних ідеологічних особистостей мовця.

Ключові слова: політичний дискурс, ідеологія, ідеологічний аналіз, Великобританія, Д. Кемерон, контекстуальна модель, когнітивна модель.

В статье раскрыты основные свойства идеологии как формы социальной когнициции, определено ее влияние на структуру политического дискурса. Идеологический анализ британского политического дискурса на материале речи Д. Кэмерона проведен на основе определения контекстуальной модели коммуникативной ситуации; основополагающих идеологий (либо множественных идеологических личностей), в том числе профессиональной групповой идеологии; личностных когнитивных моделей конкретных событий. Исследование показало, что политическая речь является личностным воплощением групповой идеологии, которая характеризуется взаимодействием множественных идеологических личностей говорящего.

Ключевые слова: политический дискурс, идеология, идеологический анализ, Великобритания, Д. Кэмерон, контекстуальная модель, когнитивная модель.

The article describes the basic properties of ideology as a form of social cognition and determines its impact on the structure of political discourse. The ideological analysis of British political discourse on the materials of D. Cameron's speech is made on the following grounds, namely on the definition of the contextual model of communicative situation; on the definition of fundamental ideologies (ideological or multiple personalities), including professional group ideology; on the definition of personal cognitive models of specific events. The analysis has showed that political speech is the personal embodiment of the ideology of the group, which is characterized by the interaction of multiple ideological personalities of speaker.

Key words: political discourse, ideology, ideological analysis, Great Britain, D. Cameron, context model, cognitive model.

Визначення проблеми. У сучасному суспільстві все більше уваги приділяють вивченню політичного дискурсу, в якому яскраво відображене не лише суспільно-політичне життя країни, а й національна культура та цінності. Для того щоб розуміти сучасний світ і успішно функціонувати в ньому, громадяни повинні володіти складним комплексом знань, зокрема стосовно світових політичних процесів, особливостей політичної комунікації, функціонування мови в політичній сфері. Все це свідчить про наявність об'єктивної потреби в науковому дослідженні саме політичного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представники філософських шкіл Оксфорда та Кембриджа в 1950-ті роки заклали основи теоретичних досліджень політичного дискурсу, проаналізувавши лінгвістичний контекст

суспільно-політичної думки. Основоположними працями у сфері теорії політичного дискурсу вважають дослідження, виконані такими провідними зарубіжними та вітчизняними вченими, як Т.А. ван Дейк [2; 3; 12], Ю. Габермас [6], Н. Ферклоу [4], П. Серіо [13], Р. Барт [1], М. Фуко [5], Р. Водак [8], М. Мейер [8], Г. Почепцов [15], Є. Шейгал [19], С. Жаботинська [9], І. Шевченко [18], О. Баранов [11], О. Михайлова [11], Г. Сатаров [11], Є. Шипова [11], Л. Безугла [18], Н. Кравченко [14]. Порівняно з іншими видами дискурсу, політичний є найбільш ідеологізованим, тому, на наш погляд, досить цікавим буде аналіз основних властивостей ідеології як форми соціальної когніції, а також її вираження та реалізація у політичних текстах.

Метою статті є ідеологічний аналіз політичного дискурсу. **Завдання статті:** визначити основні властивості ідеології як форми соціальної

когніції, здійснити контекстуальний ідеологічний аналіз політичного дискурсу на матеріалах промов Д. Кемерона.

Виклад основного матеріалу. Політичний дискурс та ідеологія є тісно взаємопов'язаними. Дискурс відіграє фундаментальну роль у вираженні та втіленні ідеології як форми соціальної когніції. А ідеологія, у свою чергу, впливає на різні рівні структури політичного дискурсу: від вибору інтонації, лексичних одиниць та синтаксичних структур до використання метафор та аргументації. На думку Т. ван Дейка, ідеологічний аналіз політичного дискурсу базується на мультидисциплінарному підході, оскільки передбачає розгляд політичної когніції, структури дискурсу та соціально-політичного контексту, в якому зазначені дискурс та когніція виконують відповідні функції і мають певні значення [3].

Зауважимо, що наразі не існує єдиного тлумачення поняття «дискурс». У лінгвістичній літературі натрапляємо на низку визначень, запропонованих вітчизняними та закордонними науковцями.

Дискурс — це система комунікації, поле комунікативних практик, розглянуте в реальному і потенційному (віртуальному) аспектах, де під реальним виміром розуміється поточна мовна діяльність і її результати — тексти, потенційний вимір являє собою сукупність знаків, що обслуговують дану комунікацію. Ці знаки можуть бути вербальними і невербальними (прапори, емблеми, портрети, погруддя, символічні й знакові особистості тощо) (Е. Шейгал) [19, 42].

Дискурс — тип мовної комунікації, що передбачає раціональне, критичне осмислення цінностей, норм, правил соціального життя з єдиною метою — досягнення взаємного розуміння (Ю. Хабермас) [6, 121].

Дискурс — це зв'язаний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними й іншими факторами; текст, взятий у подієвому аспекті; мовлення, розглянуте як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і в механізмах їхньої свідомості (когнітивних процесах) (Н. Арутюнова) [10].

Дискурс — це 1) зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників (онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо); 2) замкнена цілісна комунікативна ситуація, складниками якої є комуніканти й текст, що є знаковим посередником і зумовлений різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними тощо); 3) стиль мовного спілкування; 4) зразок мовної поведінки у певній соціальній сфері, що має певний набір змінних (О. Селіванова) [17, 119].

Дискурс — це не просто зв'язний текст, це складне комунікативне явище, що містить у собі й соціальний контекст, який дає уявлення як про

учасників комунікації (і їхні характеристики), так і про процеси виробництва та сприйняття повідомлень (Т. ван Дейк) [12, 13].

У дослідженні найбільш прийнятним, на нашу думку, виявляється визначення, запропоноване нідерландським лінгвістом Т. ван Дейком. Концепція вченого пропонує багатопланове та різнобічне вивчення дискурсу як особливого комунікативного явища, як «складної єдності мовної форми, знання і дій, як події, інтерпретація якої виходить далеко за рамки буквального розуміння самого висловлювання» [12, 13]. Іншими словами, як пише Т. ван Дейк, створення та розуміння будь-якого дискурсу, в тому числі й політичного, базується на володінні певним видом соціальної когніції (у нашому дослідженні — це ідеологія), а також на розумінні певної кількості обставин, тобто мовленнєвої ситуації (у нашому дослідженні — контекстуальна модель).

Здійснюючи ідеологічний аналіз англomовного британського політичного дискурсу ми розглядали поняття «ідеологія» як певний вид соціальної когніції, як систему переконань, знань та поглядів, яких дотримуються члени соціальної групи [2]. Причому ці переконання можна назвати соціальними репрезентаціями групи (*social representation*), побудованими на основі ідеології. Отже, соціальні репрезентації групи (або переконання) та ідеологія є взаємопов'язаними поняттями. Але при цьому не є взаємозамінними, оскільки соціальні репрезентації кожної групи складаються як з ідеологічно-базованих, так і з загальноприйнятих культурних переконань. Саме останні є основою всіх когніцій у межах різних груп та у їх взаємодії, а також основою всіх ідеологій. Загальноприйняті культурні переконання, засновані на здоровому глузді, є незаперечними та неідеологічними. Кожна соціальна група при формуванні власної ідеології вибирає деякі із загальноприйнятих культурних переконань, керуючись при цьому основними соціальними властивостями групи, такими як критерії членства, діяльність, цілі, норми, цінності, зв'язки з іншими групами та особливі групові ресурси (наявність або відсутність капіталу, влади тощо).

У межах нашого дослідження ми будемо розглядати ідеологію як «Я-схему» групи, яка лежить в основі переконання, визначає та контролює дії і спілкування мовців як членів групи, або, іншими словами, дискурс членів групи.

Розглянемо більш детально зв'язок ідеології та дискурсу. Соціальні репрезентації групи, засновані на ідеологічних засадах, є переважно узагальненими й абстрактними, при цьому члени групи мають використовувати їх у різних конкретних мовленнєвих ситуаціях, що, відповідно, відображається у дискурсі. Тобто ідеологія та переконання визначають політичний дискурс, однією з характерних особливостей якого є про-

тиставлення того, що «МИ» думаємо і говоримо, до того, що думають і говорять «ВОНИ» в цілому, при цьому не виявляється протиставлення того, що «Я» особисто вважаю, до того, що вважає хтось інший. Усе це втілюється у політичному дискурсі за рахунок вживання узагальнених виразів (ми, наші цілі, вони, їхні погляди тощо). Отже, політичний дискурс чітко виражає ідеологію та соціальні репрезентації групи в колективних формах текстів і мовлення (наприклад, партійні програми, постанови з'їздів тощо). Але при цьому також існують інші форми політичного дискурсу, які виробляються окремими мовцями (як-от, промови та заяви політиків), які є прикладом персоналізації групових переконань і поглядів. У цьому разі виникає необхідність у когнітивному інтерфейсі, який забезпечить представлення у політичному дискурсі не лише групової ідеології, а й особистих поглядів, переконань та досвіду мовця. Для означення цього інтерфейсу лінгвісти П. Джонсон-Лейерд (*P.N. Johnson-Laird*), Т. ван Дейк (*T. van Dijk*), У. Кінтч (*W. Kintsch*), Г. ван Устендорп (*H. van Oostendorp*), С. Голдман (*S.R. Goldman*) [3, 18] запозичили поняття «когнітивна модель» з когнітивної психології. Когнітивна модель — це особистісна репрезентація (так звана епізодична пам'ять) специфічних подій, у яких особа брала участь, була свідком, або про які чула або читала [3]. Отже, когнітивна модель вміщує особистісне знання про подію, погляди щодо цієї події, а також особистісне тлумачення та оцінювання останньої, тобто «досвід». При цьому слід зазначити, що більша частина змісту цих особистісних моделей ґрунтується на загальноприйнятих культурних переконаннях та ідеології. Таким чином, когнітивна модель поєднує соціальну репрезентацію групи й особистісну репрезентацію мовця, а отже, є когнітивною основою у процесі вироблення політичного дискурсу та його розуміння.

Ще одним важливим для ідеологічного аналізу політичного дискурсу поняттям є «контекст» або «контекстуальна модель». Відповідно до мовленнєвої ситуації контекстуальна модель у структурі дискурсу визначає мовленнєві акти, цілі, завдання і функції, знання та переконання тощо. Контекстуальна модель подібна до моделей інших подій, але має специфічні категорії, які відповідають певній соціальній події, такі як соціальний домен (політика, освіта тощо), виконувані соціальні дії (законодавство, освіта тощо), установки (час, місце дії тощо), ролі учасників (спілкування, родинні або соціальні ролі тощо) і когніції (переконання, цілі, погляди тощо) [3, 19]. Отже, контекстуальна модель визначає релевантність пропонованої інформації, вид та умови мовленнєвого акту, необхідні форми ввічливості, стилістичні характеристики, інтонацію та ін. Слід зазначити, що контекстуальні моделі є ідеологічно визначеними. Іншими словами, пред-

ставники різних політичних партій будуть мати різні ідеологічно визначені когнітивні та контекстуальні моделі однієї тієї самої події.

Таким чином, політичний дискурс визначається ідеологією як основою соціальної репрезентації групи, когнітивною моделлю як основою особистісної репрезентації мовця, та контекстуальною моделлю як суб'єктивною репрезентацією конкретної мовленнєвої ситуації.

Проаналізуємо політичний дискурс з погляду його ідеологічного складника, спираючись на вищевикладені концептуальні положення. Як твердить Т. ван Дейк, «політичний дискурс — це клас жанрів, визначених соціальним доменом, а саме політикою» [3, 19]. До жанрів політичного дискурсу можна віднести парламентські дебати, промови політиків, програми політичних партій, засідання уряду тощо. Тобто політичний дискурс — це дискурс політиків. Беручи до уваги, що політичний дискурс є видом інституційного дискурсу, до цієї категорії відносимо лише ті, які були створені в інституційних локаціях, тобто в уряді, парламенті або політичними партіями. Таким чином, неформальне спілкування політиків з друзями, на наш погляд, не є жанром політичного дискурсу, оскільки останній створюється мовцем, який виконує професійну функцію, в інституційній локації і з метою вчинення певної політичної дії (прийняття законодавчого акту, виборча кампанія тощо).

Визначаючи ідеологію як основні переконання, поширені між членами групи, припускаємо, що у політичному дискурсі відбувається взаємодія «множинних ідеологічних особистостей». Наприклад, у своїй промові британський прем'єр-міністр Д. Кемерон поєднує різні ідеології і виступає як професійний політик, як представник консервативної партії, як громадянин Великобританії та як звичайна людина. Це пояснюється тим, що ідеологія визначається для групи, а не для окремої особистості, а отже, члени однієї групи, базуючись на власному досвіді та знаннях, можуть мати різне розуміння і, відповідно, відтворення групової ідеології. Це дозволило американському вченому Дж. Джейсону (*G.I. Geison*) виділити поняття «професійної групової ідеології», яке контролює переважну частину нашої повсякденної інституційної та організаційної діяльності й відображається у різних жанрах політичного дискурсу.

Отже, ідеологічний аналіз політичного дискурсу Д. Кемерона буде містити визначення:

- 1) контекстуальної моделі комунікативної ситуації;
- 2) основоположних ідеологій (або множинних ідеологічних особистостей), у тому числі професійної групової ідеології;
- 3) особистих когнітивних моделей конкретних подій.

Для ідеологічного аналізу ми обрали промову Д. Кемерона "D. Cameron (conservative); Leader's speech, Birmingham 2014".

1. Визначення контекстуальної моделі комунікативної ситуації.

Доведемо приналежність зазначеної промови до жанру політичного дискурсу шляхом аналізу її основних контекстуальних характеристик, а саме — окреслимо мовця, локацію та мету спілкування:

а) мовець — Девід Кемерон, прем'єр-міністр Великобританії, лідер Консервативної партії Великобританії, член Парламенту по виборчому округу Вітні, а отже, професійний політик;

б) локація — з'їзд консервативної партії Великобританії;

в) мета спілкування — виконання політичного акту, висловлення думки уряду Великобританії стосовно результатів референдуму про незалежність Шотландії.

На думку Т. ван Дейка, запропонований перелік контекстуальних характеристик не є повним, тому вчений пропонує розширити його та здійснювати контекстуальний аналіз політичного дискурсу за такими критеріями [3]:

а) соціальний домен: політика — промова професійного політика безперечно належить до цього домену;

б) глобальна виконувана дія — управління державою;

в) глобальна локація — з'їзд консервативної партії;

г) локальний виконуваний політичний акт — висвітлення стратегій та переконань політичного уряду країни;

д) політичні ролі учасників: мовець — Д. Кемерон, прем'єр-міністр Великобританії; слухачі — члени політичної партії;

е) політичні когніції учасників — політичні погляди, ідеології, цілі та завдання консервативної партії.

Отже, ми здійснили контекстуальний аналіз за усіма запропонованими категоріями і можемо стверджувати, що промова Д. Кемерона є прикладом політичного дискурсу. Таким чином, можемо провести ідеологічний аналіз політичного дискурсу на прикладі зазначеної промови.

2. Визначення основоположних ідеологій (або множинних ідеологічних особистостей), у тому числі професійної групової ідеології.

Визначення основоположних ідеологій передбачає виокремлення в тексті промови виразів, які виражають основні положення групових ідеологій: ідеології консервативної партії (член партії), ідеології професійного політика (голова уряду, прем'єр-міністр), ідеології британця, ідеології людини.

Ідеологія консервативної партії. Розглянувши «Маніфест Консервативної партії» [7], яка є правлячою партією Великобританії, ми визначили її основні ідеологічні положення: економічний

розвиток, рівність та врахування інтересів кожного, добробут, справедливість, безпека, гідність.

Аналіз промови Д. Кемерона [20], лідера партії, дав змогу виокремити фрази, які наголошують та стверджують ідеологічні положення консерваторів. При цьому у виокремлених фразах, використані спеціальні лексичні засоби, що підкреслюють важливість позитивного сприйняття зазначених ідеологічних положень, а саме:

1) економічний розвиток (“*economy*” й “*economic*” використано 16 разів) та добробут (“*welfare*” вжито в промові 8 разів). При цьому в іменникових фразах зі словами “*economy*” та “*economic*” використані пре-модифікуючі прикметники, які стверджують позитивний розвиток економіки, та присвійний займенник (*our*), який підкреслює, що економічні питання входять у коло інтересів Консервативної партії: *the fastest-growing economy, our long-term economic plan, the fastest-growing major advanced economy in the world, a strong economy, our economy responsibly, our economic plan*. Слово “*welfare*” вживається з метою негативної репрезентації інших: *They have opposed every change to welfare we've made — and I expect they'll oppose this too. They sit there pontificating about poverty — yet they're the ones who left a generation to rot on welfare...* та позитивної саморепрезентації: *So let's say it loudly and proudly...with Britain getting off welfare and back to work...*

Піклування про добробут громадян Великобританії виражено також за рахунок вживання дієслів та їх похідних, які гарантують стабільність і впевненість:

– **to secure** — *...we can secure a better future for all... have the security of a job... a safe and secure retirement... security in retirement... delivering more security;*

– **to protect** — *We came in and protected the NHS (National Health System) budget. The next Conservative Government will protect the NHS budget and continue to invest more;*

– **to save** — *and saving it (country) from economic ruin... and save a bit more... we will find the savings we need through spending cuts alone... you should be able to buy a home — if you're willing to save... if you're prepared to work and save, we will help you get a place of your own;*

2) рівність та справедливість: з метою підкреслити пріоритетність цих понять для Консервативної партії (на відміну від Лейбористської партії) Д. Кемерон використовує протиставлення та антоніми, а також вживає іменникові фрази, які означають обов'язок:

– *Under Labour, inequality widened. With us, it's narrowed.*

– *There's one more task I want you to carry out: bringing fairness to our constitution.*

– *I know the system is **unfair**. I know that you are asking: if Scotland can vote separately on things like tax, spending and welfare. why can't England, Wales and Northern Ireland do the same? I know you want this answered. So this is my **vow**: English votes for English laws — the Conservatives will **deliver it**.*

– *I want to **take action** that's long overdue, and **bring back some fairness** to tax;*

3) урахування інтересів кожного громадянина Великобританії (вжито універсальні займенники *all* — 13, *everyone* — 15). Аналіз промови Д. Кемерона свідчить про те, що універсальний займенник *all* вжито з метою підсилення підмета, вираженого особовим займенником *we* (інтереси Консервативної партії в особі Д. Кемерона не відокремлюються від інтересів всього народу): *we can **all agree** ... we can **all be proud** ... we **all have to work***; а також в якості комплементативної прийменника *for*, який утворює прийменникову фразу, що виконує функцію ад'юнкта: *a better future **for all** ... a chance **for all** ... and **for all** ... passage **for all**.*

Універсальний займенник *everyone* вжито 15 разів, з них 11 — повтор фрази: “*A Britain (country) that **everyone** is proud to call home*” і два вживання у виразі “*everybody here (in Britain)*”. Вживання універсальних займенників підкреслює, що Консервативна партія та Д. Кемерон, як її лідер, представляють інтереси всіх громадян Великобританії;

4) безпека. Говорячи про безпеку країни, Д. Кемерон використовує поняття “*terrorism*” та “*ISIL*”, які дозволяють зробити чітку категоризацію на МІ — позитивні (Консервативна партія Великобританії та країна в цілому) та ВОНИ — негативні (терористи, ІДІЛ, Ірак). Для посилення впливу вжито негативно забарвлені слова: *terror, murder, threat, extremist, hellish crucible*:

– *Unless **we deal with ISIL**, they will deal with us, bringing **terror and murder** to our streets.*

– *The **threat is Islamist extremist terrorism** — and it has found a new, **hellish crucible** — with **ISIL**, in Iraq and Syria.*

Запропонованим варіантом вирішення проблеми є жорсткий контроль за імміграційними процесами, який дозволить протиставити МІ — позитивні (Консервативна партія Великобританії) гарантуємо безпеку, а ВОНИ — негативні (Лейбористська партія) формують загрозу:

– *Rulings to **stop us deporting suspected terrorists**.*

– *But it also means a country that is strong in the world — in control of its own destiny... and yes — that includes **controlling immigration**.*

– *And yes — we need **controlled borders** and an **immigration system** that puts the British people first.*

Зауважимо, що не менш важливим показником представлення інтересів соціальної групи (у цьому контексті політичної партії) є вживання особового займенника *we* та присвійного займен-

ника *our*. Проаналізувавши промову в цілому, можемо чітко визначити частоту вживання зазначених займенників (*we* — 103, *our* — 118), а також простежити протиставлення соціальної репрезентації групових ідеологій «консерваторів проти лейбористів». Зокрема, слово *Labour* у тексті промови вжито 18 разів і при цьому жодного разу не використано словосполучення *Labour Party*, але вжито негативно забарвлені слова, що дозволяють ще глибше показати різницю між МІ-позитивні та ВОНИ-негативні:

– *Under **Labour**, **unemployment rose**.*

– *Under **Labour**, **inequality widened**.*

– *Ed Balls said that in thirteen years of Government, **Labour** had made ‘some **mistakes**’. **Labour** were just one big mistake.*

– *We’ve come so far the biggest **risk** to all this is **Labour**.*

– *We know **Labour’s real problem** on education.*

– *From **Labour** last week, we heard the same **old rubbish** about the Conservatives and the NHS. It was the **Labour** Party who gave us the **scandal** at Mid Staffs... elderly people **begging** for water and **dying** of neglect.*

Отже, можемо дійти висновку про те, що у промові Д. Кемерона основні ідеологічні погляди Консервативної партії Великобританії чітко втілені та наголошені.

Ідеологія професійного політика. Самоідентифікація політика Д. Кемерона як професіонала може бути здійснена за такими критеріями:

а) критерій ідентифікації — виконання обов’язків прем’єр-міністра;

б) діяльність — вирішення економічних та політичних питань;

в) мета — управління урядом та державою;

г) норми, цінності — погляди та переконання Консервативної партії Великобританії;

д) позиція, ставлення до інших груп — представлення інтересів Консервативної партії, опозиція до поглядів Лейбористської партії;

е) ресурс — політична влада (голова уряду).

Аналіз промови дозволив виділити лексичні та граматичні конструкції, які втілюють ідеологію професійного політика. У цьому контексті слід звернути увагу на частоту використання особового займенника *I* (75) та присвійного займенника *my* (18), які показують позицію окремої особистості, а не представника соціальної групи.

Критерій ідентифікації — виконання обов’язків прем’єр-міністра. З метою самоідентифікації себе як професійного політика, який виконує певні посадові обов’язки та несе за це відповідальність, Д. Кемерон чітко зазначає свою професійну посаду, а також використовує іменникові фрази та модальні дієслівні вирази зі значенням обов’язку:

– *I am so proud to stand here today as **Prime Minister** of four nations in one United Kingdom.*

...I'm the first **Prime Minister** to veto a Treaty... the first **Prime Minister** to cut the European budget...

– I love this country, and I will do my **duty** by it... I am here today to set out our **Conservative commitment** for the next five years... And here and now, I have a specific **commitment**... Believe me: coalition was not what I wanted to do; it's what I **had to do**.

Крім того, з метою формування у слухачів образу професіонала Д. Кемерон вживає прикметникові та дієслівні фрази, які виражають його абсолютну впевненість у правильному виконанні посадових обов'язків:

I am **confident** we will find the savings we need through spending cuts alone... And as we do that, I am **clear** about something else... I was always **clear** about why we called that referendum... And I **know** what I **want** next... I **know** the system is unfair... Britain, I **know** you want this sorted so I will go to Brussels.

Діяльність — вирішення економічних та політичних питань. Аналіз промови Д. Кемерона, дозволяє стверджувати, що з метою формування образу політика, який впливає на вирішення економічних та політичних питань було вжито спеціальну термінологію, зокрема: *security of a job, taxes, cutting the deficit, full employment, employment rate, referendum, freedom, justice, Afghan mission, extremist, terrorism, democratic future, bringing fairness to our constitution, coalition government, election*, а також дієслівні та іменникові фрази, які мають значення розв'язання та планування:

Put another way — if our economic **plan** for the past four years has been about our country — and saving it from economic ruin... our **plan** for the next five years will be about you, and your family — and helping you get on... So here's our **plan**... We've made clear **decisions**. We couldn't **solve** this housing crisis without some difficult **decisions**. The **planning system** was stuck in the mud — so we **reformed** it... and last year, nearly a quarter of a million houses were given **planning permission**... Our Parliament — the British Parliament — **decided** they shouldn't have that right. And a very clear **plan** to get there.

Мета — управління урядом та державою.

Управління державою — це вид діяльності, який передбачає здійснення управлінського організуючого впливу шляхом використання повноважень через виконання законів, здійснення управлінських функцій з метою комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, а також забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя, створення умов для реалізації громадянами їхніх прав і свобод.

Свою функцію керівника уряду Д. Кемерон підкреслює за рахунок використання самого терміна «уряд» — “government” (14):

To be back here in October 2015 delivering **Conservative** policies... based on **Conservative** values... leading a majority **Conservative Government**... You know — when Britain is getting back to work, it can only mean one thing... the **Conservatives** are back in **Government**... So here is a commitment: with the next **Conservative Government** — we will always have the most competitive corporate taxes in the G20... I can tell you now that a future **Conservative Government** will raise the tax-free personal allowance from £10,500 to £12,500.

Наведені приклади ілюструють практичне втілення ідеології професійного політика (керівника уряду) та представника групової ідеології (члена Консервативної партії). Це досягається за рахунок вживання в реченнях фрази *Conservative Government*.

Отже, можемо дійти таких висновків:

– свій управлінський організуючий вплив шляхом використання повноважень через виконання законів Д. Кемерон показує за допомогою вживання різних термінів на позначення законодавчих актів та дієслівних фраз, які свідчать про його готовність дотримуватись законодавства з метою забезпечення громадянам реалізацію їхніх прав і свобод:

So this is **my vow**: **English votes for English laws** — the Conservatives will deliver it... There's one more task I want you to carry out: **bringing fairness to our constitution**... This is the country that wrote **Magna Carta**... the country that time and again has stood up for **human rights**... whether liberating Europe from fascism or leading the charge today against sexual violence in war. Let **me put this very clearly**... We do not require instruction on this from judges in Strasbourg. So at long last, with a Conservative Government after the next election, this country will have a **new British Bill of Rights**... to be passed **in our Parliament**... rooted in our values... **Freedom. Justice. Standing up for what is right**...

– здійснення управлінських функцій з метою комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, а також забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя Д. Кемерон втілює за рахунок вживання різних форм майбутнього часу, які підкреслюють процес розвитку та позитивних змін, а саме:

– внутрішня політика:

During that referendum campaign we made a vow to the Scottish people that they will get more powers — and we will keep that vow;

– зовнішня політика:

As always with this Party, we will do whatever it takes to keep our country safe. Britain, I know you want this sorted so I will go to Brussels, I will not take no for an answer and when it comes to free movement — I will get what Britain needs;

– економіка:

If you work hard, we will cut your taxes... So here is a commitment: with the next Conservative Government — we will always have the most competitive corporate taxes in the G20... We are going to balance the books by 2018, and start putting aside money for the future;

– соціальна сфера:

а) освіта:

We will make sure your children get a great education; the best education... but only if we keep taking on everyone who gets in the way of high standards...;

б) охорона здоров'я:

The next Conservative Government will protect the NHS budget and continue to invest more. Because we know this truth... and we will never forget... you can only have a strong NHS if you have a strong economy...;

в) добробут та підвищення рівня життя:

For those wanting to buy a home, yes — we will help you get on that housing ladder... For those retiring, we will make sure you get a decent pension; and real rewards for a life of work... We're going to build 100,000 new homes — and they'll be twenty percent cheaper than normal.

Ресурс — політична влада (голова уряду). Для того щоб сформувавши думку про правильне та доцільне використання ресурсу, політики зазвичай у своїх промовах створюють враження того, що вони служать народу і піклуються про всіх громадян. Д. Кемерон досягає цього за допомогою вживання різних форм особових займенників 2-ї особи (*you* — 98, *your* — 31):

Our plan for the next five years will be about you, and your family — and helping you get on... we are on your side, helping you be all you can... If you want to provide for yourself and your family, you'll have the security of a job... Once you have a job, I want you to take home more of your own money.

Крім цього, у промові використано багато дієслівних фраз із значенням піклування та турботи (*to care* — 2, *to help* — 13, *to think of* — 3):

I care deeply about those who struggle to get by... but I believe the best thing to do is help them stand on their own two feet — and no, that's not saying "you're on your own", but "we are on your side, helping you be all you can..." I want to help you live a better life... I think of the millions of people going out to work, wiping the ice off the windscreen on a winter's morning...

Більш того, з метою підсилення образу Д. Кемерон завершує промову словами, які безпосередньо стверджують вищезазначену думку:

I don't claim to be a perfect leader. But I am your public servant, standing here, wanting to make our country so much better — for your children and mine. (Критерії, які розкривають норми і цінності Д. Кемерона, а також його позицію і ставлення

до інших груп (до Лейбористської партії) були проаналізовані при розгляді втілення ідеології Консервативної партії.)

Ідеологія націоналізму (як громадянина Великобританії). Націоналізм — це ідеологія і напрям політики, базовим принципом яких є теза про цінність нації як найвищої форми суспільної єдності та її первинності в державотворчому процесі. Націоналізм у своїй основі проповідує вірність та відданість своїй нації, політичну незалежність і діяльність на благо власного народу, об'єднання національної самосвідомості для практичного захисту умов життя нації, її території проживання, економічних ресурсів та духовних цінностей.

Спираючись на вищенаведену дефініцію, ми проаналізували промову Д. Кемерона і визначили такі шляхи втілення ідеології націоналізму як формування національної гідності та гордості.

З метою формування у слухачів почуття гідності та гордості від приналежності до великого народу використано поєднання слів "*proud*" (24), "*pride*" (2) з визначенням локації: "*Britain (a country, here): everyone here can be proud of that... we can build a country whose future we can all be proud of... Britain that everyone is proud to call home (11)... We're making Britain proud again (3) ...Britain regaining its purpose, its pride and its confidence.*

Не менш цікавим у цьому контексті є вживання найвищого ступеня порівняння прикметників, що дозволяє не лише сформувавши почуття гідності, а й здійснити категоризацію МІ — позитивні (консерватори) і ВОНИ — негативні (лейбористи) за рахунок використання позитивно та негативно стилістично забарвлених слів:

МІ-позитивні це зробили: *our greatest living Yorkshireman, the fastest-growing economy, the best education, the highest employment rate, the best schools, the best start, the greatest shows of democracy;*

ВОНИ-негативні це зробили: *especially the lowest-paid, especially the poorest, the deepest recession, the biggest peacetime deficit, the biggest risk.*

Ідеологія вищих цінностей (як особистості). Як ми зазначали раніше, основою всіх ідеологій є загальноприйняті культурні переконання (або загальнолюдські цінності), які ґрунтуються на здоровому глузді. Вони незаперечні та неідеологічні. Загальнолюдські цінності охоплюють соціально-політичні та моральні принципи, загальнолюдські ідеали, цілі та способи їх досягнення (соціальна справедливість, людська гідність, громадянський обов'язок, збереження миру тощо). З огляду на вищевикладене ми можемо стверджувати, що зазначені загальнолюдські цінності були втілені Д. Кемероном як представником консервативної партії, як професійним політиком, як громадянином Великобританії. Але при цьому, на нашу думку, доцільно звернути увагу на існу-

вання тих вищих цінностей, які також належать до загальноприйнятих культурних переконань, але є граничними за своєю значимістю, оскільки відображають фундаментальні відносини та потреби кожної окремої особистості, визначають життя кожної людини, а саме: уявлення про добро, зло, справедливість, дружбу, кохання, родинні зв'язки, цінності діяльності (праця, творчість, пізнання), цінності самозбереження (життя та здоров'я), цінності самоствердження та самореалізації, цінності, які характеризують вибір особистих якостей (хорообрість, вірність, чесність тощо). Ми проаналізували промову і визначили вищі цінності, на які спирається Д. Кемерон, а також приклади їх відображення:

1) цінність родинних зв'язків (*family* — 9) та дружби:

I'm not a complicated man. I believe in some simple things. Families come first. They are the way you make a nation strong from the inside out... When it comes to keeping Britain safe, I had one man by my side for four years, and someone to whom I owe an enormous debt of gratitude;

2) цінності самозбереження (життя та здоров'я):

I am someone whose family knows more than most how important it is... who knows what it's like to go to hospital night after night with a child in your arms... knowing that when you get there, you have people who will care for that child and love that child like their own. How dare they suggest I would ever put that at risk for other people's children?;

3) цінності діяльності (праця, творчість, пізнання):

I care deeply about those who struggle to get by... but I believe the best thing to do is help them stand on their own two feet — and no, that's not saying "you're on your own", but "we are on your side, helping you be all you can. And it comes back to those things I believe. A Britain that everyone is proud to call home is a Britain where hard work is really rewarded. Not a free-for-all, but a chance for all... the chance of a job, a home, a good start in life... whoever you are, wherever you are from. And by the way — you never pull one person up by pulling another one down;

4) цінності самоствердження та самореалізації:

When he was a teenager, he didn't only address the Tory party conference... he read Hansard in bed... and had a record collection consisting of one album by Dire Straits and dozens of speeches by Winston Churchill. All I can say is this: that boy became a fine Parliamentarian... a brilliant Foreign Secretary... our greatest living Yorkshireman...;

5) цінності, які характеризують вибір особистих якостей:

I want a country where young people aren't endlessly thinking: 'what can I say in 140 characters?' but 'what does my character say about me?' This year,

the last of our combat troops come home — and I know everyone here will want to show how grateful and how proud we are of everyone who served. Anyone who thinks I can't or won't deliver this — judge me by my record. Around that table in Europe they know I say what I mean, and mean what I say.

Отже, можемо дійти висновку про те, що проаналізована промова є яскравим прикладом відображення множинних ідеологічних особистостей, оскільки мовець — Д. Кемерон — втілює чотири різні ідеології: 1) групову ідеологію Консервативної партії, 2) ідеологію професійного політика, 3) ідеологію націоналізму, 4) ідеологію вищих людських цінностей.

3. Визначення особистих когнітивних моделей конкретних подій

Як ми зазначали раніше, третьою категорією ідеологічного аналізу політичного дискурсу буде визначення особистих когнітивних моделей Д. Кемерона. Отже, беручи до уваги той факт, що когнітивна модель є особистісною репрезентацією різних подій, свідком чи учасником яких був мовець, ми проаналізували промову й визначили приклади втілення особистісних знань Д. Кемерона про події, його погляди на них, а також власне тлумачення та оцінювання.

У тексті промови нами було виділено три уривки, в яких показано втілення контекстуальної моделі комунікативної ситуації крізь призму власного досвіду мовця:

– внутрішня політика. Д. Кемерон висловлює своє ставлення до результатів проведення референдуму в Шотландії:

(1) *But I can tell you the best moment of my year. It was June 6th, the 70th anniversary of D Day. Sam and I were in Bayeux, in France, with my constituent, Patrick Churchill... no relation to the great man — but a great man himself;*

– соціальна сфера (освіта). Висловлення позиції щодо необхідності забезпечити рівні права для всіх громадян на якісну освіту:

(2) *There must be a great education for every child. A month ago I had this wonderful moment. Florence is now 4 and just starting school, so for the first time, all three of my children are at the same primary school.*

(3) *I tell you — Tristram Hunt and I might both have been educated at some of the best schools in our country. But here's the difference: You, Tristram — like the rest of the Labour Party — want to restrict those advantages... I want to spread them to every child in Britain.*

Висновки. У ході дослідження ми розглянули мультидисциплінарний підхід до ідеологічного аналізу політичного дискурсу, а також здійснили практичний ідеологічний аналіз промови Д. Кемерона. Політичний дискурс — це інституційний вид дискурсу, який за допомогою колективних форм текстів чітко виражає ідеологію та соціальні репрезентації групи. Прикладами колек-

тивних текстів можуть бути партійні програми, плани розвитку, постанови тощо. Але більш цікавими, на нашу думку, для ідеологічного аналізу є форми політичного дискурсу, які виробляються окремими мовцями, зокрема парламентські дебати, промови політиків тощо. Тому для здійснення ідеологічного аналізу політичного дискурсу нами було вибрано промову Д. Кемерона. З метою визначення приналежності виступу Д. Кемерона до політичного дискурсу було здійснено аналіз контекстуальних характеристик промови відповідно до визначених категорій (соціальний домен, глобальна виконувана дія, глобальна локація, локальний виконуваний політичний акт, політичні ролі учасників, політичні когніції учасників). Згідно зі здійсненим аналізом ми дійшли висновку про те, що політична промова — це форма політичного дискурсу, яка виробляється окремим мовцем і є прикладом персоналізації групових переконань та поглядів, а отже, поєднує групову ідеологію та особистісні ідеологічні переконання мовця. Спираючись на це припу-

щення, було здійснено ідеологічний аналіз промови Д. Кемерона за певними категоріями (визначення контекстуальної моделі комунікативної ситуації, основоположних ідеологій, особистісних когнітивних моделей конкретних подій). У ході дослідження було засвідчено наявність взаємодії множинних ідеологічних особистостей мовця, втілених у тексті промови. Зокрема, за рахунок використання цілої низки лінгвістичних засобів Д. Кемерон виступив як представник Консервативної партії Великобританії (групова ідеологія), як професійний політик (професійна ідеологія), як громадянин Великобританії (націоналістична ідеологія), а також як особистість (ідеологія вищих цінностей). Крім того, в тексті промови було виявлено приклади особистісної репрезентації мовцем комунікативної ситуації, тобто втілення особистісних когнітивних моделей. Отже, можемо дійти висновку про те, що політична промова є особистісним втіленням групової ідеології, що характеризується взаємодією множинних ідеологічних особистостей мовця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Barthes R. An Introduction to the Structural Analysis of Narrative / R. Barthes, L. Duisit // *New Literary History*. — Vol. 6, No. 2. — Winter, 1975. — P. 237–272.
2. Dijk, Teun A. van Ideology: A Multidisciplinary Approach / Teun A. van Dijk. — SAGE Publications: London, Thousand Oaks; New Delhi, 1998. — P. 365.
3. Dijk, Teun A. van Political Discourse and Ideology / Teun A. van Dijk // Clara Ubaldina Lorda & Montserrat Ribas (Eds.), *Anàlisi del discurs polític*. — Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, IULA, 2002. — P. 15–34.
4. Fairclough N. Language and Power / N. Fairclough. — Longman Group UK Limited 1989. — 259 p.
5. Foucault M. The Subject and Power / M. Foucault // *Critical Inquiry*. — Vol. 8, No. 4. — Summer, 1982. — P. 777–795.
6. Habermas J. The Theory of Communicative Action / J. Habermas. — Boston: Beacon Press, 1984. — 465 p.
7. Strong Leadership. A Clear Economic Plan. A Brighter, More Secure Future [Електронний ресурс] // *The Conservative Party Manifesto 2015*. — Режим доступу: <https://www.conservatives.com/manifesto>
8. Wodak R. Methods of Critical Discourse Analysis / R. Wodak, M. Meyer. — SAGE Publications: London, Thousand Oaks, New Delh, 2001. — 200 p.
9. Zhabotinskaya S. The Image of Ukraine as a Political Concept / S. Zhabotinskaya, N. Chaban // *The USSE Messenger*. — 2000. — № 1. — P. 110–121.
10. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // *Лингвистический энциклопедический словарь*. — М.: Совет. энцикл., 1990. — С. 136–137.
11. Баранов А.Н. Политический дискурс: методы анализа тематической структуры и метафоры / Баранов А.Н., Михайлова О.В., Сатаров Г.А., Шипова Е.А. — М.: [Фонд ИНДЕМ], 2004. — 94 с.
12. Дейк Т.А., ван. Язык, познание, коммуникация / Т.А. ван Дейк; пер. с англ. — М.: Прогресс, 1989. — 312 с.
13. Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса / общ. ред. П. Сериио; пер. с фр. и португ. — М.: ОАО ИГ «Прогресс», 1999. — 416 с.
14. Кравченко Н.К. Нарратив как дискурс: категории, функции, методы исследования в ракурсе современного дискурс-анализа [Електронний ресурс] / Н.К. Кравченко // *Одеський лінгвістичний вісник*. — 2014. — Вип. 4. — С. 134–139. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oliniv_2014_4_34
15. Почепцов Г. Теория коммуникации / Г. Почепцов. — Рефл-бук Ваклер, 2001. — 656 с.
16. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. — Полтава: Довкілля; К, 2010. — 844 с.

17. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О.О. Селіванова. — Полтава: Довкілля ; К, 2006. — 716 с.
18. Шевченко И.С. Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен : монография / Шевченко И.С., Безуглая Л.Р., Бондаренко Е.В., Донец П.М., Мартынюк А.П., Морозова Е.И., Пасынок В.Г., Пихтовникова Л.С., Солощук Л.В., Фролова И.Е., Швачко С.А. / под общ. ред. Шевченко И.С. ; пер. с укр. — Харьков : Константа, 2005. — 356 с.
19. Шейгал Е.И. Семиотическое пространство политического дискурса / Е.И. Шейгал // Полит. дискурс в России. — 1999. — № 3. — С. 41–48.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

20. Cameron David (conservative) Leader's speech [Електронний ресурс] / Cameron David. — Birmingham 2014. — Режим доступу : <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=356>

ІКОНІЧНІ КОНСТРУКТИ СОЦІАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ (на матеріалі англомовного медійного дискурсу з питань торгівля людьми)

Палійчук Е.О.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглянуто іконічні й метафоричні властивості ментального конструкту «торгівля людьми», що зумовлюють когнітивно-прагматичний потенціал концептуальних моделей у формуванні суспільних уявлень, думок, стереотипів щодо соціально значущих ситуацій у сучасних дискурсах. Зокрема, на матеріалі англомовного медійного дискурсу з питань торгівлі людьми запропоновано іконічний підхід до аналізу лінгвоконцептуальних особливостей репрезентації ситуації та встановлено трихотомію відповідного ментального конструкту.

Ключові слова: іконічний конструкт, метафора, концептуальна модель, конструювання соціальних ситуацій.

В статье рассматриваются иконические и метафорические свойства ментального конструкта «торговля людьми», определяющие когнитивно-прагматический потенциал концептуальных моделей в формировании общественных представлений, мнений, стереотипов относительно социально значимых ситуаций в современных дискурсах. В частности, предложен иконический подход к анализу лингвоконцептуальных особенностей репрезентации ситуации на материале англоязычного медийного дискурса по вопросам торговли людьми, а также установлена трихотомия соответствующего ментального конструкта.

Ключевые слова: иконический конструкт, метафора, концептуальная модель, конструирование социальных ситуаций.

The paper focuses on the analysis of iconic and metaphoric properties of the human trafficking mental construct, which predetermine the cognitive and pragmatic potential of the conceptual models in shaping social beliefs, images, opinions, and stereotypes about social agenda in contemporary discourses. In particular, based on the English language media discourse on human trafficking, an iconic approach to the analysis of linguistic and conceptual peculiarities of the agenda has been put forward, with the mental construct trichotomy being specified.

Key words: iconic construct, metaphor, conceptual model, framing of social situations.

Міждисциплінарна парадигма сучасних гуманітарних наук дедалі більше звертається до вивчення питань конструювання соціальних ситуацій у межах дискурсів, спрямованих на формування суспільних уявлень або зміну усталених поглядів. Відповідні суміжні галузі оформлюються в самостійні наукові напрями, метою яких постає розв'язання конкретних завдань, спрямованих не лише на підвищення ефективності комунікацій і впливу дискурсів у моделюванні картини світу, але й зростання рівня обізнаності з боку суспільства у механізмах формування соціальних уявлень щодо питань національної ідентичності, мультикультуралізму й толерантності, торгівлі людьми, загрози міжнародній безпеці (війна, тероризм), охорони здоров'я, питання релігії, екології, розвитку інформаційних технологій тощо.

Актуальність статті полягає у розбудові комплексних рішень, побудованих на концепціях теорії масової комунікації [4], когнітивної лінгвістики [2], медіа-лінгвістики [1], які у відповідь на

виклики сьогодення формують новітні підходи до вивчення питань мови й суспільства, соціальної когніції, способів передачі сконструйованих значень, формування медійної реальності.

Метою цієї статті є аналіз застосування іконічного підходу в лінгвокогнітивних студіях, спрямованих на дослідження соціальних ситуацій, репрезентованих у сучасних англомовних дискурсах. Зокрема, **завдання** запропонованої праці полягають у розгляді іконічних і метафоричних властивостей ментального конструкту на матеріалі англомовного медійного дискурсу з питань торгівлі людьми, а також його когнітивно-прагматичного потенціалу у формуванні суспільних уявлень.

Теоретичним підґрунтям цієї статті є концепція іконізму дискурсивних явищ, що набуває популярності у царині семіотики та когнітивної лінгвістики [7, 8]. Підставою для досліджень у цьому руслі є також і теза про те, що на основі однієї концептуальної моделі можуть виникати декілька когнітивних структур, утворюючи

ментальний конструкт, який об'єктивується у вербальній формі. Ця об'єктивація є іконічною, адже формальна структура фіксує когнітивну модель [2]. Відповідно, формується новий погляд на розуміння когнітивної структури, що розглядається як модель відображення способу концептуалізації дійсності, а іконічні знаки є найпростішим способом співвіднесення мови із такою структурою [8].

Відправною тезою для вивчення іконічних конструктів є думка про те, що «пакування» основних ідей є ключовою стратегією у програмуванні суспільних поглядів, оскільки репрезентовані на концептуальному рівні ідеї, образи чи судження є логічно завершеними продуктами, підготовленими для «споживання» аудиторією [9]. Завдяки ним забезпечується запланований спосіб сприйняття та інтерпретації фрагментів соціальної картини світу.

Розуміння цього надає можливості формувати суспільні уявлення шляхом застосування такої медіа-технології, як *фреймінг* [9], що означає поступове й планове висвітлення подій з певного ракурсу, у визначеному обсязі, з метою конструювання фрагментів реальності й формування усталених суспільних поглядів та оцінок [9]. Прогресивною й інноваційною ідеєю є теорія *фігуративного фреймінгу* [5], в якій зазначається потенціал використання концептуальних метафор, гіперболи та іронії у структуруванні політичних і медійних дискурсів з найактуальніших соціальних питань. Створені таким чином ментальні конструкти можуть мати логічний та образний компоненти, що посилюють ефективність структурування картини світу й сприйняття ідеологій медійною аудиторією.

Якими саме є ці ментальні конструкти? Як вони сформовані? Яким є їх потенційний вплив на сприйняття та інтерпретацію суспільних подій? Чи мають вони візуальну образність? Відповіді на ці запитання лежать у площині сучасної лінгвістики, що станом на тепер має достатньо розвинутому методологічну базу розв'язання питань, пов'язаних з лінгвоконцептуальними особливостями репрезентації соціально значущих ситуацій у медійному та інших дискурсах. Зокрема, лінгвокогнітивні студії в межах дискурс-аналізу надають можливість розробити інструментарій для розгляду соціальних ситуацій, репрезентованих у дискурсі у вигляді ментальних конструктів, які зумовлюють осмислення дійсності в термінах певних когнітивних структур.

В основі вивчення питань конструювання соціальних ситуацій у дискурсі [4], в медійному зокрема, лежать концепції про схеми, конструкти, когнітивні мапи, фрейми, сценарії, що роблять центральними процеси інтерпретації. Визнання практики моделювання значень у медійному дискурсі шляхом «пакування» [9], тобто оформлення

повідомлень у такі способи, як метафори та візуальні образи, вимагає більш уточненого аналізу мовних даних в аспекті лінгвокогнітивних досліджень.

Ураховуючи положення про те, що когнітивний іконізм передбачає зв'язок між двома концептуальними просторами, іконічні властивості концептуальних ситуацій, сконструйованих у медійному дискурсі, можуть розглядатися в термінах зв'язку між конструктом фрагмента реального світу та конструктом його форми. На підтвердження цього, приміром, під час комплексного фреймового моделювання [2] концептуальної ситуації *торгівля людьми*, що постає одним із фрагментів картини світу сьогодення у сучасному медійному дискурсі, було виявлено тенденцію до створення концептуального конструкту за допомогою системи проєкцій концептуальних метафор [3].

Ментальний конструкт ситуації *торгівля людьми* утворений конфігурацією концептуальних полів актантів: *жертва, торговець людьми, клієнт, члени сім'ї, правозахисні організації, міжнародні організації та представники влади*. Центральним актантом у репрезентації ситуації *торгівля людьми* в англійському медійному дискурсі постає *жертва*, яка спричинює власне потрапляння у пастку, в тому числі своїми діями, набуває семантичної ролі *афектив* у пропозиції *стану*. Натомість пропозиція *контактної дії* здебільшого передбачає динамічні характеристики інших актантів щодо *жертви*. Інші актанти, окрім профілюючої ролі *агенса*, фігурують також у таких позиціях, як *помічник—реципієнт—бенефактив*, при цьому активуючись в акціональних структурах інших актантів [3].

Зазначені два типи пропозиційних зв'язків формують конфігурацію концептуального конструкта ситуації *торгівля людьми* (рис. 1), що за формою нагадує образ *навутиння*, зумовлюючи метафоричний спосіб (рис. 2) інтерпретації ситуації *торгівля людьми*.

На рис. 1 запропоновано варіант моделі ситуації *торгівля людьми*, сформованої фокусуванням міжфреймових зв'язків актантів, наділених ролями *агенса—афектив* та *реципієнт—помічник—бенефактив*, що позначено доцентровими стрілками й багаторазовими лініями між ними. Стрілкою більш насиченого кольору позначено пропозицію *контактної дії*, що є акціональною характеристикою актанта *торговець людьми* щодо актанта *жертва*, позначеного у центрі рисунка літерою Ж. Також, коловими фігурами чорного кольору позначено вузлові сполучення *навутинноподібної* конфігурації, якими є актанти: *торговець людьми, клієнт, члени сім'ї, міжнародні організації, правозахисні організації, представники влади*.

На рис. 2 проілюстровано візуальну метафору *навутиння*, крізь яку осмислюється ситуація

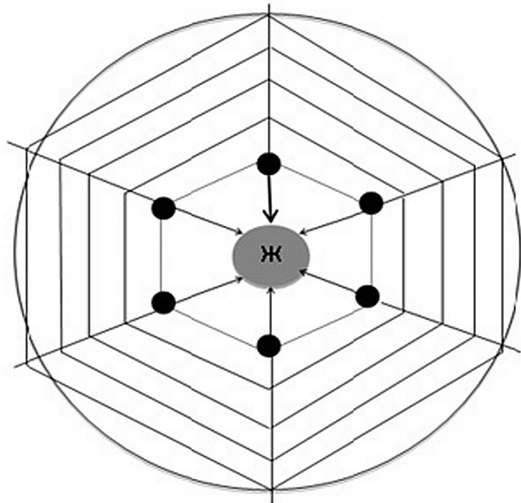

Рис. 1. Модель іконічного конструкта ситуації торгівля людьми

торгівля людьми, де жертва потрапляє у полон і стає заручником власних дій та дій інших учасників-актантів. У попередньому дослідженні [3] було доведено, що такий образ втілюється у системі концептуальних метафоричних проєкцій із значеннями: *доцентровість відношень, замкнене коло, циклічність, пов'язаність, об'ємність, ємність, невидимість*, що зумовлюють формування іконічного конструкта і реалізуються на мовному рівні у поєднанні мовних одиниць із значеннями *пастки, кола пекла, верхівки айсберга* тощо, які так чи інакше містять семантичний компонент, сумісний із компонентами конструкта *павутиння* [3] за образ-схемним принципом, наприклад: *a cloak for child abuse* [10]; *She was trapped in this living hell for nearly five years* [BBC, 11]; *We don't know much about the size of the iceberg that lies beneath* [12]; *I was trafficked into a hellish world of forced prostitution* [14]; *a face of a hidden problem in Britain* [13]; *like a dark cage* [15] тощо.

Таким чином, за рахунок профілювання семантичної ролі *афектив* актанта *жертва* та фокусування міжфреймових зв'язків *помічник—реципієнт—бенефактив* міжфреймова мережа ситуації *торгівля людьми* [3] утворює

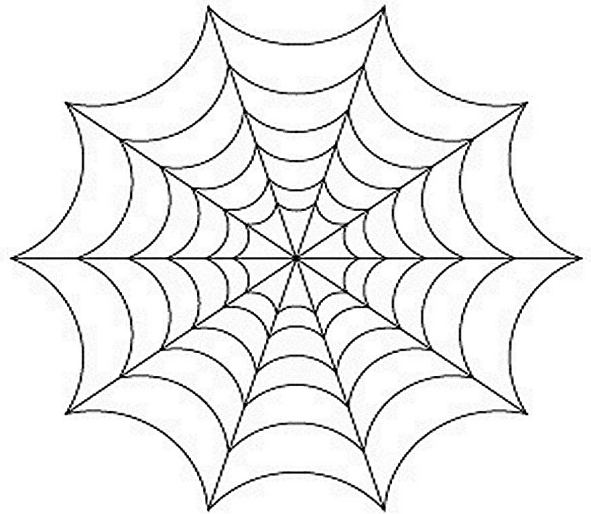

Рис. 2. Візуальна метафора торгівля людьми—павутиння

ментальний конструкт, який є водночас іконічним і метафоричним. У підсумку можна встановити трихотомію *концептуальна модель—іконічна структура—візуальна метафора*. По суті, це грані комплексного іконічного конструкта павутиння, компоненти якого впорядковані на концептуальному рівні таким чином, щоб забезпечити максимально ефективну передачу знань про соціально-значущі ситуації через схеми, образи і конструкти. Зазначені **висновки й перспективи** полягають у тому, що вивчення медійних стратегій конструювання соціальних ситуацій надає можливість реконструювати іконічні конструкти, закладені на концептуальному рівні у сучасних дискурсах. Екстраполяція методики дослідження особливостей репрезентації ситуації *торгівля людьми* на інші фрагменти сучасної картини світу є перспективним напрямом дослідження механізмів формування суспільної думки у площині фреймової семантики, теорії концептуальної метафори, теорії іконізму, а також емпіричних студій, зокрема у вимірюванні рівня активації іконічних конструктів під час прочитання медійних повідомлень щодо найактуальніших проблем сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добросклонская Т.Г. Что такое медиалингвистика? / Т.Г. Добросклонская // Вестник Московского университета. — 2004. — № 2. — С. 9–17. — (Серия 19. «Лингвистика и межкультурная коммуникация»).
2. Жаботинская С.А. Теория номинации: когнитивный ракурс / С.А. Жаботинская // Вестник Московского государственного лингвистического университета. — 2003. — № 478. — С. 145–164
3. Палійчук Е.О. Лінгвоконцептуальні особливості втілення ситуації «торгівля людьми» у сучасному англomовному медійному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Еліна Олександрівна Палійчук. — К., 2011. — 284 с.

4. Почепцов Г.Г. Информационные войны / Георгий Георгиевич Почепцов. — М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 2000. — 576 с.
5. Burgers Ch. Figurative Framing: Shaping Public Discourse Through Metaphor, Hyperbole, and Irony [Електронний ресурс] / Christian Burgers, Elly A. Konijn, Gerard J. Steen. — Режим доступу : https://www.researchgate.net/publication/299626241_Figurative_Framing_Shaping_Public_Discourse_Through_Metaphor_Hyperbole_and_Irony
6. Carroll N. Visual Metaphor / N. Carroll // Aspects of Metaphor / ed. by J. Hintikka. — Dordrecht : Kluwer, 1994. — P. 189–218.
7. Fischer O. Introduction: Iconicity as a Creative Force in Language Use / O. Fischer, M. Nanny // Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature / ed. by M. Nanny, O. Fischer. — Amsterdam : John Benjamins, 1999. — P. XV–XXXVI.
8. Forceville Ch. Expanding Cognitive Linguistics to Pictures: Pictorial Metaphor in Advertising [Електронний ресурс] / Ch. Forceville. — Режим доступу : <http://www.semioticon.com/people/forceville.htm#Abstracts>
9. Iyengar S. News that Matters: Agenda Setting and Priming in a Television Age / S. Iyengar, D.R. Kinder. — Chicago : University of Chicago Press, 1987. — 188 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. The BBC: Social Customs 'Hide Child Sex Abuse', 21.01.2003
11. The BBC: Trafficking: A Very Modern Slavery, by Holmes S., 15.02.2008
12. The BBC: UN Calls for Trafficking Action, 12.02.2009
13. The Guardian: The Teenagers Traded for Slave Labour and Sex, by Gillan A., 30.07.2003
14. The Guardian: Trafficking is No Myth. I Endured It, by Kraja A., 23.10.2009
15. The New York Times: Human Trafficking, There and Here, by Kristof N., 01.05.2010

ТЕКСТОВІ ПРОЦЕДУРИ ВИСВІТЛЕННЯ ЕМОТИВНО-КОГНІТИВНОЇ СИСТЕМИ ВІРША (на матеріалі англомовної поезії ХХ століття)

Редька І.А.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

Статтю присвячено вивченню особливостей текстового представлення емотивного компонента емотивно-когнітивної системи англомовного вірша. У ході дослідження з'ясовано, що емотивний компонент може виражатися в тексті шляхом застосування автором таких процедур, як імплікація, інтерпретація, часткове висвітлення, повне висвітлення та проєкція. У процедурах розкриття емотивного компонента, як правило, задіяні стилістичні засоби, що є виділеними на тлі менш значимих текстових засобів.

Ключові слова: емотивність, емотивно-когнітивна система, стилістичний засіб.

Статья посвящена рассмотрению особенностей текстового выражения эмотивного компонента эмотивно-когнитивной системы англоязычного стиха. В ходе анализа определено, что эмотивный компонент может выражаться путем использования автором таких процедур, как импликация, интерпретация, частичное освещение, полное освещение и проекция. В процедурах выражения эмотивного компонента, как правило, задействованы стилистические средства, которые выделяются на фоне менее значимых текстовых средств.

Ключевые слова: эмотивность, эмотивно-когнитивная система, стилистическое средство.

The article probes the problem of manifesting an emotive component of emotive-and-cognitive systems that underlie English poetic texts. It has been found out that the emotive component can be manifested due to such textual procedures as implying, interpreting, gleaming, highlighting, or projecting. The textual procedures of manifesting the emotive component involve the usage of foregrounded stylistic means.

Key words: emotiveness, emotive-and-cognitive system, stylistic means.

Емотивність тексту або скерованість його стилістичних засобів на формування у реципієнта бажаної емоційної реакції на образність текстосвіту генерує невичерпну проблематику для дослідження. Як категорія віршованого тексту емотивність формується під впливом емотивної функції мови, що передбачає здатність мовних одиниць передавати почуття автора художнього твору адресатові [19, 6; 8, 9]. У філологічній царині проведено чимало досліджень, що висвітлили різні аспекти категорії емотивності тексту. Зокрема, досліджено особливості емотивної лексики (Шаховський В.І. [9]), окреслено специфіку емотивного резонансу (Воробйова О.П. [2]), розроблено методику реконструкції емоцій, вписаних автором у художній текст (Гладь С.В. [3]), визначено ознаки категорії емотивності та суміжних із нею понять (Ленько Г.Н. [6]).

Емотивність поетичного тексту або його емотивно-когнітивна система формується шляхом функціонального поєднання наявних у межах вірша емотивно-когнітивних структур. Такі структури містять інформацію про емоційність автора поезії та його свідомий чи досвідомий намір передати свої емоції адресату. Емоційність як явище долінгвістики не має чітко окреслених меж,

оскільки емоція є плинним дифузним утворенням [7, 27]. Задля вираження свого унікального емоційного світосприйняття поетичний текст «вимагає» від автора пошуку формули відтворення емоцій. Тож не завжди емотивність експліцитно позначена в тексті. Текстовим процедурам вираження емотивно-когнітивної системи поетичного тексту присвячується це дослідження.

Метою статті є виявлення текстових процедур вираження емотивно-когнітивної системи вірша. **Об'єктом статті** постає емотивно-когнітивна система поетичного тексту, а **предметом** — текстові процедури та стилістичні засоби її висвітлення. Досліджуваним **матеріалом** слугує так звана «персонажна» поезія, яка містить елементи наративу (реалістичного чи фантастичного), що фокусується на обставинах життя двох або більше героїв вірша. Емотивність таких текстів конструюється на основі розгортання взаємовідносин персонажів або ж на основі рефлексування ліричного героя над життєвими подіями одного із персонажів поетичного текстосвіту.

Емотивно-когнітивна система вірша є функціональним поєднанням у його межах емотивно-когнітивних структур, які маркуються лінгвопоетичними засобами. Термін емотив-

но-когнітивна структура базується на понятті «афективно-когнітивної структури», що належить до царини долінгвістики й трактується психологом Керролом Ізардом як ментальне утворення, що містить інформацію про виникнення емоції як відгуку психіки індивіда на певний ментальний образ (символ, поняття, думку тощо) [4, 28]. Емотивно-когнітивна система є динамічним утворенням. Вона формується в процесі написання віршованого тексту. Перехід автора від одних емотивно-когнітивних структур, що формують один емотивний фокус, до інших (іноді навіть протилежних), які тяжіють до іншого емотивного фокусу, шляхом застосування відповідних прийомів композиційного моделювання називаємо **емотивним поворотом**. Початок і кінець вірша можуть бути діаметрально протилежними, що свідчить про свідому чи досвідому емоційну переорієнтацію автора поетичного твору.

Аби проілюструвати емотивно-когнітивну систему віршованого тексту звернімося до короткого за обсягом вірша “People” [12], написаного британським поетом Д.Г. Лоуренсом (1885–1930):

*I like people quite well
At a little distance.
I like to see them passing and passing
And going their own way,
Especially if I see their aloneness alive in them.
Yet I don't want them to come near.
If they will only leave me alone
I can still have the illusion that there is room
Enough in the world.*

Образна система вірша зорганізована навколо двох антиномічних понять: *aloneness* і *togetherness*, друге з яких виражене імпліцитно. Поняття *aloneness* марковане в тексті спектром лексико-синтаксичних засобів: а) низхідною градацією: *I like people quite well / At a little distance*, що створює ефект ошуканого очікування; б) полісиндетоном у поєднанні з реітерацією та уточнюючим синонімом: *I like to see them passing and passing / And going their own way*; в) алітерацією: *aloneness alive*. Вказані стилістичні засоби мають позитивну конотацію, що підтримується повтором відповідного дієслова *I like*, яке виражає позитивне ставлення ліричного героя до стану *aloneness*. Поняття *togetherness* імплікується в межах емотивного повороту, представленого реченням, що починається протиставним прислівником *yet*: *Yet I don't want them to come near*, і є негативно конотованим в силу надання автором цьому поняттю специфічних відтінків значення — *massiveness*, яке, своєю чергою, заперечує неповторність, індивідуальність, самобутність індивіда. Вказані антиномічні поняття імплікують два емотивні фокуси: гіпнотичну умиротвореність (*peacefulness*), що досягається поєднанням повторів і полісиндетону, та легку роздратованість (*sourness*), яка створюється

емфатичною конструкцією *If they will only leave me alone*. Ця конструкція містить натяк на те, що *aloneness* є радше бажаним для ліричного героя станом, аніж наявним. Емотивно-когнітивні структури, підведені під поняття *aloneness* і *togetherness* перебувають у системних зв'язках конвергенції і мають підсилювальну відносно одна одної дію. Здійснений аналіз надає підстави вбачати у межах вірша емотивний рух від умиротвореності до легкого гніву, що його створює емотивно-когнітивна система, а ключова ідея цієї поезії підтримується дещо подібним поясненням автора, що зустрічається в іншому із його творів: *Perhaps only people who are capable of real togetherness have that look of being alone in the universe. The others have a certain stickiness, they stick to the mass* [11].

Емотивний компонент емотивно-когнітивної структури може бути різною мірою висвітлений у вербальній тканині поетичного тексту. Серед текстових процедур, які його оприявнюють, є 1) імплікація, 2) інтерпретація, 3) часткове висвітлення (*gleaming*), 4) повне висвітлення (*highlighting*), 5) проекція. Розглянемо суть кожної із процедур детальніше.

Однією із текстових процедур, які виявляють емотивний компонент емотивно-когнітивної системи поетичного тексту, є **імплікація**. Виокремлення В.А. Кухаренко змістовно-фактуальної, змістовно-концептуальної та змістовно-імпліцитної інформації [5, 80–81] у межах художнього твору надає підстави розглядати текстову процедуру імплікації як таку, що виражає емотивність опосередковано, шляхом використання автором відповідної комбінаторики стилістичних засобів та композиційних ходів. Суть цієї текстової процедури полягає у *проявленні* емотивного компонента емотивно-когнітивної системи вірша у процесі розгортання поетичного текстосвіту. Спробуємо простежити, як емотивні імплікації, за словами В.А. Кухаренко [5, 81], «виходять на поверхню тексту і включають в його змістовно-фактуальний рівень свої сигнали». Для прикладу розглянемо поетичний текст за назвою “Shadow Bride” [16], написаний Дж.Р.Р. Толкієном (1892–1973). Сам автор вірша відносив свій твір до “nonsensical Hobbit's verses”, втім, це не лишає його емотивності.

“Shadow Bride” написаний у жанрі фентезійної балади й представляє трагіфантастичну пригоду, суть якої полягає в заволодінні головним героєм тінню своєї жінки-полонянки (*he clasped her fast, both flesh and bone / and wrapped her shadow round him*), що є, по суті, часто повторюваним сюжетом у світовій літературі. Образність вірша згрупована навколо двох психологічних понять, протилежних за своїм змістом *самість* :: *набуття / втрата ідентичності*, що стосуються двох персонажів поетичного твору — чоловіка і жінки відповідно. Змістовно-фактуальний рівень вірша

представляє транзит ліричного персонажа від стану самотності до єднання зі своєю половиною. За теорією Л.І. Белехової, образність поетичного тексту є органічним єднанням в її межах трьох рівнів: передконцептуального (архетипного), концептуального (на якому відбуваються операції концептуальних проектувань / мапувань) та вербального. Саме на передконцептуальному рівні аналізованого поетичного тексту можна простежити явище зрощення архетипів *самоті* й *тіні* (яка в культурній спадщині багатьох народів Європи співвідноситься із образом душі), що генерує амбівалентні якості емотивності цього вірша. Змістовно-фактуальний рівень поетичного тексту містить дві перспективи на представлену подієвість: перебування на самоті — зустріч / єднання — перехід на спільний життєвий шлях. Очевидно, що імплікований ланцюг супровідних емотивних компонентів *оцінення—захоплення—любов* має різну аксіологічну ауру для кожного із персонажів вірша: позитивну для чоловіка й негативну для жінки. Втрата героїнею своєї ідентичності надає стилістичному тону вірша відтінків амбівалентності (радість із відтінком суму). Ліричний персонаж-чоловік стає повноцінною особистістю за рахунок того, що героїня поетичного тексту втрачає свою ідентичність.

Вірш містить три емотивні фокуси, які центруються на символічних образах: *one* (the stony man) — *the other one* (the lady clad in gray) — *one and the same* (the couple with the single shadow / soul). Переломна подія, яка змінює емотивність від апатичного оцінення до радісного (із відтінками суму) вихору емоцій, припадає на середину вірша за законом гармонії або «золотого поділу»:

*He woke, as had he sprung of stone,
and broke the spell that bound him;
he clasped her fast, both flesh and bone,
and wrapped her shadow round him.*

Тож сформована на передконцептуальному рівні емотивність частково проявляється у вербальних одиницях віршованого тексту, які наділені відповідною конотацією:

*There never more she walks her ways
by sun or moon or star;
she dwells below where neither days
nor any nights there are.
But once a year when caverns yawn
and hidden things awake,
They dance together then till dawn
and a single shadow make.*

Іншою текстовою процедурою виявлення емотивного компонента емотивно-когнітивної системи поетичного тексту є *інтерпретація*. Вона полягає в тлумаченні ліричним героєм образу емоції або почуття шляхом їх виведення із ситуацій

невербального спілкування, представлених у поетичному тексті. Такий вид вираження емотивності можна простежити на основі поетичного тексту Девіда Лемана (1948) “When a Woman Loves a Man” [13].

Образний простір аналізованого вірша обертається навколо центрального концепта кохання, який почергово інтерпретується з двох гендерних позицій. Екстеріоризація автором згаданого вище почуття відбувається через представлені у цій поезії фрейми подій (стереотипні ситуації), які покликані створити образ універсальності кохання:

*When a man loves a woman he is in New York and
she is in Virginia
or he is in Boston, writing, and she is in New York,
reading,
or she is wearing a sweater and sunglasses
in Balboa Park and he is raking leaves in Ithaca
or he is driving to East Hampton and
she is standing disconsolate
at the window overlooking the bay
where a regatta of many-colored sails is going on
while he is stuck in traffic on the Long Island Expressway.*

Використання автором неозначеного артикля у заголовку й далі по тексті вірша підтверджує подану вище тезу. Її ж засвідчують часто вживані особові займенники *she / he* замість власних імен.

Представлення письменником опозиційних блоків інформації: *when a man loves a woman :: when a woman loves a man* зумовлює виникнення у вірші декількох емотивних поворотів, що створюють текстову напругу. До першого блоку (*when a man loves a woman*) віднесено специфікацію почуття на відстані, а до другого (*when a woman loves a man*) — вираження почуття, насиченого примхами. Тож емотивність вірша розвивається за маятниковою моделлю: від почуттів ліричного персонажа на відстані до істеричних почуттів ліричної героїні. Така наративна техніка перекидає емотивний фокус від одного персонажа до іншого, а центральна емотивно-когнітивна структура набуває при цьому рис парадоксальності: кохання на відстані та кохання-відштовхування. Власне центральний емотивний образ прихований за нашаруванням далеких від нього понять: перебування на відстані, мовчанка, істерика, лайка тощо. В цілому емотивно-когнітивні структури цього поетичного тексту створюють парадоксальний образ високого почуття — любові, овіяного суперечливими рисами.

Наступною текстовою процедурою, що оприявнює емотивний компонент емотивно-когнітивної системи є процедура *часткового висвітлення* (*gleaming*). Її суть полягає в застосуванні автором стилістичних прийомів, що маркують «спалахи емотивності» на тлі відносно нейтральної вербальної тканини вірша. Ілюструвати таку текстову про-

цедуру можна на основі вірша Росіти Боланд (1965) "The Woman and the Knife-Thrower" [10].

Наратив поетичного тексту представляє дію, що відбувається у цирковому середовищі: лірична героїня ординарної зовнішності є предметом неординарних дій її чоловіка — вона є мішенню, контури якої визначають металеві ножі, поцілені в неї чоловіком. У вірші автор уникає емотивних описів: образність вірша маркована нейтральною лексикою. За поетичним принципом *фон-фігура* на тлі нейтрального нарративу виділяються образи-художні деталі: 1) *he watches me in the reflection of their <knives> cruel blades*; 2) *the knives come like the words / He will never speak*; 3) *they <knives> brush against my flesh, glittering / With the brightness of unshed tears*. Образи в лезі ножа лаконічно екстеріоризують емоції ліричних героїв. Ніж є крихітним дзеркалом, що відображає вразливу душу сильного зовні персонажа.

Образ ножа є емотивно-когнітивною структурою, яка тримає в собі парадоксальне поєднання небезпеки, чіткості, впевненості, безпристрасності й водночас вразливості, притаманних ліричним персонажам. Він позначає простори ліричних героїв і разом з тим віддзеркалює їхній душевний настрій. Відображення жінки в лезі ножа символізує точне чітке знання і впевненість чоловіка у виконанні небезпечного трюку. Асоціація блиску леза ножа з блиском стриманих сліз є натяком на вразливість сильної жінки. У цьому вірші емотивний рух відбувається від нейтрального опису небезпечного циркового трюку до тонкощів душевних відчуттів ліричної героїні.

На відміну від попередньо описаної процедури часткового висвітлення емотивності текстова процедура **повного висвітлення (highlighting)** емотивного компонента емотивно-когнітивної системи віршованого тексту полягає у застосуванні конфігурації стилістичних прийомів і зображувально-виражальних засобів, що передають почуття у комплексі його відтінків шляхом застосування палітри прикметників, яка виражає нюанси внутрішніх відчуттів ліричного героя. Розглянемо для прикладу вірш "The Refugees" [15], написаний Верноном Скенеллом (1922–2007).

Центральним образом вірша є група біженців, які, повертаючись на звільнену після затяжної війни батьківщину, стикаються зі спотворенням їхньої культури та мови чужинцями. Емотивність цієї поезії має риси нарощуваного драматизму, або, іншими словами, стилістичні засоби, використані у вірші, створюють ефект емотивного крещендо. Такий ефект досягається шляхом переходу від метонімічних образів до метонімічних парафразів, які наближують реципієнта до описуваного образу біженця, роблячи його вкотре по-драматичному незвичним, і до акумульованих у фінальній позиції зображувально-виражальних засобів, що передають нюанси образу біженця, поміщеного у фокус уваги:

*Wars never end. Across the livid plain
The dark processions trail, the refugees,
Anonymous beneath indifferent skies,
Somnambulist, patient shapes of pain,
Long commentary on war, an ancient frieze
Of figures we refuse to recognize.*

Низка стилістичних засобів у кульмінації вірша розчиняється в центральному образі відчуття-страждання: синтезований стилістичний засіб, у якому поєднується епітет і парафрастична метафора, дозволяє автору оминати опис зовнішності людини і сконцентруватися безпосередньо на її почутті страждання.

Останньою з основних текстових процедур висвітлення емотивності, виявлених у корпусі аналізованих англомовних поетичних текстів, є процедура **проекції** емоції автора на певні образи текстосвіту, який він створює. Суть текстової процедури проекції емоції полягає у відтворенні автором вірша своїх емоцій шляхом представлення ситуації, в якій персонаж переживає подібні відчуття. Простежимо це на основі вірша Едрієнн Річ (1929–2012) "The Roofwalker" [14].

Вірш являє спостереження ліричної героїні, образ якої збігається з образом авторки, за рифмами — шукачами екстремальних пригод на дахах недобудов. Письменниця проектує на них власні емоції, співвідносячи побачену подію із фактом свого життя:

*I feel like them up there:
exposed, larger than life,
and due to break my neck.*

Іншим композиційним кроком є проектування емоцій персонажа-руфера на образ ліричної героїні, яка пише про нього поетичний текст. У цьому випадку авторка застосовує хіазм: *I'm naked, ignorant, a naked man fleeing across the roofs who could with a shade of difference be sitting in the lamplight against the cream wallpaper reading — not with indifference — about a naked man fleeing across the roofs*, який вказує на те, що людям властиво проектувати свої емоції на оточуючих, виробляючи емпатію.

У підсумок зазначимо, що емотивність віршованого тексту є динамічною категорією. Вона формується на передконцептуальному рівні поетичного тексту, набуваючи відтінків у процесі формування текстосвіту. Емотивність є різною мірою представлена на вербальному рівні поетичного тексту: вона може бути прихованою, імплікованою, фрагментарно висвітленою або висвітленою у повній мірі, передаючи усі нюанси внутрішнього відчуття ліричного суб'єкта. Втім, вона завжди супроводжує концептуальний «скелет» вірша, наповнюючи його енергією життя.

У перспективі дослідження залишається з'ясувати роль різновидів емотивно-когнітивних структур у формуванні емотивно-когнітивної системи поетичного тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л.І. Глосарій з когнітивної поетики : [науково-методичний посібник] / Лариса Іванівна Белехова. — Херсон : Айлант, 2004. — 124 с.
2. Воробйова О.П. Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях / О.П. Воробйова // Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана : зб. наук. статей [відп. ред. О.О. Тараненко]. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. — С. 72–86.
3. Гладько С.В. Емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / С.В. Гладько. — К., 2000. — 19 с.
4. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард ; [пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева]. — СПб. : Питер, 2006. — 464 с.
5. Кухаренко В.А. Интерпретация текста : навч. посіб. [для студ. старших курсів факультетів англійської мови] / Валерія Андріївна Кухаренко. — Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. — 272 с.
6. Ленько Г.Н. Анализ категории эмотивности и смежных с нею понятий [Электронный ресурс] / Г.Н. Ленько // Вестник Ленинград. гос. ун-та им. А.С. Пушкина. — Вып. 1 (2015). — Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/analiz-kategorii-emotivnosti-i-smezhnyh-s-neyu-ponyatiy>
7. Лук А.Н. Эмоции и личность / А.Н. Лук. — М. : Знание, 1982. — 176 с.
8. Стилистика английского языка : [учебник] / [Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В.]. — К. : Вища школа, 1991. — 272 с.
9. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. — [2-е изд. исп. и доп.]. — М. : Изд. ЛКИ, 2008. — 208 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Boland R. The Woman and the Knife-Thrower / R. Boland // A Poem for Everyone: all kinds of poems about all kinds of people. — Oxford : Oxford University Press, 2004. — P. 73.
11. Lawrence D.H. Lady Chatterley's Lover [Електронний ресурс] / D.H. Lawrence. — Режим доступу : <http://literature.org/authors/lawrence-david-herbert/lady-chatterleys-lover/>
12. Lawrence D.H. People / D.H. Lawrence // A Poem for Everyone: all kinds of poems about all kinds of people. — Oxford : Oxford University Press, 2004. — P. 60.
13. Lehman D. When a Woman Loves a Man [Електронний ресурс] / D. Lehman. — Режим доступу : <https://www.poets.org/poetsorg/poem/when-woman-loves-man>
14. Rich A. The Roofwalker / A. Rich // The Fact of a Dorframe. Selected poems 1950–2001. — N. Y. ; L. : W.W. Norton & Company, 2002. — P. 23.
15. Scannell V. The Refugees / V. Scannell // A Poem for Everyone: all kinds of poems about all kinds of people. — Oxford : Oxford University Press, 2004. — P. 89.
16. Tolkien J.R.R. Shadow Bride / J.R.R. Tolkien // Tales from the Perilous Realm. — L. : Harper Collins Publishers, 2008. — P. 226.

ТЕКСТ-ТИПОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ЕСЕ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

Торговець Ю.І.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

Статтю присвячено дослідженню текст-типологічної специфіки есе в процесі його історичного розвитку. Особливу увагу приділено аналізу лінгвостилістичних та прагматичних особливостей цього жанру. Визначено спільні та відмінні риси класичного і сучасного есе.

Ключові слова: есе, історична ретроспектива, функціонально-комунікативні особливості, комунікативний процес, композиція, переконання.

Статья посвящена исследованию текст-типологической специфики эссе в процессе его исторического развития. Особое внимание уделяется анализу лингвостилистических и прагматических особенностей этого жанра. Определены общие и отличительные черты классического и современного эссе.

Ключевые слова: эссе, историческая ретроспектива, функционально-коммуникативные особенности, коммуникативный процесс, композиция, убеждения.

The article investigates text-typological specifics of essay in the course of its historical development. Much attention is paid to the analysis of linguistic, stylistic and pragmatic features of essay. Common and differential features of classical and contemporary essay are clarified. The research shows that the main characteristic of contemporary essay is its high criticality.

Key words: essay, historical retrospective, functional and communicative features, communicative process, composition, persuasion.

Есе налічує багатовікову історію. Закономірним є те, що в ході свого історичного розвитку цей жанр зазнав якісних і кількісних змін, що передусім зумовлено зміною парадигми з теоцентричної на антропоцентричну та стрімким розвитком інформаційних технологій. Дослідженню природи й історичного розвитку есе присвячені розвідки таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як К.А. Брандес, В.І. Березкіна, Л.Г. Кайда, О.В. Маськова, Л.В. Садикова. Варто зазначити, що існує велика кількість різновидів цього жанру, кожний з яких є певною моделлю відтворення дійсності зі своїми власними специфічними домінантами та рисами. Проте існують і певні закономірності, які дозволяють ідентифікувати есе серед інших типів тексту [19, 33].

Оскільки **об'єктом дослідження** є соціально-політичне есе (далі — СПЕ) американської лінгвокультурної традиції початку ХХІ ст., то **мета статті** передбачає відстеження характеру змін і виявлення текст-типологічної специфіки цього жанру в процесі його історичного розвитку. Задля цього необхідно проаналізувати лінгвостилістичні та прагматичні особливості есе на різних етапах його розвитку.

Функціонально-комунікативні особливості текстів есе. Важливим критерієм, який відіграє провідну роль при диференціації есе, є функціональний, оскільки одним із текст-типологіч-

них ознак будь-яких текстів є його функція. Так, наприклад, В.Є. Чернявська зазначає, що функціональний підхід, який наразі домінує в лінгвістиці, бере за основу твердження про те, що текстова форма повністю визначається його функцією [21, 114]. У процесі дослідження виявляється, що на початковому етапі свого створення основним завданням есе було самовираження автора. М. Монтень, есеїст ХVІ ст., неодноразово зазначає, що змістом своєї книги є він сам. Очевидно, що основним призначенням есе часів М. Монтеня є прагнення пізнати себе, хід своїх думок, свої враження і асоціації. Саме тому можна припустити, що цей жанр виникає як аскеза, практика випробування себе в безперервному русі думки.

Проте з плином часу змінюються ціннісні орієнтири, і вже у ХVІІІ ст. особливої актуальності набуває виховна функція, адже есе — це текст, який зачіпає будь-яку проблему з повчальною метою, особистісним і фрагментарним підходом [9, 26]. Осмислення виховних завдань есе, які збігалися з уявленнями просвітителів про призначення мистецтва в цілому, було зумовлено змінами в суспільно-політичному житті, а саме — переходом до нового історичного етапу — Просвітництва [4, 6–7]. Наприкінці ХХ на початку ХХІ ст. домінантними функціями есе стають: пізнавальна, естетична, а також переконання, формування суспільної думки [14, 12].

У ХХІ ст. провідне завдання цього жанру полягає не лише в самовираженні автора чи вихованні, а й у тому, щоб, впливаючи на емоції та інтелект адресата, активізувати його думки і почуття, запевнити, переконати в істинності індивідуально-авторської, часто парадоксальної думки про предмет зображення.

Особливості комунікативного процесу.

У межах системно-діяльнісного підходу до тексту, з урахуванням того, що за кожним текстом стоять автор і адресат, які визначають його структуру, семантику та прагматику, важливим убачається розгляд категорій образів адресанта / автора та адресата / читача.

Диференційною ознакою есе була і залишається постать автора, намір якого зводиться до визначення своєї позиції стосовно світу та інформування про неї читачів.

Есе відрізняється від суміжних типів тексту тим, що есеїст не обмежує себе в засобах і способах вираження власних переживань. Цей жанр наголошує на відкритості і вседозволеності, у ньому відсутня будь-яка обмеженість, що дозволяє адресанту самовиразитися. На думку Н.В. Єгорової, творець есеїстичного твору постає багатогранним суб'єктом соціального життя, який проявляє себе дуже різносторонньо, в тому числі як особистість, творець, індивід (індивідуальність) [8, 7]. В есе проявляється друга іпостась письменника, невідривна від його художньої індивідуальності, де він має справу з реальною, а не фіктивною дійсністю [3, 10]. У цьому контексті варто зазначити, що автор есе — реальна людина з її переконаннями та точкою зору на описані явища, і образ автора — образ творця тексту, який виникає у свідомості читача в результаті прочитання твору, будуть збігатися. Хоча образ автора не буде повністю вичерпувати особистість адресанта і становитиме лише його частину, певний аспект, який розкриватиметься в тексті. Але, з іншого боку, образ автора не буде штучно створений і продуманий як частина задуму творця, а послідовно розкриватиметься впродовж тексту.

Автор есе виступає людиною обізнаною, інтелектуально розвиненою, адже саме такі риси здатні зацікавити й утримати увагу реципієнта. Окрім того, як зазначає О.В. Маськова, важливим для есеїста є не лише вираження своїх власних думок та емоцій, а й особистого ставлення до предмета обговорення [14, 12]. Особливістю образу автора в есе є той факт, що, незважаючи на те, що його точка зору інколи може бути виражена імпліцитно, він не відмовляється від своєї оцінки, не приховує власного ставлення до описаного ним явища. Увага адресанта звернена не лише на подію, а й на самого себе, на свої емоції, враження, відчуття, роздуми, викликані цією подією [15, 10].

Особистість автора перебуває у фокусі уваги як класичного, так і сучасного есе, хоча за час свого існування ця категорія зазнала певних трансформацій. Автор класичного есе не претендує на вичерпність теми, він не надає достовірних фактів, а лише робить спробу пізнати себе, хід своїх думок, вражень, у той час як автор есе ХХІ ст. прагне переконати адресата. З цією метою він аргументує свої твердження, критикує суспільно-політичний устрій.

Одним із принципів організації есе, на думку Л.В. Садикової, постає діалогічність, адже есе — це завжди діалог з читачем, рівноправним партнером [19, 36]. Незважаючи на те, що особистісне «я» для есеїста важливіше за будь-яку зовнішню опору, він прагне до контакту з адресатом. На думку К.А. Брандес, адресованість есе має яскраво виражений популяризаторський характер і зорієнтована на широке коло читачів [2, 10]. Проте деякі науковці (С.Я. Гехтляр, О.В. Пугачова, Л.В. Садикова) не поділяють такої точки зору дослідниці. Так, наприклад, Л.В. Садикова вважає, що сучасне есе спрямоване на адресата, чия інтелектуальна енергія потенційно збуджена, який має бути освіченою особистістю [19, 36]. Дослідниця висуває високий інтелектуальний розвиток реципієнта обов'язковою умовою успішного прочитання есеїстичного твору [18, 87]. С.Я. Гехтляр, О.В. Пугачова, зі свого боку, переконані, що есеїстичні тексти, хоча і покликані до узагальнення соціально значущого, у силу своєї природи не розраховані на масового читача, бо в центрі стилістичного і комунікативного простору есе перебуває елітарна творча особистість, яка використовує високоінтелектуальний мовний код і оперує знаннями, відомими обмеженому колу читачів [5, 114]. Таким чином, варто припустити, що потенційним адресатом сучасного есе є сучасник автора, людина близька йому за світоглядом, колом інтересів, рівнем інтелекту та освіти, що володіє високим рівнем ерудиції, у тому числі ерудиції філологічної.

Немає достатніх підстав стверджувати, що адресат сучасного есе яскраво відрізняється від адресата класичного есе. На початку основним адресатом есе був сам М. Монтень та його родина, оскільки, адресуючи свої «Досліди» вузькому колу рідних та близьких, автор інтимізує сам підхід, саму спрямованість до істини. Проте традиція написання есе ХVІІ ст. для самовираження та «для самого себе» у ХVІІІ ст. поступово відійшла на другий план. У період Просвітництва, в умовах популярності есе в царині публіцистики, з основною орієнтацією на виховну функцію, есе звертається до масового читача. На сучасному етапі, як демонструє дослідження, есе зорієнтовано на інтелектуально розвиненого читача, з розширеним тезаурусом і високим рівнем фонових знань.

Це необхідно перш за все для адекватного декодування закладеної в тексті інформації, що, у свою чергу, забезпечує успішність комунікації.

Тематичні особливості текстів есе. В усіх існуючих дефініціях есе відзначається свобода форми та змісту, що зумовлює його тематичну різноманітність. Привабливість тексту цього жанру полягає в тому, що він може бути написаний на будь-яку тему і в будь-якому стилі, адже есе — це власні міркування з приводу почутого, прочитаного, переглянутого [1, 35]. Як свідчать дослідження, відмінною рисою есе є його широка тематична орієнтація, актуалізація різноманітної проблематики, яка відображає різні сфери життя людини і суспільства [19, 34]. Звідси логічно випливає, що класичне есе може бути присвячене всесвіту, істині, красі, субстанції, силогізму [6].

Якщо темою класичного есе могло стати будь-що — від подуву вітру до сенсу життя, — то інтереси сучасної есеїстики зосереджені на глобальних проблемах суспільства, які неможливо вирішити негайно. Есе визначають як жанр-лідер ХХ–ХХІ ст., оскільки йому властиві узагальненість теми і порушення суспільно значущих питань [23, 44]. Таким чином, сучасне есе якісно відрізняється від класичного, адже природною формою вираження духу епохи стало есе не лише як свідчення очевидця чи як достовірний запис-репортаж, але і як аналіз життя суспільства того часу, яке було далеким від ідеалу [4, 4]. Так, наприклад, Ю.Т. Лямзіна визначає характерними рисами сучасного есе особливу актуальність та співвіднесеність з сьогоденням [13].

Отже, есеїстичні твори ХХІ ст., на відміну від класичного есе, темою якого могло стати будь-яке явище дійсності, стосуються нагальних, актуальних, «злободенних» питань життя суспільства.

Композиційні особливості текстів есе. Існує низка точок зору на композиційну побудову есе, згідно з якими більшість дослідників зазначає, що цей жанр характеризується вільною композицією [11, 74]. Традиційним трактуванням структурних особливостей класичного есе є відсутність будь-якої композиції, вільний плин думок, плавне перетікання від однієї теми до іншої. Побудова класичного есе за принципом спонтанності зумовлена тим, що воно передає природний процес розмірковувань [10, 271]. Проте з розвитком теорії есеїстики змінюється погляд на порушене питання. Так, у розвідках, присвячених дослідженню есе ХХІ ст., лінгвісти, літературознавці та журналісти відзначають існування певної композиційної організації аналізованих текстів.

Зі свого боку дослідники О. Ципоруха та С. Шебеліст класичну структуру есе моделюють у такий спосіб:

- висхідний параграф, який ознайомлює читача з темою;
- вступний, який проголошує його ключову тезу;

- перехідний;
- основний (найбільший за обсягом і найнасиченіший, оскільки шляхом логічної системи аргументів прояснює авторську позицію);
- заключний — із функцією узагальнення [20, 63; 22, 53].

При цьому дослідники зазначають, що заключна частина есе здебільшого виражає авторську оцінку, містить короткий висновок, повторно акцентує увагу на провідній ідеї тексту. Водночас основна ідея цього жанру традиційно міститься у вступній частині.

А.Л. Дмитровський, у свою чергу, пропонує інші типи композиційної побудови есе, серед яких виділяє: лінійний тип (поступове розгортання думки «на очах читача», свого роду публічна медитація), циклічний (перелік різноманітних суджень або фактів, що підтверджують одне судження) і фрагментарний (короткі думки, тонкі спостереження, відчуття) [7, 16–17].

Таким чином, науковці схильні вважати, що класичному есе властива вільна композиція, у той час як сучасне есе, залежно від його типологічної належності, може бути побудоване за певною схемою і мати ту чи іншу структурну організацію.

Синтактико-стилістичні особливості текстів есе. Стилістична своєрідність традиційно вважається одним із критеріїв, на основі яких виділяють різні типи текстів. На думку Л.В. Садикової, в есе XVI–XVIII ст. широко використовуються фігури риторичного синтаксису, різноманітні інтертекстуальні конструкції. Дослідниця зазначає, що есеїстику цього синхронного зрізу визначає мінімальна частота структур розмовного типу [16, 10]. Л.В. Садикова стверджує, що есеїстичні твори ХХ ст. мають певні відмінні риси від творів цього жанру попередніх століть, а саме: відрізняються високою концентрацією елементів мовлення, таких як еліipsis, вставні модальні одиниці та питальні речення. Використання цих елементів спрямоване на активізацію уваги адресата, актуалізацію зв'язку «автор—читач—автор» та на реалізацію намірів авторів есе наблизити його форму до безпосереднього мовленнєвого акту, забезпечуючи в такий спосіб спілкування з адресатом — потенційним читачем.

Порівняно з попереднім періодом сучасний стан розвитку есе позначається зниженням кількості використаних інтертекстуальних конструкцій. Це свідчить про те, що тексти — конкретні мовленнєві твори — стають лише складнішими. Водночас у межах сучасного есе дуже часто використовується повтор різних синтаксичних структур, що сприяє створенню певної ритмічної організації тексту та досягненню логічно-змістового й структурного зв'язку між абзацами. За словами С.Я. Гехтляр та О.В. Пугачової, переважання стилістичних прийомів експресивного

синтаксису, а саме — анафори, синтаксичного паралелізму, риторичних питань, риторичних вигуків, вставних конструкцій, градації — є реалізатором авторських інтенцій: емоційно налаштувати публіку, акцентувати на тій чи іншій думці твору, надає тексту більшої виразності [5, 112]. Характерним для есе є використання численних структур розмовного стилю та зображувально-художніх засобів, що виконують унаочнювально-конкретизуючу функцію, підкреслюють логічний та поняттєвий бік подібного типу висловлень [17, 10].

З дослідження Л.В. Садикової, актуального для нашої розвідки, логічно випливає відмінність між класичним і сучасним есе. По-перше, у сучасному есе фіксуємо дуже часте використання риторичних питань і звертань, що не є характерним для класичного есе. В есеїстичних творах для надання емоційної та оцінної виразності часто вживаються контактні запитання, що акцентують увагу на думці, яку автор хоче підкреслити [2, 75], приклади-ілюстрації, емоційно-оцінні конструкції. Ці засоби використовуються з метою постійного підтримання уваги читача, маніпулювання його реакцією. Так, наприклад, за допомогою риторичних питань монологічне есе набуває діалогічної форми: автор не говорить сам з собою, а апелює до публіки, уявного адресата. По-друге, у сучасному есе зростає частота вживання вставних модальних одиниць, які є безпосередніми маніфестантами образу автора. По-третє, сучасне есе тяжіє до використання структур розмовного стилю, що є менш характерним для класичного есе.

Лексико-семантичні стилістичні особливості текстів есе. Мова текстів есе XVII ст. повністю відповідала вимогам норм античної риторики, вирізнялася лаконізмом і комунікативною ясністю, експліцитним вираженням ставлення адресанта до фактів, авторська оцінка мала відкритий, насичений характер завдяки широкому використанню засобів вираження суб'єктивної модальності. Н.М. Кознова вказує на те, що есеїстичний стиль відрізняється образністю, асоціативністю, афористичністю, установкою на відвертість і розмовну інтонацію [11, 74]. Автори як класичного, так і сучасного есе часто використовують цитати, сентенції і афоризми — улюблені лексико-семантичні засоби переключення уваги в більш абстрактний реєстр в есеїстичних текстах [2, 75], а також засоби, які допомагають есеїсту розпочати мандрівку, слугують відправною точкою подорожі або дають можливість перейти до іншої думки. В есе активна цитатація філософів Античності стала потужним і дієвим інструментом реалізації інтенцій автора в утвердженні тієї чи іншої істини, заради досягнення об'єктивності

якої есеїст і влаштовує полеміку, організовує дискусію навколо певної теми або проблеми [18, 278]. Водночас афоризми та сентенції слугують своєрідним епіграфом і мають моралізаторський характер.

Мова есе осмислена, систематизована та підпорядкована основній меті: вираженню логіки думки [12, 12]. Використання всіх елементів лексико-семантичного рівня в сучасному есе спрямоване на виконання його провідної функції — переконання. Ця особливість зумовила превалювання в текстах цього жанру XXI ст. емоційно-зabarвленої лексики, лексики зниженого стилістичного тону, антропонімів, реалій. Усі перелічені лексико-семантичні засоби покликані, по-перше, зацікавити реципієнта в інформації, яка актуалізується в есе, по-друге, створити в його свідомості певні позитивні чи негативні образи окремих подій чи персоналій згідно із задумом автора.

Хочеться зазначити, що основна текст-типологічна ознака сучасного есе — це його *критичність*. Новий інтуїтивний погляд — це критичний погляд. Есеїст зазвичай не заглиблюється в тему, а шукає її нові аспекти. Саме есе може бути не обов'язково критичним за змістом, але може містити долю критичності (за певних умов і скептицизму), за допомогою чого автор есе долає свою власну обмеженість, а інколи й обмеженість свого часу [24, 111]. Ю.Т. Лямзіна відносить есе до «літератури аналізу» або, як її ще називають західні дослідники, «рефлексивної літератури», «літератури ідей». Дослідниця пояснює це тим, що есе аналізує свій час, викриває тоталітаризм ортодоксії, іронізує над новоявленими проявами конформізму, водночас йому властивий скептицизм, полеміка з традиційними поглядами [13]. Отже, сучасне есе є не описом фактів, а їх критичним осмисленням, аналізом. Автор есе аналізує ситуацію, явище, дає свою оцінку, вносить свої пропозиції, розмірковує над можливими варіантами вирішення проблемного питання. Він є критиком суспільно-політичної дійсності лінгвокультурної традиції, представником якої виступає, аналітиком явищ, які послугували основною причиною написання есе.

Отже, як свідчить дослідження, між класичним та сучасним есе існують певні відмінності. Визначені диференційні ознаки проявляються у функціонально-комунікативних, тематичних, композиційних, синтактико-стилістичних, лексико-семантичних особливостях та особливостях власне комунікативного процесу.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо у встановленні текст-типологічних інваріантних та варіативних ознак сучасного американського СПЕ на гіпотекстовому та текстовому рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова І.Г. Есе як художньо-публіцистичний жанр на сторінках газети «День» / І.Г. Абрамова, Ю.О. Дейнега // Науково-виробничий журнал держава та регіони. — 2012. — № 3. — С. 34–39. — (Серія «Соціальні комунікації»).
2. Брандес К.А. Лингвотекстовые особенности речевого жанра «художественное эссе» (на материале эссеистики С. Моэма) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Брандес Кристина Анатольевна. — К., 1996. — 169 с.
3. Брандес К.А. Лингвотекстові особливості мовленнєвого жанру «художнє есе» (на матеріалі есеїстики С. Моэма) : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук : спец.10.02.04 «Германські мови» / Кристина Анатоліївна Брандес. — К., 1996. — 21 с.
4. Березкина В.И. Формирование и пути развития жанра эссе в английской литературе XVII века : учеб. пособ. / В.И. Березкина. — Днепропетровск : ДГУ, 1984. — 116 с.
5. Гехтляр С.Я. Эссе: изменения в парадигме публицистики. Ученые записки [Электронный ресурс] / С.Я. Гехтляр, О.В. Пугачева // Электронный научный журнал Курского гос. ун-та. — 2012. — Т. 2, № 3. — С. 111–116. — Режим доступа : <http://scientific-notes.ru/pdf/026-018.pdf>
6. Демина Л.И. Своеобразие жанра эссе в творчестве З. Прилепина [Электронный ресурс] / Л.И. Демина // Филологические науки. Родной язык и литература. — 2012. — № 8. — Режим доступа : http://www.rusnauka.com/29_NIOXXI_2012/Philologia/8_116820.doc.htm
7. Дмитриевский А.Л. Типы композиционного построения эссе / А.Л. Дмитриевский // Проблемы массовой коммуникации на рубеже тысячелетий : материалы Всерос. науч.-практич. конф. «Коммуникации в современном мире», Воронеж, 12–14 мая 2003 г. / под ред. проф. В.В. Тулупова. — Воронеж : Факультет журналистики ВГУ, 2003. — С. 15–17.
8. Егорова Н.В. Эссе в современной мордовской прозе (проблемы становления и развития жанра) : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.02 «Литература народов Российской Федерации (финно-угорская)» / Егорова Наталья Вениаминовна. — Саранск, 2011. — 21 с.
9. Кайда Л.Г. Эссе : стилистический портрет [Электронный ресурс] / Л.Г. Кайда. — М. : Флинта ; Наука, 2008. — Режим доступа : <http://read24.ru/pdf/lyudmila-kayda-esse-stilisticheskiiy-portret.html>
10. Кайда Л.Г. Композиционная поэтика текста : монография / Л.Г. Кайда. — М. : Флинта ; Наука, 2011. — 408 с.
11. Кознова Н.Н. Жанр эссе в мемуарах писателей / Н.Н. Кознова // Вестник Челябинского гос. ун-та. Филология. Искусствоведение. — 2011. — № 8 (223). — Вып. 51. — С. 74–78.
12. Константинова Л.В. Синтаксические характеристики эссе : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец.10.02.04 «Германские языки» / Любовь Вячеславовна Константинова. — Одесса : 1991. — С. 14.
13. Лямзина Ю.Т. Жанр эссе (к проблеме формирования теории) [Электронный ресурс] / Ю.Т. Лямзина. — Режим доступа : http://www.Psujourn.narod.ru/liamzina_essay.htm/com
14. Маськова Е.В. Эссе как жанр и метод : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.01.10 «Журналистика» / Елена Владимировна Маськова. — Минск, 1994. — 17 с.
15. Потылицина И.Г. Дискурсивный аспект аллюзивной интертекстуальности английского эссе : дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Ирина Геннадьевна Потылицина. — М., 2005. — 213 с.
16. Садикова Л.В. Жанр есе у французській літературній традиції / Л.В. Садикова // Наукові записки Харків. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. — 1997. — Вип. 6 (11). — С. 7–11. — (Серія «Літературознавство»).
17. Садикова Л.В. Лингвостилистические параметры текста эссе (на материале французской литературы) : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / Лариса Владимировна Садикова. — М., 1992. — 20 с.
18. Садикова Л.В. Особенности диалогизма в русской эссеистике рубежей XX века / Л.В. Садикова // Русская литература. Исследования. — 2004. — Вип. XII. — С. 276–290.
19. Садикова Л.В. Русское эссе XX века. Художественное своеобразие. Динамика жанра / Л.В. Садикова. — Донецк : Норд-Пресс, 2009. — 405 с.
20. Ципоруха О. Теорія есе: європейські та американські концепти / Олена Ципоруха // Мандрівець. — 2000. — № 5–6. — С. 58–63.
21. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : учеб. пособ. / В.Е. Чернявская. — М. : Книжный дом «Либроком», 2009. — 249 с.
22. Шебеліст С. Теоретичні аспекти жанру есею / С. Шебеліст // Слово і Час. — 2007. — № 11. — С. 49–56.
23. Шкловский Влад.Б. Литературный опыт («essay») в его формальном окружении / Влад.Б. Шкловский // Новый Леф. — М., 1927. — № 7. — С. 37–47.
24. Щербакова И.И. Эссе. Некоторые вопросы жанра / И.И. Щербакова, Е.Г. Плоткина // Проблемы стиля и жанра в советской литературе. — Свердловск, 1974. — № 6. — С. 102–123.

ЕЛЕМЕНТИ ЧАРІВНОЇ ТА ФАНТАСТИЧНОЇ КАРТИН СВІТУ ЯК ОСНОВА КАЗКОВОГО ТЕКСТУ (на матеріалі французької авторської казки)

Чайківська Г.С.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто проблему ролі надприродних елементів у формуванні казкового тексту та його сприйняття читачем. Продемонстровано основні відмінності між чарівною та фантастичною картинами світу на прикладі субжанрів чарівної і фантастичної французької авторської казки. Особливу увагу приділено аналізу еволюції жанротворчого елемента казкового тексту — від чарівного до фантастичного.

Ключові слова: чарівне, фантастичне, казка, картина світу.

В статье рассматривается проблема роли сверхъестественных элементов в формировании сказочного текста и его восприятие читателем. Продемонстрированы главные отличия между волшебной и фантастической картинами мира на примере субжанров волшебной и фантастической французской авторской сказки. Особое внимание уделено анализу эволюции жанротворческого элемента сказочного текста — от волшебного к фантастическому.

Ключевые слова: волшебное, фантастическое, сказка, картина мира.

The article is devoted to the role of preternatural elements in the tale text formation and its reception by the reader. The major differences between magic and fantastic worldviews are elucidated on the example of French author's tale subgenres. Special attention is drawn to the analysis of the key element of the tale genre evolution from the magic to the fantastic one.

Key words: magic, fantastic, tale, worldview.

Постмодернізм характеризується контактами жанрів і їх контамінацією, що спричинює феномен жанрової невизначеності та надає актуальності проблемам з'ясування жанрових меж. Саме тому завдяки своїй міжжанровій природі жанр казки стає актуальним об'єктом дослідження у сучасній науці.

Основою казкових текстів є присутність надприродних елементів, які проявляються на рівні персонажів, об'єктів, подій. **Мета статті** — проаналізувати надприродне як жанротворчий фактор французької авторської казки та довести його еволюцію від проявів чарівної до елементів фантастичної картин світу. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: визначити місце надприродних елементів у казковому тексті з точки зору його формування та сприйняття читачем; з'ясувати природу, спільні та відмінні риси чарівного й фантастичного у казці; на прикладі французької авторської казки продемонструвати еволюцію жанротворчого елемента казки у діахронії.

Надприродне є всеохоплюючим і домінуючим у казковому тексті. Це підкреслюється автором як на композиційному (вступ, коментарі, посвяти), так і на лексико-семантичному рівні (лексичні одиниці із семою подиву тим, що відбувається, в цей конкретний момент у тексті). Сучасний французький дослідник Марк Ескола,

аналізуючи місце наприродного у казках, використовує поняття «ілюзії сприйняття» (“illusion de perception”): «Le conte demande de consentir ponctuellement d'une illusion dont on n'est pas dupe, de jouer à être ce lecteur qu'on n'est pas, tout comme le conteur n'est pas l'auteur de l'histoire qu'il rapporte» [4, 99]. Він констатує наявність певного подвійного розриву, де «казкар не є автором, а читач не є цільовою аудиторією» [4, 99]. Отже, ми можемо дійти висновку про те, що у казці присутній особливий тип оповідача — казкар, який приховує своє авторство, дистанціюється від історії. Ця особливість та надприродні елементи породжують у казках подвійну гру, пародійний тон.

При цьому установка на вигадку існує і в автора, і у слухача, коли він сприймає як даність такі «правила гри»: «Il s'agit d'un jeu et le lecteur l'accepte comme tel: il sait qu'au royaume du merveilleux rien n'est impossible» [3, 6], а також у самого головного персонажа.

Незважаючи на спільну природу чарівного та фантастичного, ці два елементи у казкових творах виконують різні прагматичні й естетичні функції, розповсюджуються у художній літературі в різних хронологічних межах. Саме тому ми вважаємо за доцільне розмежувати ці два концепти і продемонструвати ускладнення від одного до іншого.

Чарівне є хронологічно першим надприродним елементом у французьких казкових текстах. Воно зустрічається ще у *ле Марії Французької* у XII ст. Як зазначає російський дослідник історії романських мов та літератур Володимир Шишмарьов, *ле* стало формою, паралельною *conte, fabel*, що «переважно зберегли тематику казково-фантастичного або романістичного характеру» [2, 141]. Чарівне проявляється на всіх рівнях казкового тексту. Насамперед у зовнішності та поведінці персонажів. Так, герої названі за принципом метонімії — *le Petit Poucet, la Barbe Bleue* — або ж номінація відображає надприродні особливості їхньої зовнішності: *le Chat Botté, le Nain Jaune, le Passe-Muraille*. Події (перевтілення, чари) та об'єкти у авторських казках (*la baguette magique, le baiser merveilleux, le bois enchanté*), які варіюються від одного тексту до іншого, носять нереальний характер і мотивовані в основному психологічно [1, 35].

У межах чарівного, яке вважаємо домінуючим для французьких казок XVII ст., надприродне подається досить гармонійним, таким, що розуміється само собою. Поява фей («*Cendrillon*», «*Les Fées*»), тварини, що розмовляють («*Chat botté*», «*Le Petit chaperon Rouge*»), чари та магія з відповідними надприродними атрибутами («*Nain Jaune*», «*Les Fées*») не викликають подиву чи несприйняття. Оповідач не намагається виправдати чи пояснити надприродне. Персонажі казки сприймають ці явища як складову частину оточуючого чарівного простору. Чарівні події можуть відбуватись у будь-якому місці, підкоряючи собі звичайні повсякденні події, що є основою для їх втілення у творі. Наприклад, наведемо уривок із казки «*Nain Jaune*» мадам д'Онуа: *La fée du désert, trompée par ces paroles, prit la résolution de transporter le roi dans un lieu aussi agréable que cette solitude était affreuse, de manière, que l'obligeant à monter dans son chariot où elle avait attaché des cygnes, au lieu de chauves-souris qui le conduisaient ordinairement, elle vola d'un pôle à l'autre* [5].

У цій казці звичним персонажем є фея Пустелі, яка здатна перенести короля у те місце, в яке той забажає, тож він легко проходить крізь всю планету й опиняється на протилежному полюсі.

У контексті чарівного реального та надприродного світи гармонійно співіснують, і надприродне дозволяє реалізувати цілі персонажів, відтворити порядок та дати восторжествувати добрим силам. Так, наприклад, функція хрещеної-феї у «*Cendrillon*» — допомогти Попелюшці вийти заміж за чарівного принца: *Sa maraine la creusa (la citrouille), et, n'ayant laissé que l'écorce, la frappa de sa baguette, et la citrouille fut aussi-tôt changée en un beau carrosse tout doré* [6].

Чарівні добрі сили завжди перемагають зло. Отже, надприродне у контексті чарівного не ставить перед читачем проблеми і не є незрозумілим.

Так, казки кінця XVII ст. є прикладами чарівного уявлення про світ.

Саме елементи чарівного служили формуванню французької казкової традиції. Образи безтурботної *le Petit Chaperon Rouge*, ревнивого *la Barbe Bleue*, хитрого *le Chat Botté* укорінились у світових культурах і носять сьогодні інтертекстуальний характер. Вони виступають двоїстими знаками, адже, з одного боку, є персонажами конкретного твору, втілюючи певні характерні риси, а з іншого — символами, що узагальнюють прототи́пи поведінки та характеру поза межами казкового тексту.

Більш складним та неоднозначним постає концепт фантастичного, який застосовується авторами казок хронологічно пізніше, вже з кінця XVIII ст. — початку XIX ст. Фантастичні елементи зустрічаються переважно в авторських зразках жанру, і в цей період у французькій літературі розвивається такий піджанр як фантастична казка.

Концепт фантастичного несе в собі загадкові надприродні елементи і є джерелом вагань та недомовок, реалізуючи елементи імпліцитності. Ключовими носіями фантастичного виступають переважно приголомшуючі надприродні події, такі як поява привидів, повернення зі світу мертвих. Абсолютно не вписуючись у реальність, фантастичні елементи порушують її рівновагу а інколи навіть загрожують їй, отже, у творах наростає рівень емоційності. Французькі дослідники фантастичної літератури Вероніка і Жан Ерсам виділяють три ключових аспекти у характеристиці фантастичного в літературі:

1) фантастичні події неможливо пояснити раціональними законами функціонування світу, і читач змушений припустити дію надприродних сил, самостійно піддавши сумніву реалістичне сприйняття подій (тобто фантастичне стає домінуючим і породжує власну логіку, що суперечить реалістичному);

2) читач не може однозначно схарактеризувати події або раціонально, або виходячи із дії надприродного, допускаючи імовірність двох варіантів (дається установка на надприродне, на існування фантастичного простору);

3) неоднозначність інтерпретації провокує відчуття страху та нерозуміння ситуації у читача: «Всі рівні страху можуть зустрічатись у фантастичному — від простого хвилювання (*la simple inquiétude*) до жаху (*l'épouvante*)» [3, 11].

Отже, функція надприродних явищ у фантастичному тексті полягає у тому, щоб кинути виклик логіці та порушити рівновагу в реальному світі, навіть інколи цілком заперечуючи його. Це відбувається не за рахунок номінації персонажів чи особливостей їхніх рис характеру (графи, купці, пересічні кавалери), а засобом посилення психологізму та емоційності героїв.

На відміну від чарівного фантастичне зазвичай тягне за собою трагічне завершення подій. Яскравим прикладом фантастичного є, наприклад, воскресіння. Так, у казці «*Véra*» Вільє де Ліль-Адама граф д'Атоль відмовляється приймати смерть своєї коханої і вирішує жити так, ніби вона жива. Його прислужник Реймонд погоджується на таку «похоронну гру», все ж відчуваючи «*ce fut avec un frisson de superstitieuse terreur qu'il vit son maître debout et souriant comme si rien ne se fût passé*» [7]. До того ж графу вдається поспілкуватись із Вірою, яка приходить у гості й залишає на ліжку ключі від своєї могили. «*Véra*», без сумніву, є фантастичною казкою, адже читач остаточно не може вирішити, чи дійсно є події надприродними, чи це лише плід уяви графа: *Véra est-elle une revenante ou un «mirage terrible» suscité par la folie du comte? Le mystère demeure et nous inquiète car il remet en cause les lois continues*

de notre univers, en l'occurrence l'impossibilité d'être vivant et mort à la fois [7].

Отже, у ході дослідження, ми можемо дійти висновку про те, що надприродні елементи виступають жанротворчими у казкових текстах, проявляючись спочатку у чарівному й ускладнюючись до фантастичного. Чарівне з'являється в казках у період формування авторської казки у XVII ст., сприймається крізь призму установки на існування чарівного простору в цьому літературному жанрі. Ці елементи тотально присутні у казковій картині світу. Семантично вони подаються гармонійно, проявляючись на рівні зовнішності та поведінки персонажів, об'єктів, подій. Фантастичне входить у французьку літературу через піджанр фантастичної казки наприкінці XVIII ст. — на початку XIX ст. і перериває звичайний реальний плин подій, несе конотації трагізму та містики у казці, вносить у твір елементи імпліцитності й емоційності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сорокотенко О.В. Літературна казка: порівняльний та типологічний аспекти : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15. «Загальне мовознавство» / Оксана Володимирівна Сорокотенко. — Одеса, 1996. — 16 с.
2. Шишмарев В.Ф. Книга для чтения по истории французского языка IX–XV вв. / Владимир Федорович Шишмарев. — М. ; Л. : Издательство академии наук СССР, 1955. — 559 с.
3. Ehrsam Véronique. La littérature fantastique en France / Véronique Ehrsam et Jean Ehrsam. — P. : Hatier, 1987. — 79 p.
4. Escola Marc. Marc Escola commente Les Contes de Charles Perrault / Marc Escola : [Essai et dossier]. — P. : Gallimard, 2006. — 235 p. — Collection Foliothèque (No 131). — (Tome IV).
5. Le Jumel de Barneville Marie-Catherine, La comtesse d'Aulnoy. Contes. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.shanaweb.net/auteurs/aulnoy/madame-d-aulnoy.html>
6. Perrault Charles. Contes [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.shanaweb.net/auteurs/perrault.html>
7. Villiers de L'Isle-Adam Auguste. Véra [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [<http://dmz.vaucanson.org/lettres/basedoc/vera.html>]

PREDICATIVE ORGANIZATION OF ENGLISH INFANT POETIC TEXTS

Kuzmenko A.O.,

Oles' Honchar Dnipropetrovsk National University

The article deals with the peculiarities of the predicative organization of English infant poetry texts. It is highlighted temporal, modal and personal nets. It is shown the frequency of using verbs' tense forms, dominant types of modality, specificity of person and number which are infant poetry text characteristics. In the conclusion the results of the investigation are generalized and compared, that is the specificity of infant speech.

Key words: *infant texts, temporality, modality, personality, net.*

У статті розглянуто особливості предикативної організації англійських віршованих інфантичних текстів. Особлива увага приділяється темпоральній, модальній та персональній сіткам. Вказується на частоту використання видо-часових форм дієслів, домінуючі види модальності, превалювання персони та числа, що властиві саме інфантичним віршованим текстам. У висновках зроблено спробу зіставити та узагальнити результати дослідження, вказавши на чинники, які є специфікою мовлення інфанта.

Ключові слова: *інфантичний текст, темпоральність, модальність, персональність, сітка.*

В статье рассматриваются особенности предикативной организации англоязычных инфантических стихотворных текстов. Особое внимание уделяется темпоральной, модальной и персональной сетям. Указывается на частоту использования видо-часовых форм глагола, доминантные виды модальности, превалирование персоны и числа, которые свойственны именно инфантическим стихотворным текстам. В выводе предпринята попытка сопоставить и обобщить результаты исследования, указав на факторы, которые являются спецификой речи инфанта.

Ключевые слова: *инфантический текст, темпоральность, модальность, персональность, сеть.*

Problem. Children's poetic communication is full of problems that require profound study and specification of communicative linguistics paradigm with regard to using the results of relevant science.

Analysis of researches. There is hypothesis in L. A. Nozdrina's work that the semantic structure of literary text contains basic concepts that are the key components of this structure. These include temporal, local, personal, referential and modal structure of the text [6]. A. I. Moskalska also notes that in terms of text linguistics (grammar of a text) temporal, local, personal, referential and modal structure of the text is basic text actualizations which relate literary text and intertextual reality [5, 97]. Yu. M. Lotman draws attention to the fact that the study and analysis of the universal concepts of literary text, including temporal, modal and personalized nets, which allow to decode a national world picture through the prism of the speaker's perception of reality, that is why the combination of communicative and functional peculiarities of a literary text may be considered to reflect the speaker's knowledge as all ethnic representators' [4, 236]. The main idea to describe the text structures is "net" — a set of morphological,

syntactic and word-building means, providing recipient's orientation in various aspects of the text, including the temporal, personal and modal [6].

Purpose. Modeling temporal, modal and personal nets of infant discourse allows capturing the world picture formed in the imagination of preschoolers. The aim of the research is to highlight the peculiarities of predicative organization of infant texts, characterizing their temporal, modal and personal nets.

The main investigation. The use of temporary forms that makes up the category core of temporality in infant texts (IT) due to the specific of the texts. IT, originated with the development of a preschooler, which displays the events of daily life, is characterized by typical for colloquial speech tense forms. Productive means of expressing temporal relations are primarily grammatical tense that correlates with the moment of the event broadcast. The ratio between the moment of the action and speech point can be diverse in nature: the action may coincide with the moment of speech, precede it, or happen after it.

The most frequently used tense form of IT is Present. This is due to the fact that IT reflects features of the everyday language, where the prevalent forms

are Present, thus IT retains the traditional language [3, 319.]. The research of English IT shows that the temporal net in most cases is based on Present Simple, which represents more than half (58.5 %) of the total number of used tenses. This evaluates the importance of regular, permanent, repetitive actions that occur in preschooler's life:

*Nine baby birds
Live in the nest,
Nine baby birds
Wait for a guest.
It's not you,
It's not me.
Who knows
Climb the tree!* [11].

Present Simple transfers the preschooler's everyday actions, actions of family members:

*Three brothers share a family sport
A non-stop marathon...* [13];

natural phenomena:

*The thunder comes before the lightning,
And the lightning comes before the cloud,
The rain dries all the land it touches...* [13];

the description of the surrounding:

*One little cat in the corner,
Washing her cute little face;
One little cat comes to catch her;
Two little cats run a race!* [12].

Present Simple displays simultaneity of an action with the moment of broadcasting. On the one hand, it expresses actions that really relate to the point of language as coinciding with the moment of broadcasting. On the other hand, Present Simple depicts events that have permanent (panchronic) character, which can be regarded as natural phenomena and events that take place regardless of the person. Present Simple shows in such situations fairly high level of generality.

Past Simple is represented in IT less frequently. Such tense form in its primary function transfers the event, which is described to a certain point in the past. The time point can be stated basing on the context, which usually contains temporal lexical localizers. A quarter of IT takes Past Simple (22,6 %) which reflects the completeness of the events in the past, as in the action song:

*Miss Lucy had a baby
She named him Tiny Tim
She put him in the bath tub
To see if he could swim.
He drank up all the water
He ate up all the soap
He tried to eat the bath tub* [12].

Past Simple serves as a temporal orientation for the recipient, forms the time limits, sets out the sequence of events.

With the use of Future Simple it is built almost a tenth of IT (8,2 %). This tense is used to transfer predictions, conventions and possible outcome of future actions which have to happen immediately:

*...And then we will jump
With a clip, clip, clip!
Now we'll run
A merry race
And then we will STOP!
Ev'ryone, stay in place!* [12].

Creating IT modal net is based on the characteristics of the English language content of the infant poetic texts from their perspective of reality, unreality, opportunities and needs. In linguistics modality is seen as linguistic universals, functional-semantic category of the language and one of the sentence signs [7, 462]. We follow the traditional division of modalities: the internal (objective), representatives of which are moods and the external (subjective), which is represented by modal verbs, modal words, some nouns and adjectives [7, 462; 8, 867].

According to the research, the description of infant world picture is transmitted by modal verbs — 30 %. The description of infant world picture is verbalized by modality of capacity with modal verbs **can**:

*I'm a dingly dangly scarecrow.
With a floppy floppy hat.
I can shake my hands like this.
I can shake my feet like that* [13]

and **could** (Past tense):

*So she ran away
To the village hatter's shop,
As fast as she could run,
And she bought him a hat,
Oh, the best that she could buy,
And the soldier put it on* [12].

It is rarely used the equivalent **to be able to**:

*I'm unable to state what Tate ate at eight eight
or what Tate's tête à tête ate at eight eight* [12].

This dominant use of modal verbs of capacity is explained by the fact that preschoolers' learning to perform the first moves get to know the actual capabilities of the organism and the environment. Images of reality are actualized with modal of compulsion / duty. The main means of modal relations of duties are modal verbs **must**:

*A water there is I must pass,
A broader water never was;
And yet of all waters I ever did see,
To pass over with less jeopardy* [14];

and **have to** (compulsion):

*She'll be wearing red pajamas
When she comes
She will have to sleep with Grandma
When she comes
She will have to sleep with Grandma
When she comes* [12].

Thus preschoolers' are not only forced to duty, but also independently decide the necessary things to do. To advise, to recommend preschoolers' use such modal verbs as **shall, should**:

*Silly Sally swiftly shooed seven silly sheep.
The seven silly sheep Silly Sally shooed
shilly-shallied south.
These sheep **shouldn't** sleep in a shack;
sheep **should** sleep in a shed [12].*

Along with modal verbs the external modality is presented by modal words, phrases, exclamations that express the emotional state, relation to actions. Modal words are in a special position to a sentence in English. Modal word is not a part of the sentence; however, if you remove this modal word, the entire contents of the expression will be changed, it will be a statement of fact.

The main means of expression of lexical modality in IT can point out doubt with **maybe**, **perhaps**:

Perhaps a slice of wedding-cake,

Perhaps a toy or two [12];

confidence with **surely**, **to be sure**, **really**:

I'm sure you know we're family,

You're welcome to come stay with me.

What am I? [13];

The other brothers say

*"Cause though he's **surely** number one,*

He's second, in a way" [14].

Modal words in IT show sender's relation to the speech as provided opportunities. Modal word **surely** gives strengthening, emotional and confident "colour" to the phrase. The percentage of lexical modality and means of expression in IT is only 2 %.

Internal modality is reflected in three states: indicative, conditional and imperative.

Principles of grammatical expression of modality in IT consist mainly due to imperative. Imperative sentences are defined as syntax creations that express instructions, orders which should be turned into reality by one or more communicators, and for this realization of an action there is a huge number of language capabilities [1, 136].

As a form of unreal modality expression, imperative indicates the lack of implementation of an action at the certain time — at the time of the will expression. The empirical material shows dominance of imperative in the second person (you):

*One, two, **buckle my shoe***

*Three, four, **close the door***

*Five, six, **pick up sticks***

*Seven, eight, **close the gate***

*Nine, ten, **home again** [10].*

Imperative is also used with the verb **let** in the first person singular (I): "**Let me have a look at it**" дієслово **let**, on the one hand, can have a meaning of non-interference, and on the other hand it can mark courtesy request:

One, two, three,

Let me see,

You all like coffee

And I like tea [11].

And in the first person plural (we), imperative marks motivation, encouragement to an action:

One, two, three, four, five,

Five fish like to dive.

One fish told me,

*"**Let's play in the sea!**" [10].*

Imperative is the constituent of unreal inducing modality, which is based on motivation to an action [9, 271]. In imperative sentences of IT the following verbs are actualized: **catch, come, go, jump, look, tell, take, give, get, guess, learn, listen, play, run, see, sit, swing, watch...** So, verbs of motion, visual and auditory perception, as well as those that commented gaming action are mostly used in those types of sentences.

Infant speech is full of conditional modality, which manifests in the IT by unreal conditions in present:

How much ground would a groundhog hog,

if a groundhog could hog ground?

A groundhog would hog all

the ground he could hog,

***if a groundhog could hog ground** [12].*

The percentage of the use of grammatical expression of modality is 68 %.

The structure of modal texts net has a number of problems, among which the most clearly visible is the emphasis on addressee intention, emphasizing action, the transition from the real world into the world of surreal [6].

Personal net transfers net relationships between participants of communication, combining with images of the recipient and sender, and expresses the ratio of communicants to the subject of speech [2, 56].

The correlation of IT personality use should be represented as follows: the first person singular is 15,3 %, the first person plural — 4,8 %, the second person — 12,3 %, the third person singular — 48,9 % and the third person plural — 18,7 %. It is advisable to highlight the most popular personality features of preschooler's speech.

The verb in the third person singular is the most frequently (48,9 %) used in IT:

Luke Luck likes lakes.

Luke's duck likes lakes.

Luke Luck licks lakes.

Luck's duck licks lakes.

Duck takes licks in lakes Luke Luck likes.

***Luke Luck takes licks in lakes duck likes** [12].*

The use of the third person singular makes it possible to describe actions, the quality and properties of another person or object, and it is typical for IT. The third person singular is used in tongue twisters with the periodicity 7:10; in counting rhymes — 6:10; in riddles and action songs the periodicity is almost identical 5:10.

Personality in the third person plural like the third person singular describes events, quality and

properties of the people / objects. IT contains 18,7 % of the third person plural verbs:

*All God's creatures have a place in the choir,
Some sing low, some sing higher,
Some sing out loud on the telephone wire,
Some just clap their hands,
or paws, or anything they've got now!* [13].

The third person plural is used in tongue twisters and in riddles — 1,4:10; in counting rhymes and action songs very rarely 1:10.

An action in IT is presented not only by the third person, but the actual sender (the first person singular) can perform certain actions, be a member of events. The use of first person singular verb is 15,3 %:

*Two bodies I have
Though both joined in one
The more still I stand
The quicker I run.
What am I?* [13].

IT can be a story which an addressee leads who is the main character of this story. That is why the pronoun "I" acts as a master teller perceiving events. Among the analyzed empirical data the ratio is: the first person singular is more often used in riddles — 3,5:10; tongue twisters — 1:10; counting rhymes and action songs — 1.3:10.

The use of the first person plural is relationship of the speaker and another person. It is the least frequently used in IT, which is only 4,8 %:

*Mother, father,
Sister, brother.*

*One, two, three, four,
We're the family of four!* [10].

This usage of the pronoun **we** is a characteristic of connection **I** of a preschooler with a family or friends.

The presence of the second person in IT is not common — 12,3 %. It is used for guidance, recommendations, advice and commands. This explains the most frequent use of the second person is in action songs which are aimed at instructing games:

*You put your right hand in,
You put your right hand out,
You put your right hand in
And you shake it all about.
You do the Hokey Pokey
And you turn yourself around,
That's what it's all about* [12].

Conclusion and perspective. Thus, the IT set of temporal, modal and personal nets allows reflecting structural predicative IT organization. "The leaders" of an IT temporal net are Present Simple, Past Simple and Future Simple. IT modality is characterized by grammatical means (imperative, conditional sentence) and modal verbs. Specificity of IT personality is the frequent use of the third person singular and plural for transmission of environment, phenomena and events taking place around the addressee. In addition, the investigation of the connection of grammar forms with syntactic constructions in English IT is needed to clarify the specificity of English infant poetry speech.

REFERENCES

1. Гулыга Е.В. Синтаксис современного немецкого языка [Текст] / Е.В. Гулыга, М.Д. Натанзон. — М. ; Л. : Просвещение [Ленинградское отделение], 1966. — 223 с.
2. Захарова Е.П. Типы коммуникативных категорий [Текст] / Е.П. Захарова // Проблемы речевой коммуникации. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2000. — С. 12–19.
3. Кучма З. «Passé Simple» у французькому пісенному тексті [Текст] / З. Кучма // Наукові записки. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. — Вип. 81 (3). — С. 319–322. — (Серія «Філологічні науки (мовознавство)»).
4. Лотман Ю.М. Культура и взрыв : научное издание [Текст] / Ю.М. Лотман. — М. : Гнозис ; Прогресс, 1992. — 270 с.
5. Москальская О.И. Грамматика текста [Текст] / О.И. Москальская. — М. : Высш. школа, 1981. — 183 с.
6. Ноздрин Л.А. Взаимодействие грамматических категорий в художественном тексте: На материале нем. яз. [Текст] : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19. «Теория языка» / Л.А. Ноздрин. — М., 1997. — 475 с.
7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія [Текст] / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля ; К., 2010. — 844 с.
8. Тестелец Я.Г. Введение в общий синтаксис [Текст] / Я.Г. Тестелец. — М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. — С. 132–444.
9. Duden. Die Grammatik [Text] / Duden // Hrsg. von der Dudenredaktion. — Mannheim, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2009. — 1343 p.

SOURCES OF EMPIRICAL MATERIAL

10. Считалки на английском языке [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.bilingual.ru/goods/countings/>
11. Считалочки на английском языке [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://doshkolenok.kiev.ua/english-doshk/701-counting.html>
12. All songs [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.kididdles.com/lyrics/allsongs.html>
13. Riddles Home [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.freejokes.ca/Riddle/I-Can-Sizzle-Like-Bacon.html>
14. Riddles [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.rinkworks.com/brainfood/p/riddles4.shtml>

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОГЕЗІЇ В АНГЛОМОВНОМУ МУЛЬТФІЛЬМІ TORILL KOVE "THE DANISH POET"

Калитюк Л.П., Турта Ю.П.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

Наукова стаття є спробою визначити особливості вживання мовних засобів, які забезпечують формальну зв'язність англomовного мультфільму Торіла Кове "The Danish Poet". Під час дослідження було встановлено, що мультфільм містить подвійне нашарування ідей: експліцитної — життєві пригоди датського поета Каспера та імпліцитної — випадок. Перша забезпечується як лексичними, так і граматичними когезивними засобами, які помітно щільно подані в матеріалі. Імпліцитна ідея виражена лейтмотивом «випадок» і проявляється у здебільшого матеріально тотожному повторі перших і останніх хвилин мультфільму, роблячи всю стрічку налаштованою під зазначену імплікатуру.

Ключові слова: лексична когезія, граматична когезія.

Научная статья является попыткой определить особенности использования языковых средств, обеспечивающих формальную связность англоязычного мультфильма Торилла Кове "The Danish Poet". В ходе исследования было выявлено, что мультфильм содержит двойное наложение идей: эксплицитную — жизненные приключения датского поэта Каспера и имплицитную — случай. Первая воплощается как лексическими, так и грамматическими когезийными средствами, которые заметно плотно представлены в исследуемом материале. Имплицитная идея выражена лейтмотивом «случай» и проявляется в преимущественно материально тождественном повторении первых и последних минут мультфильма, таким образом сосредотачивая всю ленту вокруг указанной импликатуры.

Ключевые слова: лексическая когезия, грамматическая когезия.

This scientific investigation seeks to trace the particularities of cohesive means used for providing formal integrity of the English cartoon by Torill Kove "The Danish Poet". We hold that the above-mentioned cartoon is intentionally built to implement two ideas (implicit and explicit). The explicit idea is carried out by describing Kasper's love-life story and it relies heavily on lexical and grammatical cohesive means. Being main, the implicit idea 'chance' is fulfilled by repetition of the initial and final fragments of the cartoon, thus making the whole cartoon focus on implicit, underlying thought. And thus cohesion plays the leading role in shaping the cartoon.

Key words: lexical cohesion, grammatical cohesion.

За умов посиленої комунікації, нівелювання кордонів та відстаней між комунікантами за останні десятиліття в лінгвістичній дискурсологічній парадигмі посилюється інтерес до мовлення, позначеного лаконічністю та продуманою структурною організацією, зокрема мовних одиниць, що забезпечують зв'язність мовлення, органічним складником якого є когезія. Розуміння тексту не в останню чергу залежить від експлікатур та імплікатур, які, у свою чергу, є взаємозалежними. Порушення балансу повтореного і не повтореного впливає на ступінь розуміння тексту. Тому вивчення структурної організації останнього перебуває у фокусі уваги лінгвістики у зв'язку з необхідністю лінгвістичного осмислення механізмів породження і функціонування текстів. Тож аналіз когезивних засобів, прямо

причетних до аранжування текстів, становить непересічний науковий інтерес і зумовлює **актуальність** такої розвідки.

Мета дослідження — встановити ступінь представленості когезії, вираженої лексичними та граматичними засобами англійської мови, на матеріалі мультфільму "The Danish Poet". Вибір цього мультфільму для дослідження зумовлений низкою міркувань. По-перше, його автори були нагороджені престижною премією «Оскар», що свідчить про високий рівень створення цієї стрічки. По-друге, побіжний перегляд вказаного мультфільму дозволив припустити, що за простотою викладу прихована потужна лейтмотивна ідея, яка виводиться через експліковані, часто повторювані матеріально (не)тотожні мовні одиниці (когезивні засоби). Отже, **завдання** цієї роз-

відки полягає в: 1) уточненні терміна «когезія», 2) окресленні його змісту, 3) встановленні функції когезивних засобів, зокрема їх ролі в забезпеченні успішності тексту (транскрипту).

Перші хвилини мультфільму є ніби відстороненими від подальшого розгортання сюжету. У них ідеться про те, що наратору здається, ніби всі люди — це маленькі насінини, які плавають у відкритому космосі й чекають на всиновлення батьками, котрі знайомляться випадково, і немає жодної логіки й сенсу в тому, як вони знаходять одне одного. Наступні хвилини мультфільму швидко відволікають увагу глядача на іншу тему — життєву історію датського поета на ім'я Каспер Йоргенсен, який у пошуках натхнення вирушив з Данії до Норвегії, щоб зустрітися там з відомою письменницею Сігрід Ундсет. Однак після прибуття в цю країну він зустрічає Інгеборг, дочку фермера, і вони закохуються. Поет пропонує їй одружитися, але виявляється, що дівчина вже заручена з сусідським хлопцем, якого їй обрав батько. На знак кохання до Каспера вона дає обітницю не стригти волосся до того часу, поки закохані знову не зустрінуться. Спустошений та невтішний хлопець повертається в Данію. Пізніше чоловік Інгеборг помирає внаслідок нещасного випадку, і жінка надсилає листа Касперу. Однак листоноша так і не довозить послання, тому що губить його на шляху до Данії. Та от помирає письменниця, з якою хотів зустрітися Каспер. І він та Інгеборг їдуть до Сігрід Ундсет на похорон, там закохані нарешті возз'єднуються. Вони одружуються та переїжджають жити до Копенгагена. Інгеборг так і не стриже волосся, яке вже надто довге і за яке врешті Каспер перечіплюється, ламаючи собі пальця. Остання подія змушує Інгеборг запросити з Норвегії дівчину, котра свого часу дбала про зачіску героїні. На шляху до Копенгагена перукарка займає у потязі єдине вільне місце біля хлопця, який прямує до Каспера у пошуках натхнення. Останні хвилини мультфільму є потужною катафорією і майже дослівно повторюють перші хвилини цієї стрічки, даючи зрозуміти глядачеві, хто є батьками наратора. Тобто тієї насінини, яка була у космосі й чекала, поки через неймовірну низку випадкових збігів її батьки нарешті зустрінуться. Мультфільм дає відчуття, що за наївними експлікатурами прихована потужна імплікатура: «наше життя — це результат випадкового збігу обставин». “The Danish Poet” побудовано на щільному залученні когезії, яка потужно тримає сюжет, і все обертається навколо лейтмотивної ідеї: “*My parents met completely by chance*”.

Когезія (від *латин.* *cohaesus*, що означає бути зв'язаним, сполученим, зчепленим, примикати) позначає структурно-граматичний різновид зв'язаності тексту. Термін запозичений із фізики й уведений в обіг лінгвістики мовознавцями Р. Бонграндом, В. Дресслером, М. Халлідеем [3; 4].

Основними видами та засобами вираження когезії, які забезпечують реалізацію когерентності й за допомогою яких відбувається зв'язок між елементами тексту, є граматичними, лексичними, синтаксичними, логічними, стилістичними, асоціативними тощо, на основі їх і виокремлюють відповідні зразки когезії [2].

Когезія реалізується в тексті через граматичні та лексичні зв'язки [2, 6]. У такому разі її можна поділити на граматичну та лексичну. Граматична когезія включає в себе такі граматичні засоби, як посилення, заміну, еліпсис та сполучники, в той час як лексична поділяється на повторення (*reiteration (repetition, synonymy)*) та словосполучення (*collocation (cooccurrence of lexical items)*).

Як було зазначено, мультфільм містить помітну кількість лексичних та граматичних засобів, які можна трактувати як когезію. У табл. 1

Таблиця 1

КІЛЬКІСНЕ СПІВВІДНОШЕННЯ ВЖИВАННЯ КОГЕЗІЇ У МУЛЬТФІЛЬМІ “THE DANISH POET”

Граматична когезія	Кількість у тексті
Посилання (<i>references</i>)	104 (44 %)
Лексична когезія	60 (26 %)
Сполучник (<i>Conjunction</i>)	50 (21 %)
Еліпсис (<i>ellipsis</i>)	20 (9 %)

представлено кількісне співвідношення вживання видів граматичної когезії. У короткометражному мультфільмі “The Danish Poet” засвідчена найвища питома вага вживання посилань, які складають 44 % тексту.

Граматична когезія буває анафоричною та катафоричною. Анафора суттєво представлена у досліджуваному матеріалі. Вона виражена за допомогою особових займенників (*she, he*), які складають більшу частину посилань — 15 % у тексті, та присвійних (*her, his*), що становить 8 %.

Посилання в “The Danish Poet” наявні в кожному реченні. Однак більшість з них є анафоричними. Розглянемо приклад (1). Займенники “*he*” анафорично посилаються на ім'я героя *Kasper* та *Peter*. А займенники “*she*” — з референтами “*Sigrid Undset*”, “*Ingeborg*” та “*Vreslimae*”. Анафоричне посилання “*Danish*” стосується референта “*Sigrid Undset*”. Наприклад:

(1) “*Kasper began to research Norwegian holiday possibilities. At the library he came across a book called ‘Scandinavian Confusion’ about famous Swedes who were actually Norwegian and famous Norwegians who were actually Danish, and so on. This is how he discovered the Norwegian writer Sigrid Undset who was originally Danish. She had written the epic novel*

'Kristin Lavrans Datter' and had won the Nobel Prize for Literature" (01:37-02:02).

Лексична когезія у мультфільмі виражається за допомогою реітерацій та колокацій. Однак у "The Danish Poet" засвідчені лише повторення, які складають 26 % від усієї когезії в транскрипті. На *рис. 1* зображено співвідношення вживання когезійних засобів у досліджуваному мультфільмі. Найбільш частотними виявилися посилання — 44 % і повторення — 26 %.

КІЛЬКІСТЬ ВЖИВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОГЕЗІЇ В МУЛЬТФІЛЬМІ "THE DANISH POET"

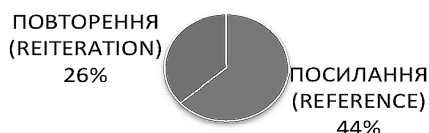

Рис. 1

Реітерація є формою лексичної когезії, яка являє собою повторення лексичних одиниць. Вона є найбільш прямим та очевидним джерелом лексичної когезії. Реітерацію часто називають повторенням.

Розглянемо приклад (2), в якому засвідчено повторення слова *parents*, що вказує на значимість батьків у житті наратора. Тут спостерігаємо повторення минулого часу *used to, was adopted, we were, process was random, there was no rhyme, was right, met* і т. д., що справляє враження часового зсуву до минулого, й глядач перебуває в очікуванні певного результату минулих подій. У мовленнєвій практиці традиційним є опис загальнолюдських цінностей у теперіш-

ньому часі. У цьому мультфільмі все представлено навпаки. Минулий час використовується для того, щоб показати, наскільки плінними є загальнолюдські цінності. Виникає відчуття, що у "The Danish Poet" протиставляється старе і нове. До того ж, наприклад:

(2) "I used to think that everyone was adopted from outer space, that before **we were born we were just little seeds** <...>" (00:03-00:10).

"The selection process was random and there was no rhyme or reason as to who our **parents** would be. In a way I was right because our chance to be born hinges on our **parents'** meeting. My **parents** met completely by chance..." (00:16-00:48).

Отже, когезія є найважливішим компонентом творення тексту. В мультфільмі вона потужно представлена з найбільшою часткою у посиланнях — 44 %, сполучниках — 21 % та повтореннях — 26 %. Нанизування останніх у канву оповіді утримує увагу реципієнта, скріплюючи всі частини питомого тексту. Повторення — це свого роду посилання, які допомагають сприймати сюжет, героїв та події. Ідейна завершеність, композиційна зв'язність усіх частин мультфільму досягається першою і останньою хвилинами, які майже дослівно повторюють одна одну, неочікувано розкриваючи батьків оповідача. Таким чином глядач усвідомлює імпліцитну ідею про те, що життя — це суцільний ланцюжок випадковостей, іноді ірраціональних, абсурдних, різнопланових.

Весь мультфільм являє собою когезійну сукупність близько та віддалено розташованих одиниць, які здійснюють потужну зв'язність досліджуваного тексту. Власне якість тексту, напевно, відіграла головну роль в тому, що "The Danish Poet" отримав Оскара.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык / Ирина Владимировна Арнольд. — Москва : Наука, 2002. — 384 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. — Москва : КомКнига, 2006. — 144 с. — (Изд. 4-е, стереотипное).
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. — Полтава : Довкілля, 2006. — 716 с.
4. Halliday M.A.K. and Hasan R. Cohesion in English / M.A.K. Halliday, R. Hasan. — London : Longman, 1976. — 374 p.
5. Tanskanen Sanna-Kaisa. Collaborating towards Coherence: Lexical Cohesion in English Discourse / Sanna-Kaisa Tanskanen. — Amsterdam : John Benjamin Publishing, 2006. — 146 p.

СТРУКТУРНЕ НАПОВНЕННЯ АНГЛОМОВНИХ СТАТЕЙ, ЩО ЗОБРАЖАЮТЬ СТИХІЙНЕ ЛИХО

Колесник О.С., Узварик І.А.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

Результатом цієї наукової розвідки є визначення, опис та виявлення ступеня взаємодії структур (емоційно-експресивної, фактологічної, авторсько-тематичної) в англomовній статті, що описує стихійне лихо. Було встановлено, що зазначені структури нерівномірно присутні в досліджуваному тексті: найбільш часто засвідчена емоційно-експресивна, за якою слідує фактологічна та авторсько-тематична. Усі структури взаємодіють, підсилюючи одна одну.

Ключові слова: стаття, стихійне лихо, емоційно-експресивна, фактологічна, авторсько-тематична структура.

Результатом этого научного поиска является определение, описание и выявление степени взаимодействия структур (эмоционально-экспрессивной, фактологической, авторско-тематической) в англоязычной статье, описывающей стихийное бедствие. Было установлено, что указанные структуры неравномерно представлены в исследуемом тексте: наиболее часто встречается эмоционально-экспрессивная, за которой следуют фактологическая и авторско-тематическая. Все структуры взаимодействуют, усиливая друг друга.

Ключевые слова: статья, стихийное бедствие, эмоционально-экспрессивная, фактологическая, авторско-тематическая структура.

This investigation seeks to highlight the structural particularities of the English articles which describe natural disasters. We maintain that, being texts, the articles possess a number of structural types (emotional-expressive, factual, thematic) within its body, which are present to a varied extent, thus tailoring the information effectively. The said types contribute to the effectiveness of each structure, being interconnected.

Key words: article, natural disaster, emotional-expressive structure, factual structure, thematic structure.

Ризик є невід'ємною складовою частиною життя людини, тож видається виправданим постійний інтерес до повідомлень, які інформують про події, загрозливі для безпеки людини. **Метою** наукової розвідки є дослідити структурну організацію статей, об'єднаних темою стихійного лиха. **Завдання** цієї праці зумовлені її метою і полягають у висвітленні особливостей структури зазначених текстів.

Стаття, як і будь-який текст, має бути структурно організованою в оптимальний спосіб з метою досягти певного впливу на цільову аудиторію. Наш дослідницький інтерес становить структура статей, що повідомляють про стихійне лихо. Попри те що події, які відносять тематично до стихійного лиха, завжди отримували належне висвітлення у засобах масової інформації, такі тексти ще не були об'єктом окремого дослідження, що зумовлює **актуальність** та **новизну** такої розвідки.

Стаття — публіцистичний чи науковий твір, що на підставі розгляду та зіставлення значної групи фактів чи ситуацій ґрунтовно, глибоко й з науковою точністю трактує, осмислює та теоретично узагальнює проблеми соціальної дійсності [4]. Особливе місце в сучасній англістиці

займають статті, що повідомляють про стихійне лихо. Стихійне лихо — це явище природи, яке створює катастрофічну обстановку, порушує нормальну діяльність населення, руйнує будівлі, споруди, загрожує життю і призводить до загибелі людей, тварин, знищення матеріальних цінностей [2].

Встановлено, що для статей, що зображають стихійне лихо, характерні фактологічна, тематично-авторська та емоційно-експресивна структури [5].

Фактологічна структура притаманна науковому, розсудливому викладу інформації. Відомості мають бути чіткі, змістовні та достовірні.

З іншого боку, текст, у якому повідомляється про стихійне лихо, містить певні ознаки публіцистичного стилю, тому **емоційно-експресивна структура** покликана виконувати таку функцію.

Тематично-авторська структура тексту поєднує в собі емоції та думку. Завдяки цьому стаття набуває певної акцентуації, тобто автор(и) «маркують» важливу частину тексту, посилаючи певний сигнал адресатові. Власне, завдяки тематично-авторській структурі у статті імпліцитно закладається певний імпульс для реципієнта, поштовх до дії (слово — це дія за Дж. Остіном): знати про небезпеку, поспівчувати / допомогти

жертвам, дійти висновків, шукати винуватця події, уповати на Бога, брати на себе відповідальність за природні катаклізми, усвідомлюючи свою причетність до забруднення навколишнього середовища тощо.

У нашому матеріалі емоційно-експресивна структура є найбільш поширеною і становить 46,2 %. Така висока питома вага зумовлена важливістю викликати певну емоційну реакцію реципієнта. Нагальність описуваних ситуацій полягає в тому, що стихійне лихо здебільшого належить до таких подій, які несуть серйозні наслідки — трагічні, матеріально відчутні, психологічно руйнівні. Таким чином будь-який негативний вплив на розмірене життя викликає емоційну реакцію. Додатковий фактор, що підсилює емоційну структуру таких текстів, — інформація про кількість жертв, обсяг завданих збитків. Примітною є антропоцентричність таких відомостей (вказується кількість жертв-людей, завдані збитки обчислюються грішми та переліком важливих для людини об'єктів, зазначається потенційна загроза для людини). Таким чином фактологічна структура підпорядковується емоційно-експресивній і в кількісному вимірі становить 30,8 % у нашій вибірці. Це зумовлено тим, що факти дають змогу реципієнтові самостійно оцінити масштаб лиха, зіставляючи наведені дані з попереднім досвідом, і мають вагоме значення в подачі інформації, у такий спосіб додатково посилюється вплив на емоції.

Підсилюють фактологічну структуру асоціативні та логічні зв'язки між фактами; цікаві заголовки, як-от: *Hurricane Patricia makes landfall as Mexico braces for 'strongest ever' Pacific storm (The Guardian)*; *Tornadoes the most terrifying of natural disasters (The CNN)*; *Are human actions making natural disasters more destructive? (The CNN)*; *Fukushima: Five years after Japan's worst nuclear disaster (The CNN)*; *Houston floods: Disaster zone declared after 'historic' rainfall (The BBC)*; *Japan earthquake could cost \$309 billion (The CNN)*; та мовні засоби: морфологічні (ступені порівняння прикметників (здебільшого найвищий): *the most costly, the most troublesome*), лексичні (прикметники, як-от: *devastating, harmful*), синтаксичні (паралельні конструкції, матеріально (не)тотожні повтори, зокрема перелік (*homes, buildings and infrastructure*), риторичні питання).

На третьому місці за кількістю застосування перебуває тематично-авторська структура (23 %). Такий вид текстової структури сприяє появі смислових зв'язків між структурними одиницями тексту. Особливо це помітно у статтях, що зображають стихійне лихо, де факти подаються з точки зору автора — нефахівця з природних катаклізмів. Відсутність надлишкової «науковості» у такому матеріалі робить інформацію близькою, зрозумі-

лою пересічному читачеві, оскільки вона є адаптованою до рівня середньостатистичного читача.

Для прикладу розглянемо подану нижче статтю, в якій мають місце елементи трьох видів текстової структури.

Перше, на що звертає увагу читач, — це заголовок *Japan earthquake could cost \$309 billion*. Вже в цьому одному реченні наявні компоненти двох структур: фактологічної та тематично-авторської. *Billion* — це математична величина, точний факт. Тематично-авторська структура представлена в цьому реченні активним станом дієслова там, де було б доречне використання пасивного стану. Природа персоніфікується, оскільки спричинює економічні витрати та втрати. В наступному реченні *Japan's devastating earthquake and tsunami could cost up to \$309 billion, making it the most costly disaster in the country since the end of World War II* з'являється елемент емоційно-експресивної структури — порівняння. Порівнюються збитки від землетрусу та цунамі в Японії зі збитками у Другій світовій війні. Це порівняння стає підґрунтям для спрацювання механізмів культури на підсвідомому рівні, а саме: людина починає підсвідомо боятися, по-перше, землетрусу (це природно, адже ми боїмося того, що нам не підвладне), по-друге, масштабів руйнувань (йдеться про порівняння з однією із найбільших трагедій XX ст. — Другою світовою війною, нагадування про яку викликає найгірші відчуття), по-третє, економічних збитків. Зауважимо, що автори статті апелюють до спільного екзофоричного тезаурусу цільової аудиторії, залучаючи для порівняння відомі для спільноти історичні події.

Фактологічна структура знову проявляється у використанні математичних величин: *The destruction of homes, businesses and infrastructure could cost between ¥16 trillion and ¥25 trillion, equal to between \$185 billion and \$309 billion*. Переведення сум, зазначених єнами, у долари непрямо вказує на країну цільової аудиторії (Америка). Це знову підсилює наукову достовірність та доступність наданої інформації.

Звернення до авторитетів (цитування міністра): *"The most troublesome thing is harmful rumours and the psychological effect (on consumers) as a result of radiation concerns"*, є прикладом компонента тематично-авторської структури, адже демонструє думку людини, а не набір фактів та емоційно забарвленої лексики.

У передостанньому абзаці *The death toll from the March 11 earthquake and ensuing tsunami is up to 9,408, with another 14,716 people confirmed missing* наведено точні дані про кількість зниклих людей. Це також факт, і тому є прикладом використання фактологічної структури. Наприклад:

"Japan earthquake could cost \$309 billion (by Annalyn Censky, 23.03.2011).

Japan's devastating earthquake and tsunami could cost up to \$309 billion, making it the most costly disaster in the country since the end of World War II, the Japanese government said Wednesday.

The destruction of homes, businesses and infrastructure could cost between ¥16 trillion and ¥25 trillion, equal to between \$185 billion and \$309 billion, Japan's Cabinet Office announced Wednesday, according to reports by Kyodo News in Tokyo. But those estimates did not include the effect of the nuclear crisis at the Fukushima power plant and subsequent power outages.

Fears about nuclear radiation escalated Wednesday, as black smoke rose from the third reactor at the Fukushima plant and Tokyo's government said it had detected radioactive material in tap water.

"The most troublesome thing is harmful rumors and the psychological effect (on consumers) as a

result of radiation concerns," economic and fiscal policy minister Kaoru Yosano told Kyodo News.

Yosano also said the total effect on the Japanese economy could be offset partially by a boost in activity from reconstruction efforts.

The death toll from the March 11 earthquake and ensuing tsunami is up to 9,408, with another 14,716 people confirmed missing, Japan's National Police Agency said Wednesday.

Major Japanese manufacturers, including Toyota Motor, Honda Motor, Nissan and Sony all shut down factories following the quake. While they have since resumed some operations, much of their business is still offline" [3].

Отже, у статтях, що зображають стихійне лихо, органічно поєднуються елементи трьох видів структур тексту, взаємодіючи та формуючи належне смислове навантаження тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.oxforddictionaries.com/>
2. Readbookz [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://readbookz.com/book/198/7490.html>
3. The CNN [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://edition.cnn.com/>
4. Wikipedia, the free encyclopedia [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Стаття>
5. Wikipedia, the free encyclopedia [Електронний ресурс] — Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Структура_тексту

НЕВЕРБАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ У БРИТАНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТАХ

Борисов О.О.,

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка

У статті розглянуто особливості реалізації невербальної поведінки учасників дебатів у британському та українському парламентах. Наголошується на вагомій ролі невербальних сигналів під час здійснення цього різновиду діалогічного дискурсу. У розвідці представлено різні типи аналогового впливу, застосованого депутатами-договідачами та їхніми колегами-адресатами / адресантами один до одного, й прототипових етнічних реакцій його здійснення.

Ключові слова: невербальна комунікація, діалогічний дискурс, адресант, адресат, аудиторія, вплив.

В статье рассмотрены особенности реализации невербальной коммуникации участников дебатов в британском и украинском парламентах. Подчеркивается весомая роль невербальных сигналов во время протекания этой разновидности диалогического дискурса. В исследовании представлены разные типы аналогового влияния, примененного депутатами-докладчиками и их коллегами-адресатами / адресантами друг к другу, и этнически прототипических реакций его осуществления.

Ключевые слова: невербальная коммуникация, диалогический дискурс, адресант, адресат, аудитория, влияние.

The article is devoted to the research of non-verbal communication of debates participants in British and Ukrainian parliaments. The leading role of non-verbal signals in the ethnic dialogical discourse of the genre is established. Different types of the analogy influence exercised by the deputies-speakers and their colleagues and its ethnically prototypical reactions are singled out.

Key words: non-verbal communication, dialogical discourse, addresser, addressee, audience, influence.

Сучасні комунікативно спрямовані розвідки, які націлені на дослідження механізмів діалогічної діяльності, спираються на принципи антропоцентризму та діалогічності пізнання навколишнього світу, а тому, пояснюючи результати комунікативного акту, враховують усі прояви мовленнєвої та немовленнєвої поведінки індивідів у різних ситуаціях їхньої формальної і неформальної взаємодії [1; 3; 4; 5; 6; 8; 9; 12; 13]. У цьому ракурсі подана стаття, в якій вперше на матеріалі усних діалогів учасників британських та українських парламентських дебатів розглядається реалізація їхньої невербальної складової, є як актуальною, так і новою. **Мета роботи** — вивчити особливості невербальної поведінки депутатів у британському та українському парламентах під час законодавчих дебатів. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) уточнення термінів «парламентські дебати» та «невербальна комунікація»; 2) диференціація типів невербальної комунікації; 3) виявлення ізоморфних та аломорфних ознак реглюментованої та афектованої невербальної поведінки учасників британських й українських дебатів.

Британський (двопалатний) та український (однопалатний) парламенти є тими пред-

ставницькими органами, які функціонують у Великобританії та Україні з метою ухвалення законодавчих актів [7; 11; 12, 356]. Найголовнішою з двох палат британського парламенту, який британці образно називають «пульсуючим серцем» політичного життя країни [1, 4], є Палата Громад. Тому акцент під час порівняння невербальних особливостей британських та українських дебатів (у Верховній Раді України) ставиться нами на публічному обговоренні проблем та законопроектів саме в Палаті Громад.

Дебати (франц. *debats* від *debatre* — сперечатися) є різновидом суперечки, яка виникає під час публічного обговорення розгорнутого проблемного виступу як відображення протилежних або розбіжних позицій мовців [9, 263; 12, 352–357]. *Парламентські дебати* — одна з форм діяльності парламенту, яка полягає в обговоренні питання, винесеного на розгляд представницького органу [2; 12, 356]. Визначаємо дебати в парламенті як різновид політичної дискусії, зазвичай транльованої ЗМІ, між щонайменш двома політичними суб'єктами щодо ухвалення певного закону чи обговорення актуального для країни питання, що може привести до його вироблення та ухвалення, та яка спрямована на переконання у своїй позиції опонентів і масового адресата.

Метою будь-якої діалогічної взаємодії є комунікативний вплив, під яким розуміємо *цілеспрямовану вербальну (мовленнєву) та / або невербальну (фізичну й парамовну) дію одного індивіда на іншого для запланованої зміни його системи знань, емоцій, ставлення та, у підсумку, поведінки*. З визначення випливає, що невід'ємною його складовою є невербальні комунікативні дії індивідів. Невербальна комунікація (НК) трактується нами як обмін аналоговими (немовленнєвими) повідомленнями між індивідами, які, зокрема, є вказівкою на відносини субординації, ініціативи, лідерства у відносинах представників британської та української лінгвокультур [8; 13]. Такі значущі невербальні повідомлення кодуються через: 1) звукове оформлення мовлення (висота, гучність, швидкість, ритмічність тощо); 2) виразні рухи тіла — експресивна поведінка (міміка, жести, погляди, дотики тощо); 3) мікросередовище, яке оточує людину (фізичний простір, зовнішність комунікантів, їхній одяг); 4) використання предметів, які мають символічне значення [8, 18–20].

Невербальні особливості дебатів у британському та українському парламентах розкриваються у тому, що їх учасники чітко усвідомлюють факт того, що, по-перше, щоб законопроект вдало пройшов обговорення, їхня невербальна поведінка під час доповіді також повинна справляти позитивне враження на оточуючих (або, навпаки, не псувати враження від виступу); по-друге, депутати, знаючи те, що їхні виступи транслюються візуально та аудіально, будують свою невербальну поведінку із урахуванням непрямої аудиторії: телеглядачі зацікавлені не стільки ідеями промовця, скільки особистістю доповідача, узгодженістю того, про що він говорить з невербальною поведінкою, хоча остання «не вносить змістовний внесок у комунікацію» [8, 124]. Ізоморфними для європейських етносів є такі прояви поведінки, які оцінюються як позитивні: міміка обличчя, яка виявляє щирість, положення тіла, що виражає простоту, модуляції голосу, які розглядаються як вияв співчуття та зацікавленості, підвищення тону голосу, зокрема у випадках (широї або навмисно продукованої для телекамер) емоційної реакції, жести, які підкреслюють фрагмент повідомлення [8, 122–123], а також відсутність зайвої невербаліки, яка може свідчити і про невпевненість мовця, заважаючи створювати позитивне враження від його виступу.

Так, ізоморфним є КВ на адресатів на *фонетичному* рівні (що зазвичай супроводжується *жестукуляцією*), який здійснюється у разі, якщо доповідач цілеспрямовано виділяє окремий фрагмент синтаксичної структури або є емоційно схвильованим, або якщо йому заважають виступати, виявляється у: 1) *підвищенні тону голосу*: англ. **Mr. Hammond: And, Mr. Speaker, I need**

to make a little progress. I'll give way to the honorable gentlemen just in a moment... [20], **Angela Eagle: Mr Speaker, if that is what success looks like, I would not like to see what happens when he fails!** [18] та укр. **Геращенко І.В.: Для того, щоб фракції розглянули це питання і ми поставили його на голосування! І ми ще раз вимагаємо, щоб жодне питання не ставилося з голосу!** [17], **Лабунська А.В.: Я просто хочу закликати весь зал і нагадати, що ця людина не має морального права бути не тільки суддею Верховного Суду, але суддею взагалі!** [17]; 2) застосуванні *логічного та емпатичного наголосу*: англ. **Mrs Moon: Is he talking to Governments ... that it is not a good thing to channel funds to ISIL ...?** [20], **Angela Eagle: While we bring forward practical solutions to the crisis in living standards, all they can do is bang on about Europe!** [**смій у залі**] [18] та укр. **Махницький О.І.: Сьогодні єдиний легітимний орган — це Верховна Рада!** [16]; **Журавський В.С.: Ми ж повинні ознайомитися, а не всліпу голосувати за той чи інший документ!** [17].

Ізоморфною рисою, що свідчить про досягнення адресантом повідомлення комунікативного ефекту, є реакція аудиторії в залі. З одного боку, вона непрямо вказує на те, що частина теле- та радіоаудиторії так само реагує на доповідь, з іншого, певна політична сила такою емоційною реакцією своїх представників виформовує можливу реакцію потенційної аудиторії, тобто використовує доповідь адресанта як інструмент впливу вже на власну користь. Так, етнічно однаковою ознакою є те, що схвалення / несхвалення слів адресанта виражається зазвичай сміхом, посмішками, вигуками підтримки, оплесками, свистом, гудінням тощо: англ. **Mr Lansley: It is the leader party who have cut the budgets by eight percent!** [загальний шум голосів схвалення, кивки головами, посмішки] [18], **Angela Eagle: Will he tell me whether Lord Finkelstein was present last night at the Tory summer ball, where, I am told, a bottle of champagne was auctioned for forty-five thousand pounds?** [**свист, смій**] [18] та укр. **Соболев С.В.: ...Я розумію, що ще пройде один день — у нас героями Майдану будуть ті, хто віддавали накази стріляти в Майдан!** [**оплески**] [17], **Литвин В.М.: [емфатичний наголос] Я прошу не істерити! Когось недоколихали в дитинстві, чи що?** [**смій**] [15].

Аломорфні ознаки невербальної комунікації виявляються у наступному. У британському парламенті під час промови доповідача потенційний запитувач встає, невербально вказуючи цим на те, що у нього є запитання. Адресат мусить відреагувати на ці дії, омовлюючи заборону чи дозвіл; додаткове до вербальної інформації погодження, зокрема, виражається у витягнутій у бік депутата долоні, яка, власне, і вказує на дозвіл. Для того, щоб поставити запитання член парламенту встає,

демонструючи бажання перервати доповідача, який може це дозволити: [Mark Pritchard встає]. **Mr Hammond** [жест долонею: дозволяє] *I will take one more intervention.* **Mark Pritchard** [pearyє]: *I am grateful to my right honorable Friend for giving way...* [20]. В українському парламенті доповідь за регламентом повинна бути прочитана до кінця, однак на практиці вона може перериватися чи закінчуватися оплесками, сміхом, підвищеним тоном голосів згоди чи незгоди у разі її схвалення чи несхвалення тощо. Прояв депутатами бажання висловитися або вираження їхньої незгоди щодо прийняття рішення без подальшого обговорення повідомляється головуючому шляхом підняття ними руки: **Головуючий:** *Дякую. Народний депутат Рудьковський, репліка. І потім народний депутат Соболев, я бачу руку* [14] або через електронну систему. У разі незгоди йдеться про вмотивовану пропозицію спікера про перерву в засіданні, перенесення розгляду питання порядку денного або про закриття засідання; така пропозиція ставиться на голосування без обговорення і приймається більшістю голосів депутатів від їхньої фактичної кількості. Якщо заперечень немає, головуючий оголошує про перехід до голосування або до наступного питання [2].

Спостереження свідчать про те, що в цілому виступи британців емоційно є стриманими: акцент ставиться на зваженому, аргументованому та невербально стриманому поданні матеріалу, що зумовлено особливостями їхньої етнічної поведінки [6, 140–142], а саме — жорсткими суспільними обмеженнями на способи емоційної експресії [4, 108–109]. Єдиними проявами афектованості доповідачів є емпатичний наголос, підвищення тону голосу та подекуди активна жестикуляція. Під час виступу доповідача слухачі зазвичай, але не обов'язково, не заважають йому, однак можуть проявляти свої емоції ввічливим сміхом, притушеними звуками вираження певних емоцій, посмішками. В українському парламенті стриманість адресантів та

адресатів не є обмежувальною нормою поведінки: доводячи свою позицію, депутати, яким надали слово та які не згодні з попередньою думкою опонента, можуть звертатися до афектованих форм поведінки; поряд із вживанням емотивної лексики та навіть інвективів вони значно підвищують тон голосу тощо, підсилюючи виступ енергійними жестами рук, ударами долонею по трибуні тощо (напр., див. виступи Богословської Г.І., Ляшка О.В. та ін. [16]). Депутати у залі можуть вільно висловлювати свою згоду або незгоду з доповідачем оплесками, сміхом, гудінням, підвищеним тоном голосів тощо. Крайньою формою вираження незгоди в українському парламенті, що не притаманно британському законотворчому органу, є блокування роботи Ради через фізичні дії окремих депутатів, спрямовані на доповідача з метою позбавлення його слова, що може перерости у бійку: **Симоненко П.М.:** *... Вы сегодня все делаете для того, чтобы запугать людей — вы арестовываете людей, вы ведете и развязали борьбу против инакомыслия. Я считаю...* [**Юрій Михальчичин заважає виступу через блокування трибуни, відбувається невеличка бійка депутатів**], **Головуючий:** *Шановні колеги, я прошу заспокоїтися!* [15]. Якщо на законодавчому рівні бійки у Верховній Раді не заборонені й така ненормована поведінка є піар-ходом для політиків, то у британському парламенті бійки не практикуються (щонайменш це означає відсторонення на місяць від роботи та зменшення зарплатні) [10].

Таким чином, ізоморфізм та аломорфізм невербаліки британських та українських парламентарів під час дебатів диктується регламентованими нормами їхнього проведення та індивідуальними, але етнічно забарвленими формами емоційної реакції. *Перспективною* дослідження є порівняння невербальної поведінки дебатантів з поведінкою учасників інших соціально організованих жанрів усного формату британської та української комунікації, якими є інтерв'ю та ток-шоу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко В.В. Видовищні комунікації: методи та форми взаємодії / В.В. Бабенко // Вісник Львів. ун-ту. — 2011. — Вип. 34. — С. 4–13. — (Серія журн.).
2. Грушанська І. Політичні дебати [Електронний ресурс] / І. Грушанська. — Режим доступу : <http://cydop.com.ua/content/view/1236/58/1/21/>
3. Заветна Т.С. Адресатність дискурсу британських парламентських дебатів / Т.С. Заветна // Всеукраїнський науковий форум: Сучасна англістика : тези доповідей. — Харків : Торсінг Плюс, 2006. — С. 59–61.
4. Кустова Л.С. Тайна национального характера / Л.С. Кустова. — М. : Изд-во «Икар», 2003. — 164 с.
5. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. — М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. — 280 с.
6. Манакин В.Н. Межкультурная коммуникация: вербальный и невербальный коды / Владимир Николаевич Манакин. — LAP Lambert Academic Publishing : Saarbrücken, 2015. — 408 с.
7. Організація та ведення пленарних засідань Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17/page2>

8. Серякова І.І. Магія невербальної комунікації / І.І. Серякова. — К. : Освіта України, 2009. — 161 с.
9. Славова Л.Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсонології: США—Україна : монографія / Л.Л. Славова. — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. — 360 с.
10. Традиції парламента [Електронний ресурс] / Всє о Великобританиі. — Режим доступа : http://www.uk.ru/culture/parliament_trad.html
11. Bills and Legislation [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.parliament.uk/business/bills-and-legislation/>.
12. Dijk T. A. van. Text and Context of Parliamentary Debates / Teun A. van Dijk // Cross-Cultural Perspectives on Parliamentary Discourse. — Amsterdam : Benjamins, 2004. — P. 339–372.
13. Miall A., Milsted D. The Xenophobe's Guide to the English / A. Miall, D. Milsted. — London : Oval Books, 1999. — 64 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Верховна Рада. 27.02.14 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=BF0tDbom3RQ>
15. Верховна Рада. 18.04.14 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.youtube.com/watch?v=OQte_RTmLvs
16. Верховна Рада. 22.02.2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=5d3Hj8YpXSU>
17. Верховна Рада. 25.02.14 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=6Gb03CIBglg>
18. House of Commons, 3 July 2014 [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.bbc.co.uk/democracylive/house-of-commons-28142683>
19. House of Commons, 15 July 2014 [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.bbc.co.uk/democracylive/house-of-commons-28320473>
20. House of Commons, 10 September 2014 [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.bbc.co.uk/democracylive/house-of-commons-29135286>

СОЦІАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ МОВЛЕННЕВОГО АКТУ В КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Поліщук Н.П.,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті розглянуто питання диференційного підходу до проблеми комунікації, яка забезпечує створення, сприйняття та розуміння тексту. Вивчено закономірності породження та сприйняття мовленнєвого повідомлення (тексту). Висвітлено проблеми мовленнєвого спілкування, виявлено напрями в дослідженні тексту.

Ключові слова: комунікація, висловлення, текст, мовленнєва діяльність, реципієнт.

В статье рассмотрен вопрос дифференцированного подхода к проблеме коммуникации, которая обеспечивает создание, понимание и восприятие текста. Изучены закономерности порождения и восприятия речевого сообщения (текста). Освещены проблемы речевого общения, определены направления в исследовании текста.

Ключевые слова: коммуникация, высказывание, текст, речевая деятельность, реципиент.

The article deals with differentiating the problems of communication, including creating and understanding texts. The regularities of generating and understanding verbal messages (texts) are studied, as well as problems of verbal communication dealt with in text linguistics.

Key words: communication, utterance, text, speaking activity, recipient.

Мова, як відомо, є важливим засобом людського спілкування, за допомогою якого люди обмінюються думками та досягають взаєморозуміння. У сучасній лінгвістичній літературі вже знайшло загальне визнання те, що мовна комунікація, тобто спілкування між людьми в суспільстві, відбувається не за допомогою окремих ізольованих одиниць, а у формі цілих висловлювань, починаючи з речення і закінчуючи текстом. Всі аспекти тексту оригіналу пов'язані між собою. Водночас обробляється граматична, лексична, стилістична, загальнотекстова, а також комунікативна інформація. З розширенням сфери впливу засобів масової комунікації, усвідомленням необхідності диференційного підходу до тієї чи тієї аудиторії актуальними є не тільки проблеми семантичної або формальної організації висловлення, а також питання комунікативного плану, вивчення умов, що забезпечують створення та сприйняття розуміння тексту.

Мета роботи — комплексне вивчення закономірностей сприйняття мовленнєвого повідомлення (тексту). Специфіка психолінгвістичного підходу полягає в розгляді тексту як одиниці комунікації, як продукту мовлення, детермінованого потребами спілкування. Звісно, що в процесі контактування один із учасників намагається певним чином змінити поведінку або стан іншого. Перше виявляється в тому, що партнер по комунікації виконує якусь немовленнєву дію або відтворює відповідне мовленнєве повідомлення. Зміна стану передбачає зміну ставлення суб'єкта

до будь-якого об'єкта або явища, що, у свою чергу, може призвести до зміни поведінки. Таким чином об'єктивно, тобто незалежно від суб'єктів мовленнєвої діяльності, умови комунікації потребують, щоб мовленнєвий текст, який є основною одиницею спілкування, чинив і певний вплив.

Потрібний вплив можливий при дотриманні як мінімум двох умов: по-перше, має бути зроблений такий вибір мовних засобів, які б забезпечили адекватне втілення комунікативної програми; по-друге, реципієнт повинен сприймати текст адекватно задуму його автора, тобто ставитися до зображуваних фактів, як і сам автор.

Такий підхід до проблеми мовленнєвого спілкування зумовив виявлення двох напрямів у дослідженні тексту, перший з яких полягає у вивченні формування задуму тексту, другий — у сприйманні цього замислу реципієнтом. Вироблення процедур побудови тексту у зв'язку з його комунікативними завданнями — перетворення концепту (замислу) в текст — має і особливе значення для теорії масової комунікації, метою якої є побудова теорії мовленнєвого впливу. В дослідженнях цього напрямку відзначається, що текст являє собою ієрархією комунікативних програм і підпорядковується меті й діяльності, до якої він включений.

У процесі сприйняття тексту за розпізнаванням його значення (сприйманням інформації) надходить встановлення знакових відношень у межах тексту. Далі відбувається виявлення смислу останнього, який не може бути рівний

своєму зовнішньому вираженню в тексті, перш за все в кількісному аспекті. З одного боку, для розуміння тексту необхідно знати значно більше, ніж значення окремих слів, а з іншого — зберігати текст у пам'яті в тому обсязі, в якому він пред'являється реципієнту. Таким чином, стає цілком зрозуміло, чому в мовознавстві все більше уваги приділяється теорії мовленнєвої діяльності, предметом якої є аналіз саме тих чинників комунікації, котрі коріняться в соціальній взаємодії людей і спілкуванні, що є однією із її сторін. У зв'язку з цим постає дуже важливе питання теоретичного та практичного дослідження процесів сприйняття і породження мовленнєвого повідомлення.

Багато дослідників звертається до пошуку об'єктивних критеріїв і визначення того, наскільки адекватно реципієнт, відповідно до авторського задуму, розуміє текст; як індивідуальні особливості продуцента впливають на характер тексту; як індивідуальні особливості реципієнта впливають на успішність сприймання тексту.

Мовленнєва діяльність є одним із найважливіших елементів самого життя і людини зокрема. Вона є явищем соціальним за своєю зумовленістю та суттю. Соціальна зумовленість мовленнєвого акту та мовленнєвої діяльності є проявом того, що вони припускають наявність типових мовленнєвих ситуацій і контексту культури, які є загальними для всіх мовців. Структура мовленнєвого акту передбачає типового мовця. Варто підкреслити, що носій мови засвоює граматику, будову мови та її словниковий склад. Зокрема, під час перекладу граматики залежить від лексики (наприклад, граматичне значення словосполучення певної синтаксичної моделі може змінюватися залежно від слів, що вжиті у словосполученні), так само як і лексика залежить від граматичних моментів (наприклад, зміна типової сполучуваності слів може приводити до нового лексико-семантичного варіанта слова, тобто, фактично до утворення нового слова).

Лексика і граматики є тісно пов'язаними з жанрово-стилістичними проблемами, оскільки, наприклад, до стилістичних характеристик тексту належать і частота вживання певних слів, і використання певних граматичних форм та структур. У зв'язку з цим відбувається безперервне збагачення пасивного запасу слів та їх значень, що є соціально зумовленим і ніколи не переривається. Тому обов'язковим компонентом мовленнєвого акту та мовленнєвої діяльності мовця є реальна мова й загальна структура змісту інформації, які є соціальними та належать суспільству. Мова, як головна із знакових систем людини, є найважливішим засобом людського спілкування. Вона виникає в суспільстві, виконуючи найважливіші функції: висловлення думки та свідомості, збереження і передача інформації, а також є засобом спілкування або комунікації. Таким чином, мова

відтворює дійсність. Тільки на підставі цієї первинної функції вона актуалізується у мовленні, стає знаряддям комунікації між індивідами. Тобто мова розглядається як символічна система, і виступає як інтерпретант суспільства, а саме суспільство інтерпретується через мову.

Аналіз результатів дослідження, отриманих у мовознавстві на сьогодні, дозволяє дійти висновку про те, що вивчення мови як замкненої самодостатньої системи не може бути вичерпним і має розширюватися описом механізму її функціонування у процесі комунікації [3, 17–25]. Варто враховувати той факт, що комунікативна функція мови виконується за умови, якщо має місце деякий зміст, який є предметом комунікації. Цей зміст відображається у семантиці мовних одиниць, котрі використовуються в комунікації як її оперативні одиниці [8, 45]. Прагматичні компоненти при цьому співіснують з семантичними на всіх рівнях формування семантичного змісту мовного знака. Таким чином, тільки в комунікації реалізуються всі якості мови, починаючи від її звучання та закінчуючи складним семантичним механізмом однозначного вияву конкретних мовленнєвих актів [4, 24], що допомагає розглядати функціональну значимість цього явища у ході дослідження комунікативно-прагматичних аспектів функціонування. Оскільки вивчення мови як засобу спілкування, тобто мови в дії, у реальних процесах комунікації є особливістю комунікативно-прагматичного підходу до мовних явищ, що, у свою чергу, дозволяє досліджувати цю проблему у функціональному аспекті.

Прагматичний аспект аналізу граматичних категорій розробляється у загальному контексті прагматичного підходу до явищ мовної системи. При цьому варто враховувати, «що багатоспектна організація речення та синтаксична система — об'єктивні факти мовної дійсності» [5, 67], а також те, що вивчення мовної синтаксичної системи здійснюється з урахуванням цих аспектів, що дозволяє розглядати мовленнєві реалізації речення. Така система являє собою багаторівневе утворення та передбачає розгляд граматики у комунікативному аспекті, оскільки граматичні одиниці, як лінгвістичні знаки, разом із семантичною та синтаксичною функціями виконують і прагматичну, причому не ізольовано, а у складі речення-висловлення як цілісної системи.

Таким чином, граматичні структури відіграють важливу роль у процесі комунікації, формуючи структуру висловлення. Останнє є результатом взаємодії його власне семантичного (тобто пропозиціонального) змісту з прагматичною настановою, що дозволяє узагальнити та обійняти все те, що звичайно розуміють під мовленнєвою ситуацією, спрямованою на комунікацію.

Сукупність комунікативно-прагматичних факторів, яка створює соціо-психологічну ситуацію

конкретного мовленнєвого акту узагальнення і детермінує таким чином комунікативний одиницьний смисл висловлення, трактується як прагматична настанова. Центральним поняттям останньої є інтенція (комунікативний намір мовця), тобто спрямованість висловлення на вирішення визначеного мовного завдання спілкування. Ситуація мовленнєвого спілкування — необхідний для комунікативного акту координаційний апарат висловлення, оскільки комунікація в цілому реалізується в конкретних комунікативних актах, а елементарний комунікативний ряд «відправник—повідомлення—отримувач» виступає у ролі кванта комунікації. Якщо відсутній будь-який із цих компонентів, комунікативний акт не можливий. Важливим є те, що певна свобода вибору мовцем тих чи тих моделей мови є характерною особливістю комунікативного акту. Прагматика мовної одиниці змістовна. Якщо говорити про актомовленнєвий зміст висловлення як про такий, що відображає ситуацію комунікативного акту, то треба враховувати його суть. При цьому прагматичний зміст співвідноситься з певними формально-мовними та просто мовними показниками.

У сучасній лінгвістиці найбільш розповсюдженими є два категоріальні підходи до визначення прагматичного аспекту мови: 1) категорії, орієнтовані на мовця, які передбачають сприйняття ним висловлювання та можливості дати оцінку наданій інформації; 2) категорії, орієнтовані на співрозмовника, які передбачають вплив на слухача, особу до якої звернене це висловлювання, — адресата. Слід зазначити, що поняття адресанта, адресата і висловлення, що їх пов'язує, спрямованого адресантом у мовленнєвій інтеракції з адресатом, є центральними при будь-якому підході до побудови моделі комунікативного акту.

Розглядаючи ці категорії, треба визначити, що прагматика трактується як комунікативний аспект мови, орієнтований на дослідження кінцевого результату — ефекту мовної комунікації [4, 32]. У цьому разі реалізується функція впливу на одержувача інформації, що є кінцевою метою комунікації. Саме це треба враховувати під час розгляду комунікативно-прагматичного ефекту під час використання мовних одиниць. Прагматика досліджує вживання мовних одиниць у плані комунікації, що дає можливість мовцю впливати на слухача, тобто на особу, до якої звернене висловлення. Фактор адресата є при цьому визначальним моментом. Для найбільш адекватного здійснення свого наміру з метою безпосереднього впливу на слухача мовець добирає відповідні мовні форми. Це дозволяє формувати висловлення. Адресат при цьому виступає як особа або група осіб, якій спрямовується висловлення. З іншого боку, треба зосередити увагу на суб'єктивному фак-

торі, тобто коли мовець займає головну позицію. Якщо семантика моделює відношення між мовними знаками, то прагматика вивчає відношення між знаками та тими, хто їх використовує. Цей фактор має важливе значення під час розгляду прагматичного аспекту в процесі комунікації. Очевидно, що категорія суб'єкта розглядається як центральна категорія прагматики, основа якої полягає в загальній якості мови — у суб'єктивності. Таким чином, можна розглядати відношення «мовець—мовний знак» [7, 54].

Розглядаючи поняття прагматичного суб'єкта, можна виділити на формально-граматичному рівні граматичний суб'єкт — підмет речення. Треба враховувати, що кожен член речення є носієм двох значень: граматичного та комунікативного, що дозволяє вивчати взаємозв'язок між граматичною та комунікативною структурою суб'єктно-предикатних значень. При цьому під предикацією треба розуміти відношення даного змісту, даного предмета думки до дійсності, яке має місце в реченні (на відміну від словосполучення).

Суб'єктно-предикатні відношення, які на комунікативному рівні виникають між двома членами висловлення, є комунікативним суб'єктом (темою) та комунікативним предикатом (ремою).

У повному своєму вияві комунікативна структура містить обидва елементи — тему (тобто те, що є предметом повідомлення) та рему (тобто те, що повідомляється про цей предмет). Таке речення є комунікативно двочленним (дилемою) [2, 49]. Стан двочленності фрази знаходить подальший розвиток під час розгляду інформативної значимості компонентів, які є складником фрази, при цьому суб'єктна частина оцінюється як дане (тематичне, відоме), а предикатний член — як нове (рематичне, невідоме, більш важливе) [5, 13]. Комунікативний рівень розкриває інформативний аспект висловлення та показує, для чого повідомляється дане висловлення.

Будь-який член речення може входити як у тему (включно «ситуативні елементи» теми), так і в рему, тобто в ядро повідомлення, яке, у свою чергу, може супроводжуватися безпосередньо незалежними від нього елементами, що не є метою повідомлення, але мають різну міру комунікативного динамізму, тобто спроможність просувати повідомлення [6, 67]. Під «ситуативними» елементами теми розуміють умови, за яких відбувається повідомлення та на фоні яких воно розвивається.

У цілому слід зазначити, що функціонування мови можливе з урахуванням комунікативних особливостей, які дозволяють розглядати комунікативно-прагматичні відмінності вживання мовних одиниць та їх використання у мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веденина Л.Г. Французское предложение в речи / Л.Г. Веденина. — М. : Высшая школа, 1991.
2. Гак В.Г. Коммуникативные трансформации и системность средств логического выделения во французском языке / В.Г. Гак // Филологические науки. — X., 1975. — С. 49–53.
3. Каменская О.Л. Текст и коммуникация / О.Л. Каменская. — М. : Высшая школа, 1990.
4. Коншанский Г.В. Контекстная семантика / Г.В. Коншанский. — М. : Наука, 1980.
5. Минкин Л.М. К вопросу о многоаспектности предложения и композиции языковой синтаксической системы / Л.М. Минкин // Иностранные языки в школе. — 1980. — С. 15–19.
6. Реферовская Е.А. Лингвистические исследования структуры текста / Е.А. Реферовская. — М. : Просвещение, 1983.
7. Степанов К.С. В поисках прагматики / К.С. Степанов // Известия АН СССР. — 1981. — № 4. — С. 325–332.
8. Сихнарович А.Н. Семантические аспекты коммуникативной функции языка / А.Н. Сихнарович // Язык как коммуникативная деятельность человека. — М. : Наука, 1987. — С. 26–30.
9. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм — «за» и «против». — М., 1975. — С. 193–230.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ТАЄМНИЦЯ: ФРЕЙМОВА МОДЕЛЬ (на матеріалі англомовних художніх творів)

Стрельченко К.С.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена дослідженню концептуального простору ТАЄМНИЦЯ з позицій фреймової семантики. Під час систематизації фактичного матеріалу, дібраного з англомовної художньої прози, використовувалися базисні пропозиціональні схеми, що представляють базисні фрейми, а також розглядалася варіативність їх реалізації. Аналізований концептуальний простір змодельовано як фреймовий кластер, інтеграція фреймів у якому забезпечується гіперзв'язками між кореферентними концептами, що заповнюють відповідні слоти в різних фреймах.

Ключові слова: ТАЄМНИЦЯ, концептуальний простір, фреймовий кластер, фрейм, сценарій.

Статья посвящена исследованию концептуального пространства ТАЙНА с позиций фреймовой семантики. При систематизации фактического материала, отобранного из англоязычной художественной прозы, использовались базисные пропозициональные схемы, представляющие базисные фреймы, а также рассматривалась вариативность их реализации. Данное концептуальное пространство было смоделировано как фреймовый кластер, интеграция фреймов которого обеспечивается гиперсвязями между кореферентными концептами, которые заполняют соответствующие слоты разных фреймов.

Ключевые слова: ТАЙНА, концептуальное пространство, фреймовый кластер, фрейм, сценарий.

Outlining the tenets of frame semantics, the article sets out to explore the conceptual space MYSTERY by analyzing the verbal representations of the corresponding concepts in modern English fiction and using the basic propositional schemas and basic frames for their thematic arrangement. Attention is paid to the situational variations (elaborations) of the generalized frame structures. The conceptual space under analysis is modelled as a frame cluster, the integration of which is insured by hyperconnections between coreferential concepts, filling the corresponding slots in different frames.

Key words: MYSTERY, conceptual space, frame cluster, frame, scenario.

Зосередження уваги на вивченні вербалізованих інформаційних конструктів у контексті когнітивно-дискурсивної парадигми сучасного мовознавства мотивує застосування поняття «простір» при дослідженні особливостей побудови та функціонування структур знань у контексті етнонаціональних лінгвокультур. Простір розглядається як «форма організації явищ мовного, концептуального, інформаційного, онтологічного планів, що передбачає об'єднання елементів одного рангу та має нелінійну, нежорстку поліцентричну структуру» [9, 226]. Акцентування таких характеристик простору, як цілісність, багатовимірність, а також взаємопов'язаність конститuentів [8, 11–12], що зумовлюють властивості відповідних феноменів вербального характеру, визначає **актуальність** застосування дослідницького інструментарію фреймової семантики для представлення складових концептуального простору та експлікації відношень між ними.

Метою цієї статті є побудова фреймової моделі концептуального простору таємниці, що перед-

бачає вирішення таких **завдань**: аналіз наукового метадискурсу фреймової семантики та визначення відмінностей між поняттями «фрейм», «сценарій» та «скрипт»; впорядкування виокремлених із фактичного матеріалу логічних предикатів, пов'язаних із концептом таємниці, на основі базисних пропозиціональних схем, що представляють п'ять базисних фреймів; побудова фреймової моделі концептуального простору таємниці, виявлення ситуативних варіацій її складників та гіперзв'язків між ними. **Матеріалом** дослідження слугували англомовні художні твори ХХ–ХХІ століть.

М. Мінський у дослідженнях штучного інтелекту визначав фрейм як структуру даних, що використовується для представлення стереотипної ситуації [10, 7]. Використання цього терміна у власне лінгвістичному контексті було започатковано Ч. Філлмором [13, 171; 16, 111–119], якому належить розрізнення семантики істинності та семантики розуміння, у фокусі якої знаходиться роль системи знань людини в процесі інтерпре-

тації. У цій теорії фрейм репрезентує «особливу організацію знань, яка виступає передумовою нашої здатності розуміти пов'язані з ним слова» [17, 224], «будь-яку організацію концептів, пов'язаних таким чином, що для розуміння одного з них необхідне розуміння всієї структури, до якої вони входять», при цьому вживання одного з елементів такої структури автоматично активує всі інші [16, 111]. Крім вживання терміна «фрейм» як родового для організованої певним чином інформації поряд із термінами «схема», «ідеалізована когнітивна модель», «скрипт» тощо [15, 314], дослідники пропонують наступне протиставлення: фрейм становить сукупність знань про концепт, скрипт — знання про ролі, які виконують учасники ситуації, сценарій — знання про порядок дій у певній ситуації [18, 236–237]. В інших підходах, навпаки, підкреслюється часовий аспект скрипту: «темпоральні фрейми, або скрипти, репрезентують послідовності, що розгортаються у часі» [14, 35], тобто скрипт тлумачиться як «структура, що описує доречну послідовність подій у певному контексті», характеризується стереотипністю та уможлиблює розуміння типових ситуацій [19, 41]. Крім динамічності, до визначальних ознак скрипту відносять автоматизм і незначний обсяг [8, 68] порівняно з фреймом / сценарієм. Також фрейм як структура декларативних знань може протиставлятися скрипту й сценарію як структурам процедурних знань [11, 400].

У концепції С.А. Жаботинської фрейми становлять єдність декларативних і процедурних знань [3, 18], сценарій і скрипт (типовий сценарій) представляють трансформацію фреймової моделі зі статичної структури в динамічну, послідовність елементів якої зумовлюється логікою просторово-часових чи причинно-наслідкових відношень [3, 15]. Для систематизації омовлених даних використовуються *базисні фрейми*, що являють собою первісні, найбільш узагальнені принципи категоризації та організації вербалізованої інформації, що стосується предметів світу, їх властивостей та відношень між ними [5, 180], виступаючи «наборами «інструментів» мислення — пропозицій, що мають найвищий рівень узагальнення, або схемності» [4, 4]. Типологія базисних фреймів включає предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний та компаративний фрейми [1, 60–61], а результатом такого аналізу є побудова мережевої моделі, яка передбачає деталізацію відношень між її елементами [2, 257].

У дослідженні концептуального простору ТАЄМНИЦЯ послуговуємося визначенням фрейму як «певної відносно усталеної моделі організації інформації, котра відображає сутнісні ознаки фрагментів світу й потенційно орієнтована на розгортання у вигляді сценарію, тобто, представляє явища як факти і процеси / події, в котрих ці явища мають місце» [8, 215], а класи-

фікацію базисних фреймів використовуємо для моделювання його субфреймів. Аналізований концептуальний простір включає такі концепти: таємниця, особа, що розв'язує таємницю (A_1), особа, що приховує таємницю (A_2), спостерігач / учасник (актант, що може набувати різних ситуативних характеристик — A_n). Розглянемо субфрейми, що структурують концепт таємниця, та пропозиціональні схеми, якими вони конституюються.

1. **Предметний фрейм** структурує онтологічні, темпорально-локативні та аксіологічні ознаки аналізованого концепту. Так, *квалітативна схема* «ТАЄМНИЦЯ є ТАКА-якість» поєднує смислові групи предикатів, що виражають її інгредієнтні буттєві параметри, відносні характеристики, а також результати емоційно-аксіологічної оцінки:

- «ТАЄМНИЦЯ є ТАКА-порядок»: *The Final Problem* [38, 18]; *the second riddle* [26, 172];
- «ТАЄМНИЦЯ є ТАКА-вік»: *the old question* [26, 361]; *this new problem* [34, 220];
- «ТАЄМНИЦЯ є ТАКА-обсяг»: *this little problem* [34, 87]; *another big question* [29, 126]; *five colossal difficulties* [26, 32];
- «ТАЄМНИЦЯ є ТАКА-складність»: *a case this complex* [25, 109]; *a knotty problem* [29, 92]; *As a puzzle the thing was so obvious it was inane* [37, 48]; *the riddle remained <...> it seems pretty plain now* [26, 32];
- «ТАЄМНИЦЯ є ТАКА-неможливість вирішення»: *their insoluble problems* [38, 305]; *The mystery of heaven is unfathomable* [26, 17];
- «ТАЄМНИЦЯ є ТАКА-унікальність»: *There is something in this business quite different from the ordinary police mystery...* [26, 236];
- «ТАЄМНИЦЯ є ТАКА-важливість»: *a minor fact or an insignificant secret* [32, с. 338]; *one of the leading questions* [35, 34]; *one of the chief mysteries of this mysterious business* [26, 774]; *the burning question* [24, 130]; *and since it was hardly a state secret, I could not be blamed for blabbing* [22, 99];
- «ТАЄМНИЦЯ є ТАКА-викликана емоційна реакція»: *a most interesting problem* [34, 77]; *a curious question* [35, 25]; *the least interesting part of the whole problem* [34, 101]; *a maddening, circular sort of problem* [30, 127]; *It was uncanny. No, more than that — it was unnerving* [22, 123];
- «ТАЄМНИЦЯ є ТАКА-позитивна оцінка (цінність/значимість)»: *secrets and treasures too precious for common view* [31, 101];
- «ТАЄМНИЦЯ є ТАКА-негативна оцінка»: *this horrible mystery* [26, 141]; *a dark and ugly question* [26, 346]; *a guilty secret* [35, 37]; *the pitiful little secret* [36, 82]; *this monstrous mystery* [26, 739]; *But if someone had unearthed this secret, was it **black** enough — or **deviant** enough — to cause Querashi's life to be taken?* [32, 375].

Квантитативна схема «ТАЄМНИЦЯ є СТІЛЬКИ-кількість» лежить в основі представлення таємниці як дискретної сутності (1) або неповноти недискретного цілого (істини), як у прикладі (2):

(1) *'And yet,' said Stanes, looking across with a glitter in his grey-green eyes, 'you do rather think that I also am a mystery.'* *'I think you are two mysteries,' said Father Brown. 'The first is why you originally retired from Sand's business. The second is why you have since come back to live in Sand's buildings* [26, 812].
(2) *I should have seen that there had to be something more involved than just carrying some building plans across the ocean* [32, 123].

Розгляд таємниці як сукупності інформаційних одиниць, недостатніх для розуміння, мотивується **квалітативною схемою** «ФАКТИ є СТІЛЬКИ-кількість»:

(3) *Too many questions and not enough facts* [21, 127]. (4) *Holberry sounded pleased. St. James's interest quickened. "You've come up with something." — "Several somethings," Holberry said. "They may turn out to be several nothings, but they bear looking into..."* [31, 126–127].

Локативна схема «ТАЄМНИЦЯ існує ТАМ-місце» структурує контексти, де відбувається специфікація просторових вимірів її існування. При цьому локалізацією таємниці можуть бути як координати в географічному просторі, так і метафорично переосмислена точка відліку:

– ТАЄМНИЦЯ існує ТАМ-місце у фізичному просторі», як у прикладі (4). Що стосується фрагмента (5), у семантичній структурі іменника **the Comet** відбувається профілювання значення «фізичний об'єкт», а локативна ознака предикується метонімічному виразу, в основі якого переносна ознака замість її носія: *story about a mysterious person — mystery*.

(4) *...where the normal discussion of the newspaper had, for once, been silenced by the discussion about a mystery nearer home* [26, 565].

(5) *I've heard all about that bird, anyhow; and a queer bird, too. Ran him as a front-page mystery in the Comet last year. 'The Nobleman Nobody Knows'* [26, 670].

– «ТАЄМНИЦЯ існує ТАМ-група людей», які посвячені в таємницю. При цьому спільне знання концептуалізується як співволодіння, а оскільки відношення власності, серед іншого, імплікує просторову близькість, власник таємниці функціонує як орієнтир (у термінології Р. Ленекера), відносно якого сприймається власність:

(6) *It was no particular secret among his superior officers at the Yard that Lynley's single run-in with Nies nearly five years before in Richmond had resulted in his own arrest* [30, 29].

– «ТАЄМНИЦЯ існує ТАМ-людина/орган/псевдо-орган», що метафорично функціонує як контейнер для таємниці:

(7) *Sitting here in M. Duroc's nice, comfortable house, conscious of our respectability and all the rest of it, it just gives us a theatrical thrill to talk about thieves and murderers and the mysteries of their souls* [26, 692–693].

– «ТАЄМНИЦЯ існує ТАМ-дискурс», що також має метафоричне підґрунтя, а саме: пояснюється осмисленням мовної форми як контейнера для змісту (метафорою каналу зв'язку, за Майклом Редді). У прикладі (9) анафора *here* вказує на ситуацію, згадану в розмові раніше.

(8) *I've recently come to the conclusion that the nursery rhyme riddle is the most basic form of the detective story. It's a mystery stripped of all but the essential facts* [21, 129].

(9) *To begin with, on the face of it, there is no mystery here at all* [26, 262]

Темпоральна схема «ТАЄМНИЦЯ існує ТОДІ-час» може слугувати для експлікації віднесеності секрету до певного моменту в минулому (*childhood secrets* [32, 30]) або тривалості його збереження (*a life-long question* [20, 62]; *long-held secrets* [30, 144]).

Предикати у схемі способу буття «ТАЄМНИЦЯ існує ТАК-спосіб» можуть бути виражені прикметником, що позначає стан (*with his secrets intact* [32, 372]), діеприкметником (*a mystery as yet unsolved* [26, 40]; *a closely guarded secret* [32, 375]).

2. **Акціональний субфрейм**, що є узагальненням функціональних характеристик таємниці, лежить в основі її представлення як активної сутності та конститується **схемою стану / процесу** «AG-таємниця діє»: (10) *...and nothing had come to light in the days since Guy Brouard's death to alter the investigators' initial suspicion ...* [31, 117].

Можливою є дія таємниці всупереч особі, яка нею володіє (імплікація контактної дії — протистояння): (11) *"It slipped out," he said* [31, 16].

Розширення акціонального субфрейму відбувається через додавання предикатів, що конкретизують учасників взаємодії чи її просторові характеристики:

– схема стану / процесу «AG-таємниця діє» + місце: (12) *But Sebastian... what did Sebastian see? Or find out? That's the question. What runs behind all this?* [28, 74];

– схема стану / процесу «AG-таємниця діє» + спосіб: (13) *The revelations were coming thick and fast!* [21, 125];

– схема стану / процесу «AG-таємниця діє» + бенефактив: (14) *My work was becoming ever more sophisticated as the mysteries of Organic Chemistry revealed themselves to me, and I rejoiced in my newfound knowledge of what could be extracted so easily from nature* [23, 11];

– схема стану / процесу «AG-таємниця діє» + джерело: (15) *And no matter how either of them was educated, how she dressed or carried*

herself or had learned to pronounce her words, the Mersey still oozed out of Anans occasionally and Margaret's charwoman mother emerged from the daughter when she least wanted that part of her history known [31, 108];

- схема стану / процесу «AG-таємниця діє» + ціль: (15) *I stared at the two clocks, hoping that something would come to me* [23, 92].

Взаємодія таємниці та особи, внаслідок якої не відбувається зміна її параметрів, базується на **схемі контактної дії** «AG-таємниця діє на РТ-особа»:

(16) *Perhaps you'd be good enough to clear up one small question that has rather eluded me* [21, 233].

(17) *Which brings us to the really burning question exercising all our minds: who did it?* [33, 22].

У разі, коли взаємодія супроводжується трансформаціями об'єкта (схема контактної дії «AG-таємниця діє на АФ-афектив»), її результатом може стати зміна його метафорично переконаних фізичних характеристик (18), когнітивного стану (19), емоційного реагування (20), оцінки оточуючими (21).

(18) *But it didn't matter that I didn't tell. It ruined our friendship anyway — the secret ate away at it like a cancer* [29, 242]. (19) *I had given my assistance to the police in that case when they were completely stymied* [22, 25]. (20) *More than one sharp observer had received the impression that there was something really wrong with Byles; that some secret or some great misfortune had embittered him; as if that half-withered face had really been blasted like a storm-stricken tree* [26, 780]. (21) *He was camping-out like a sort of hermit on one of the islands in the river; and I suppose the mystery made him attractive, though I admit he is attractive enough; a gentleman, and quite witty, though very melancholy — which, I suppose, increased the romance* [26, 624].

3. Посесивний фрейм. Партитивна схема зумовлює представлення таємниці як частини / аспекту ситуації (невідома причина, умови тощо подій, які відбулися) — «WH-ціле (ситуація) має PR-частину (таємниця)»: *the secret of this tragedy* [26, 774]; *the mystery of his vanishing* [26, 776–777]; *the problem of the car* [32, 85] (ситуація — обшук машини з незрозумілою метою), а також як цілого з дискретною структурою «WH-ціле (mystery) має PR-частину»: *part of the mystery* [26, 828]; *snippets of the truth* [21, 189]; *the single simple clue, not only to the murder, but to all the other mysteries in this business* [26, 758]; *the solution to the puzzle of the fire irons* [21, 65].

У межах **інклюзивної схеми** таємниця функціонує як предикат — «CR-контейнер має СТ-вміст (таємницю)»: *Mr Finn's tale of mysteries in high life* [26, 293]; *a place of secrets* [31, 102].

Схема власності «OW-власник (особа) має OD-власність (таємницю)» може бути представлена прийменниковими фразами з *of, with* діє-

словами, що позначають присвоєння: *the secret of Gillian Teys* [30, 166]; *the problem of Kitty* [35, 83]; *the respectable man with a mystery* [26, 206]; *no one at Buckshaw had any secrets* [22, 83].

4. Ідентифікаційний фрейм. У **схемі класифікації** «ID-ідентифікатив (індивід / вид) є CL-класифікатор (вид / рід)» ідентифікатив співвідноситься з сутністю більш загального плану [1, 60]: *the mystery is a mystery of psychology* [26, 171] (*the mystery* виступає ідентифікативом); *Mandeville is a mystery* [26, 606] (*a mystery* функціонує у ролі класифікатора).

Схема характеристизації «ID-індивід є СН-характеризатор» передбачає конкретизацію індивіда [1, 60]:

(22) *The problem is not who did it or what did it, but how it was done* [26, 420].

Згідно з положеннями когнітивної граматики конструкції наділені власним узагальненим значенням, тому базисні пропозиційні схеми можуть бути співвіднесені зі структурами, що є їх прототипною реалізацією. У разі, коли значення, типове для певної синтаксичної форми, передається іншою формою, відбувається взаємодія двох базисних пропозиційних схем. Переструктурування значень конструкцій внаслідок їх співвіднесення в такий спосіб визначається як синтаксична метафора, в якій порівнюються пари сутностей [6, 43–44]. Так, узагальненим значенням структури NP_2 of NP_1 є посесивність, проте вона може представляти інші типи онтологічних відношень: у прикладі (23), що демонструє взаємодію квантитативної та інклюзивної схем («X є СТІЛЬКИ-кількість» → «X-вміст має КІЛЬКІСТЬ-контейнер» → «КІЛЬКІСТЬ-контейнер X-вмісту» [6, 48]) кількість уподібнюється контейнеру, а таємниця — вмісту. Типовою в проаналізованому матеріалі є трансформація схеми характеристизації за такою моделлю: «ID-індивід (таємниця) є СН-характеризатор» → «СН-вміст має ID-контейнер» → «ID-контейнер СН-вмісту» [6, 49] (речення 24–25).

(23) *"I believe Father Brown has had a new batch of mysteries* [26, 544]. (24) *"The question of motive has been rather over-shadowed by the question of method," observed Father Brown thoughtfully* [26, 419]. (25) *"There's the question of cover," the Inspector pointed out* [33, 71].

5. Компаративний фрейм дозволяє співвіднести таємницю з іншою сутністю на основі **схеми схожості / аналогії** «CV-компаратив є наче AN-корелят» (*for I think what he did a darker mystery than the murder* [26, 414]) чи **схеми подібності** або **метафори** «CV-компаратив є начебто MT-корелят»: (26) *A rather vague look floated across Miss Mountjoy's face like a cloud across the moon, as if she had spent a lifetime preparing for the part and then, center stage in the spotlight, had forgotten her lines* [23, 83].

Оскільки фрейм містить потенційний алгоритм перебігу стереотипного сценарію [8, 217], КП ТАЄМНИЦЯ може бути репрезентований як фреймовий кластер, де складові концепти, структуровані як фрейми, пов'язані між собою (переважно) функціональними зв'язками через слот акціонального фрейму. Відповідно, сценарій розв'язування таємниці може бути представлений як акціональний субфрейм з узагальненою конфігурацією {{[ХТОСЬ(1)] [керується ТАКИМ(1)] [використовує ЩОСЬ(1)] [впливає на КОГОСЬ / ЩОСЬ(ТАЄМНИЦЯ)] [ТУТ/ ЗАРАЗ(ТАМ / ТОДИ)]} [8, 227]:

(27) *In such cases he reckoned on the unforeseen [26, 6]. He had come to the end of his chase; yet somehow he had missed the middle of it. When he failed (which was seldom), he had usually grasped the clue, but nevertheless missed the criminal. Here he had grasped the criminal, but still he could not grasp the clue [26, 15].*

Сценарій приховування таємниці має аналогічну фреймову структуру {{[ХТОСЬ(2)] [керується ТАКИМ(2)] [використовує ЩОСЬ(2)] [впливає на КОГОСЬ / ЩОСЬ] [ТУТ / ЗАРАЗ(ТАМ / ТОДИ)]} [8, 227]. Співвіднесення стереотипної фреймової репрезентації приховування та розв'язування таємниці засвідчує ідентичність їх конфігурації, але протилежну спрямованість, зумовлену конфліктом між цілями та переконаннями особи-агенса кожного з фреймів. При цьому агенс одного фрейму збігається зі слотом пасієнса в іншому фреймі, що відображено на *рис. 1* (за [8, 227]).

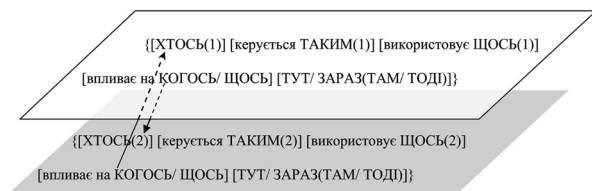

Рис. 1. Взаємодія фреймових структур ПРИХОВУВАННЯ та РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТАЄМНИЦІ

У разі коли агенсом в обох фреймах виступає одна особа, має місце функціональна інверсія приховування—розв'язування, що може супроводжуватися аксіологічною інверсією через зміну його оцінки іншими учасниками взаємодії:

(28) *Since then he had been hand in glove with those sworn to hunt him down. Every secret of theirs had been known to him. <...> 'You feel — as we all feel — the presence of Mr Brown. <...> You don't understand? I am Mr Brown ...' Stupefied, unbelieving, they stared at him. The very lines of his face had changed. It was a different man who stood before them. He smiled a slow cruel smile [27, 370, 374–374].*

При розгортанні узагальнено представленого фрейму можливим є розширення субфреймів за рахунок приєднання предикатів до елементів, що заповнюють їх слоти (наприклад, поєднання предметного та компаративного субфреймів — (29)), а також імпліцитна реалізація актантів чи сирконстантів, що передбачаються структурно в певному контексті (реципієнта (30), агенса (31)).

(29) *For the central mystery was growing more and more mysterious, actually in proportion as many of the minor mysteries began to clear themselves up in his mind [26, 466]. (30) Just so might the victim of a snake-charmer watch him while he disclosed the secret of his power [36, 89]. (31) Uncle Tar had been sent down from Oxford amidst some sort of scandal that had never been quite fully explained — at least in my presence —... [21, 34].*

Іншим аспектом, що може зазнавати змін при сценарній реалізації інваріантної фреймової структури, є відносна виділеність елементів, що заповнюють її слоти. Крім особи, яка здійснює пошук, можливим є профілювання інших учасників ситуації, наприклад медіативу (32), темпоративу (33):

(32) *I'll show her what real research can bring to light [21, 135].*

(33) *By the time dawn was breaking and Mrs. Jeffries went downstairs to the kitchen, her sleepless night hadn't brought her any closer to an answer [25, 188].*

Зв'язок між фреймами може бути продемонстрований на прикладі ситуацій, в яких елемент, що функціонує як пасієнс акціонального фрейму при розв'язуванні таємниці (об'єкт пошуку, невідоме), виконує роль причини, локатива, агенса, пасієнса тощо в іншому фреймі, поєднуючи таким чином обидві структури:

(34) *'Let me see,' said Father Brown reminiscently. 'What was your question?' 'You know well enough what it was; and you know you're damned well stumped by it. Where is the man with the scarf? Who has seen him? Whoever heard of him or spoke of him, except that little liar of yours? If you want to convince us, you must produce him. If he ever existed, he may be hiding in the Hebrides or off to Callao. But you've got to produce him, though I know he doesn't exist. Well then! Where is he?' [26, 772–773].*

(35) A: *'I'm wondering why the murderer fired from here, instead of trying for a closer shot. Unless he was a very good shot, I think it was chancy.'*

B: *'There's the question of cover,' the Inspector pointed out [33, 71].*

Механізмом актуалізації міжфреймових взаємодій також виступає концептуальна алюзія, що спричиняє «акцентуацію у свідомості мовної особистості певних інформаційних кластерів (концептів та їх складових, скриптів і сценаріїв) під впливом інших концептуальних структур» [7, 287]. Так, у наступному прикладі, в якому

11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.
12. Тарасенко В.В. Фрактальная семиотика: «слепые пятна», перипетии и узнавания / Владислав Валерьевич Тарасенко. — М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. — 232 с.
13. Cienki A. Frames, Idealized Cognitive Models, and Domains / Alan Cienki // *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / [edited by Dirk Geeraerts, Hubert Cuyckens]. — Oxford : Oxford University Press, 2007. — P. 170–187.
14. Coulson S. Semantic Leaps: Frame-Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction / Seana Coulson. — Cambridge : Cambridge University Press, 2001. — 304 p.
15. Fillmore Ch. J. A Frames Approach to Semantic Analysis / Charles J. Fillmore, Collin Baker // *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis* / [edited by Bernd Heine, Heiko Narrog]. — Oxford : Oxford University Press, 2010. — P. 313–340.
16. Fillmore Ch. J. Frame Semantics / Charles J. Fillmore // *Linguistics in the Morning Calm. Selected Papers from SICOL-1981* / [edited by The Linguistic Society of Korea]. — Seoul : Hanshin publishing Co., 1982. — P. 111–137.
17. Fillmore Ch. J. Frames and the Semantics of Understanding / Charles J. Fillmore // *Quaderni di semantica*. — 1985. — Vol. VI, No. 2. — P. 222–254.
18. Renkema J. Introduction to Discourse Studies / Jan Renkema. — Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 2004. — 364 p.
19. Schank R. C. Scripts, Plans, Goals and Understanding / An Inquiry into Human Knowledge Structures / Roger C. Schank, Robert P. Abelson. — Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates, 1977. — 248 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

20. Ahern C. There is no Place like Here / C. Ahern. — New York : HarperCollins, 2006. — 248 p.
21. Bradley A. A Red Herring without Mustard / A. Bradley. — New York : Delacorte Press, 2011. — 240 p.
22. Bradley A. I am Half-Sick of Shadows / A. Bradley. — New York : Delacorte Press, 2011. — 172 p.
23. Bradley A. The Sweetness at the Bottom of the Pie / A. Bradley. — New York : Delacorte Press, 2009. — 222 p.
24. Bradley A. The Weed that Strings the Hangman's Bag / A. Bradley. — New York : Delacorte Press, 2011. — 172 p.
25. Brightwell E. Mrs. Jeffries Sweeps the Chimney / E. Brightwell. — New York : Berkley Prime Crime, 2004. — 215 p.
26. Chesterton G. K. The Complete Father Brown / G. K. Chesterton. — London : Penguin Books Ltd, 2008. — 846 p.
27. Christie A. The Secret Adversary / A. Christie. — New York : HarperCollins, 2005. — 413 p.
28. Crombie D. A Share in Death / D. Crombie. — New York : Charles Scribner's Sons, 2010. — 276 p.
29. Crombie D. No Mark upon Her / D. Crombie. — New York : William Morrow, 2013. — 384 p.
30. George E. A Great Deliverance / E. George. — New York : Bantam books, 1989. — 308 p.
31. George E. A Place of Hiding / E. George. — New York : Bantam Books, 2003. — 514 p.
32. George E. Deception on His Mind / E. George. — New York : Bantam Books, 2009. — 624 p.
33. Heyer G. Detection unlimited / G. Heyer. — Naperville : Sourcebooks Landmark, 2010. — 202 p.
34. Heyer G. Why Shoot a butler? / G. Heyer. — Naperville : Sourcebooks Landmark, 2009. — 329 p.
35. Peters E. Death and the Joyful Woman / E. Peters. — New York : Time Warner Paperbacks, 1991. — 256 p.
36. Porter R. N. The Rest Hollow Mystery / R. N. Porter [Electronic resource]. — Available from : <http://www.gutenberg.org/ebooks/40416>
37. Stout R. Before Midnight / R. Stout. — New York : Bantam Books, 1995. — 224 p.
38. The Improbable Adventures of Sherlock Holmes / [Baxter S., Burgess A., Gaiman N. et al] ; ed. by J. J. Adams. — San Francisco : Night Shade Books, 2009.

ЛІНГВАЛЬНА ПРИРОДА ТА КАТЕГОРІЙНИЙ СТАТУС ПРОФЕСІЙНОГО КОНЦЕПТУ

Науменко Л.П.,

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто лінгвальну природу та категорійний статус професійних концептів, притаманних англомовному бізнес-дискурсу. Особлива увага приділена огляду класифікаційних підходів до вивчення концептів у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, визначенню характерних особливостей професійних концептів у світлі існуючих класифікацій, віднаходженню їх загальних та окремих ознак, реконструкції архітекtonіки професійних концептів, яку формують поняттєвий компонент (змістова складова), смисловий компонент (смислові центри / семантичні ядра), образний компонент (образи «Я-схеми», образи-картинки / гештальти, образи-прототипи), символічний компонент (антропосимволи), оцінний компонент (оцінний стереотип) та схематичний компонент (фрейми, сценарії).

Ключові слова: професійний концепт, бізнес-дискурс, архітекtonіка концепту, ментальна структура, змістовий компонент.

В статье рассматриваются лингвальная природа и категориальный статус профессиональных концептов, характерные для англоязычного бизнес-дискурса. Особое внимание уделяется обзору классификационных подходов к изучению концептов в работах отечественных и зарубежных учёных, определению характерных особенностей профессиональных концептов в свете существующих классификаций, обнаружению их общих и отдельных признаков, реконструкции архитектоники профессиональных концептов, которую формируют понятийный компонент (содержательная составляющая), смысловой компонент (смысловые центры / семантические ядра), образный компонент (образы «Я-схемы», образы-картинки / гештальты, образы-прототипы), символический компонент (антропосимволы), оценочный компонент (оценочный стереотип) и схематический компонент (фреймы, сценарии).

Ключевые слова: профессиональный концепт, бизнес-дискурс, архитекtonіка концепта, ментальная структура, содержательный компонент.

The paper considers the language nature and categorical status of professional concepts typical to the business English discourse. Particular attention is drawn to the review of classification approaches to concepts study in works of national and foreign scholars, to determination of characteristic features of professional concepts in a framework of the existing classifications, finding out their general and special tokens, reconstruction of their architectonics which is formed by notional component (content component of the concept), sense component (sense centres / semantic kernels), imagery component (images "I-schemes", images-pictures / gestalts, images-prototypes), symbolic component (anthroposymbols), evaluative component (evaluative stereotype) and schematic component (frames, scenarios).

Key words: professional concept, business discourse, concept architectonics, mental structure, content component.

Визначення проблеми. Сучасна лінгвоконцептологія активно оперує такими поняттями, як «(лінгво)культурний концепт», «культурно специфічний» / «етноконцепт», «художній концепт», «емотивний концепт» та ін., яким присвячується лівова частка дисертаційних досліджень. Професійні / фахові концепти, хоча й знаходять висвітлення у численних наукових студіях [1; 4; 13; 17; 18–20], проте розглядаються або в загальноживаному тлумаченні на лексико-паремійному фоні окремої мови (Н.Е. Агаркова, Т.Н. Новосьолова, А.Г. Осіпова), або ж у порівняльному аспекті в різних наївно-мовних картинах світу (О.В. Бабаєва, І.А. Майоренко,

Т.А. Островська, Ю.Н. Петеліна). Виняток складають нечисленні розвідки, присвячені вивченню окремих професійних концептів у інституційних дискурсах [24; 27–28; 31] та частково їх теоретичному осмисленню [23; 36]. Обґрунтування лінгвальної природи професійного концепту, визначення його статусу серед інших концептів національної концептосфери ще не знайшли відгуку в наукових дослідженнях. Подолати цю прогалину покликане пропонуване дослідження, що і визначає його **актуальність**.

Аналіз останніх публікацій. Як засвідчує огляд публікацій, термін *професійний концепт* фігурує у працях О.І. Піддубцевої, Е.С. Попова,

М.В. Прищепенко, І.Р. Сапрун, Н.С. Федотової, Т.В. Стасюк [23–24; 27–28; 31; 36]. Зокрема, Т.В. Стасюк визначає це поняття як «раціонально значиму ментальну одиницю професійного знання (технічного / технологічного, експертного тощо), вербалізованого певними термінами» [36]. О.І. Піддубцева зауважує, якщо до наукового концепту входять лише терміни, які обмежуються функціональним полем певної науки, то професійний концепт містить не лише терміни, якими оперують фахівці певної професії, а й професіоналізми та профжаргонізми, які існують тільки в усній мові та зрозумілі лише представникам певної професії [23, 159]. У свою чергу, М.В. Прищепенко пропонує розмежовувати поняття «професійний концепт» як такий, що виникає і функціонує в тому чи іншому типі інституційного дискурсу, та «метапрофесійний концепт», який функціонує і у професійному, і в буденному дискурсах, причому в кожному з них він має відмінний набір ознак, які у сукупності надають більш повне уявлення про нього в межах однієї культури [27, 288]. Не применшуючи заслуг цитованих авторів, залишаються не визначеними лінгвістична природа та категорійний статус професійного концепту, що і складає **мету** нашого дослідження. До основних **завдань** відносимо визначення характерних категорійних особливостей професійних концептів у світлі існуючих класифікацій, знаходження їх загальних та окремих ознак, надання наукової дефініції професійному концепту, реконструювання його архітекτονіки та пошук мовних засобів вербалізації в англомовному бізнес-дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Існують різні класифікаційні підходи до розрізнення концептів та визначення їх категорійного статусу, запропоновані у працях С.А. Аскольдова-Алексєєва (*пізнавальні / наукові, художні, художньо-емотивні*) [3]; В.З. Дем'янка (*статичні — динамічні, старі — нові, суб'єктивні — загальні, негативні — позитивні*) [9]; Н.Д. Арутюнової (*аксіологічні / ціннісні, value-concepts* (в термінах фон Врігта), *нормативні, семіотичні / знакові — «значення», «емблема», «символ», «знак», «сигнал»*) [2, 5]; А. Вежбицької (*концепти-автохтони, протоконцепти / універсальні концепти / ноєми* (в термінології Хегера) *культурно-специфічні концепти*) [7, 5]; В.І. Карасика (*категорійні культурні, концепти стереотипів поведінки, концепти-коди; культурогенні — визначають ідентичність соціальної групи або цілого народу; соціокультурні — об'єднують великі групи людей за віком, гендером, освітою, суспільним становищем або субкультури; предметні, емоційні, концепти власних / абстрактних імен, імпортовані концепти: нульові / порожні — варваризми замість слів рідної мови без смислової диференціації; квазіконцепти — запозичені чужомовні реалії; паразитарні — кон-*

цепти з претензією на додатковий смисл; загально та частково оцінні) [11, 87–140, 213–214, 224–225]; А.П. Бабушкіна (*когнітивний концепт та його різновиди: концепти-мисленеві картинки / зорові образи, концепти-схеми, концепти-гіпероніми, концепти-фрейми, концепти-сценарії, концепти-інсайти, калейдоскопічні концепти*) [5]; Г.Г. Слишкіна (*індивідуальні / індивідуально-авторські / персональні; колективні / загальні: мікрогрупові, макрогрупові, національні / етнічні; цивілізаційні, загальнолюдські; автохтонні / унікальні; загальні; запозичені; гендерні, утилітарні та світоглядні*) [29, 38–45]. В.Л. Іващенко розрізняє концепти за походженням, онтологічним виявом, характеристиками ментального простору (протяжністю, контурними межами, часовими характеристиками), смисловим обсягом, відносно автономною організацією, компонентним складом, об'єктом та суб'єктом відображення, критерієм цінності в культурі, способом відображення дійсності, категорійним статусом, особливостями вияву в ареалах мовних культур, цільовим призначенням та ін. [10, 76–82].

Враховуючи вищезгадані класифікаційні підходи, доходимо висновку про те, що концепти бізнес-дискурсу є гетерогенними (двоплановими) утвореннями, які належать і до професійної, і до загальномовної картин світу, а отже, поєднують у собі різноаспектні когнітивні ознаки. У плані відображення професійної свідомості, про що свідчить присутність у їх концептуаріях економічних термінів, концепти бізнес-дискурсу можна розглядати з позиції професійних і визначати як *штучні / вторинні* (створені в результаті ментальних процедур оброблення знань), *концепти знань* (як уявлення про світ), *концепти-поняття* (мисленеві образи у формі аксіом або словесно-логічних формул наукового знання), *концепти-ментефакти* (категоризують людську діяльність та її результат), *продуктивні / творчі* (як вияв опосередкованого відображення дійсності шляхом перевтілення наївних понять у спеціальні термінопоняття), *відносно дискретні* (характеризуються перервністю, напр., у системі економічних показників відповідають певним одиницям часу — тижням, місяцям, рокам), *внутрішньокатегоріальні* (належать до однієї категорії). У плані відображення загальномовної картини світу, про що свідчить присутність у їх номінаціях образної, метафоричної та метонімічної лексики, фразеології, параміології, афористики, перифраз, цим концептам притаманні ознаки лінгвокультурних концептів, а саме: *первинність / природність* (є результатом психічних процесів на рівні свідомості та підсвідомості); *когнітивність* (є інструментом освоєння світу); *неконсистентність* (розмитість меж, що притаманне нечітким загальним поняттям), *репродуктивність* (ціннісно-осмислені в ареалі лінгвокультури як вияв наочно-об-

разного відображення дійсності), *матеріальність* (виводяться з досвіду й відображають артефакти матеріальної культури).

Професійні концепти як особливий спосіб категоризації дійсності мають певні загальні й окремішні характеристики. До загальних належать: *динамічність* (здатність відтворюватися, видозмінюватися, наповнюватися новим змістом), *калейдоскопічність* (ієрархічність організації ментальної структури у формі різнопланових ідеальних образів — понять, образів, схем, картинок, символів; присутність у їх складі концептів-етимонів), *універсальність* (відстежуються в кількох лінгвокультурах), *утилітарність* (мають прикладний характер). Серед професійних концептів бізнес-дискурсу є й такі, що виявляють особливі ознаки. Це *концепти-автохтони* (історично сформовані в межах ареалу англосмовної культури й регулярно в ній відтворювані, напр.: концепти “business”, “work”, “trade”, “goods”, “market”, “marketing”); *запозичені* концепти (сформувався в інших етнокультурах, напр.: концепти “enterprise”, “company”, “money”, “profit”); *старі* концепти (що сформувався у попередні часові періоди, див. автохтонні концепти); відносно *нові* концепти (напр., концепт “management”, започаткований у 20-ті роки минулого ст.). Усі професійні концепти бізнес-дискурсу належать до категорії *макрогрупових*, тобто формуються на основі колективного досвіду професійної групи бізнесменів-практиків та теоретиків бізнесу. В лінгвоконцептосфері бізнес-дискурсу концепти поділяються на *суперординаційні* — макроконцепт “business” (має найбільший смисловий обсяг), *базові / ключові* — концепти “trade”, “money”, “management” (рівень загальних понять, якими оперують професіонали у своїй діяльності), *пресубординаційні* — “enterprise”, “work”, “company”, “goods”, “market”, “profit” та *субординаційні* — “marketing” (рівень абстрактних понять спеціального призначення).

На думку В.А. Маслової, концепт має складну, багатомірну структуру, яка містить, крім поняттєвої основи, соціопсихокультурну частину, що включає асоціації, емоції, оцінки, національні образи і конотації [14, 47]. Окремі вчені по-різному тлумачать змістове наповнення або ментальну структуру концепту, виокремлюючи в ньому, згідно з С.Г. Воркачовим: поняттєву (ознакову та дефініційну структуру), образну (когнітивні метафори) та значеннєву складові (етимологічні та асоціативні характеристики) [8, 7]; згідно з В.І. Карасиком: образно-перцептивний і поняттєвий (інформаційно-фактуальний) та ціннісний (оцінка й поведінкові норми) компоненти [11, 118]; згідно з В.В. Колесовим: образну, поняттєву та символічну змістові форми [12, 19–20]; згідно з М.В. Піменовою та

О.Н. Кондратьєвою: неметафоричні (мотивуючі та поняттєві), категоріальні (функціональні та ціннісно-оцінні), метафоричні (образні та символічні), схематичні (когнітивні моделі, мовні схеми, сценарії) групи ознак [22, 115]; згідно з В.Я. Миркіним: конкретно-образні (зорові, слухові, смакові, тактильні, нюхові), поняттєві (зокрема, ціннісні), прототипові, гештальтні, фреймові, сценарні та ін. елементи [16, 46–47]; згідно з З.Д. Поповою та В.А. Стерніним: образний компонент (перцептивний / чуттєвий, наглядний та когнітивний), інформаційний зміст (дефінітивні ознаки) та інтерпретаційне поле, яке містить зони когнітивних ознак: енциклопедичну, оцінну, утилітарну / прагматичну, регулятивну, соціально-культурну та пареміологічну [26, 108–114]. Як стверджує Ю.С. Степанов, концепт складається з компонентів (концептуальних ознак) об'єктивного або суб'єктивного світу, диференційно відображених у свідомості й різних за ступенем абстракції. Він містить шари, які є результатом або «осадою» культурного життя різних епох. Загальна структура концепту включає основну (актуальну) ознаку, додаткову (пасивну, історичну) ознаку та внутрішню форму (етимологічну ознаку) [30, 21]. Як зауважує В.А. Маслова, існують й інші точки зору на структуру концепту, згідно з якими центром концепту завжди є цінність, показником якої є наявність оцінних предикатів, а також актуальний та образний елементи. Крім того, структуру концепту можна уявити у вигляді кола, в центрі якого лежить основне поняття — ядро концепту, а на периферії знаходиться усе те, що привнесено культурою, традиціями, народним та особистим досвідом [14, 54–55]. На думку В.Л. Іващенко, «концепт виявляє себе як поліструктурна одиниця ментальних ресурсів, що є фрагментарною цілісністю і простих, і складних ментальних, у тому числі й ментально-мовних, [ново]утворень — сенсирілії, перцептів / конкретно-чуттєвих (наочних) образів / образів-гештальтів / картинок, символів, уявлень, понять, пропозицій, схем, фреймів, скриптів / сценаріїв, Я-схем (емоційних настанов / станів / переживань, потреб, інтенцій, норм, цінностей, мотивів, планів, переконань, вірувань тощо)» [10, 58]. Як наголошує М.М. Болдирев, концепт може містити такі форми знання: *конкретно-чуттєвий образ* або *уявлення* (мисленнєві картинки), *схему* (мисленнєвий образ предмета або явища, що має просторово-контурний характер), *поняття* (концепт, що містить найбільш суттєві ознаки предмета або явища), *прототип* (категорійний концепт, що дає уявлення про типового представника певної категорії), *пропозиційну структуру* (узагальнена логічна модель відношень, представлена в глибинній граматиці), *фрейм* (знання про стереотипну ситуацію), *сценарій* або *скрипт* (розгор-

нута у часі послідовність епізодів), *геіштальт* (цілісний образ, найвищий рівень абстракції; недискретне, нерозчленоване знання) [6, 36–38].

Тип знання, що його об'єктивує концепт, дає підстави З.Д. Поповій і В.А. Стерніну розробити типологію концептів та їх можливе вербальне представлення. Так, *концепти-уявлення*, на їхню думку, об'єктивуються в мові переважно лексичними одиницями конкретної семантики, а їхні словникові дефініції складаються з переліку наочно-чуттєвих ознак: *клен — листяне дерево з широким різним листям. Концепт-схема* — гіперонім з послабленим образом, проміжний тип між уявленням та поняттям: *дерево взагалі (стовбур та крона). Концепт-поняття* відображає найсуттєвіші ознаки, є результатом раціонального осмислення предмета або явища шляхом абстрагування від другорядних, несуттєвих, індивідуальних ознак (*фрукт, овоч, птах*). *Концепт-фрейм* — багатокомпонентна структура, що містить вершину з усталеними для певної ситуації даними та термінали з конкретною інформацією про предмет або явище, напр., *магазин* (компоненти — купувати, продавати, товари, вартість, ціна та ін.). *Концепт-сценарій (скрипт)* — фрейм, що розгортається у часі як послідовність окремих епізодів, етапів, елементів: *відвідування кінотеатру, ресторану, поліклініки* тощо. *Концепт-геіштальт* поєднує чуттєві й раціональні компоненти, динамічні та статичні аспекти, що пов'язуються у свідомості людини в комплексну картину, напр.: *черга* [26, 117–119], також *ліс, місто, будинок, людина*.

Очевидно, одні концепти можуть бути більш схематизовані, існуючи в людській свідомості у вигляді моделей, схем, матриць, фреймів або сценаріїв, у інших домінують наочно-чуттєві образи. Це дає підстави М.В. Піменовій розрізняти такі типи концептів, як концепти-образи, концепти-ідеї, концепти-символи [21, 8].

Виходячи з природи професійних концептів, референтною сферою яких є також і бізнес-дискурс, вони тяжіють до раціонально-логічного, об'єктивного представлення знань про навколишній світ, хоча й не позбавлені емоційно-ціннісних та образних компонентів. Під **професійним концептом** розуміємо *категорійне поняття, якого набувають спеціалісти в процесі фахової підготовки у певній галузі професійної діяльності як на основі особистого досвіду, так і під час професійно орієнтованого навчання, а також за рахунок інваріантного знання, об'єктивованого в науково-теоретичних працях*.

В основі професійного концепту лежить термінопоняття (конкретне, абстрактне, збірне, категоріальне), або зміст, який щонайповніше відображає об'єкти, відношення та реалії певної професійної сфери людської діяльності. Підтвердження цієї думки знаходимо у вислові

З.Д. Попової і В.А. Стерніна про те, що «концепти-поняття формуються переважно як відображення наукової та професійної сфер дійсності. Поняття вербалізуються, зазвичай, термінологічною та професійною лексикою, а також лексемами раціональної семантики типу *мешканець, клієнт, прохач, позивач, відповідач, суддя*» [26, 118]. У бізнес-дискурсі їх номінують економічні терміни, номенклатурні назви та професійна лексика. Оскільки кожен концепт усвідомлюється як смисл (метасмисл) у концепції Е. Гусерля, а смисл передбачає розуміння (за М. Бахтінім), то, відповідно, у професійному концепті присутній і оцінний компонент. Перифразовуючи В.Л. Іващенко, можна стверджувати, що професійний концепт — це не просто метасмисл, а метасмисл-цінність або вагоме, важливе за певних обставин для суб'єкта діяльності термінопоняття, у якому присутня логічна оцінка або ціннісно-раціональний компонент [10, 126].

В основі професійного концепту лежить ціннісно-раціональне (логічна оцінка) пізнання дійсності, а також образні й емотивно-оцінні компоненти, що відображають образне бачення та емоційне сприйняття дійсності суб'єктом діяльності. Архітектоніку професійного концепту бізнес-дискурсу складають: поняттєвий компонент (змістова складова концепту), представлений [терміно]поняттям; смисловий компонент (смислові центри / семантичні ядра); образний компонент (образи «Я-схеми», образи-картинки / геіштальти, образи-прототиби); символічний компонент (антропосимволи), оцінний (оцінний стереотип) та схематичний компонент (фрейми, сценарії).

Визначенню мовних засобів номінації концепту приділяли увагу Р. Джекендорфф, М.В. Піменова, З.Д. Попова і І.А. Стернін, С. Шіффер і С. Стіл [21; 26; 33; 35] та ін. Зокрема, М.В. Піменова зауважує, що повний опис того чи іншого концепту можливі лише завдяки дослідженню якомога повного набору засобів його представлення [21, 12]. С. Шіффер і С. Стіл вважають, що прості концепти представлені одним словом, більш складні — словосполученнями та реченнями [33]. У лінгвістиці концепт розглядають як ментально-мовну одиницю у сукупності її орфографічних репрезентацій, історії лексикографічної фіксації, етимології, лексико-семантичної актуалізації (у повсякденному вживанні, в літературних працях, у науковій картині світу), дистрибутивних зв'язках, словотвірній продуктивності та творенні нових одиниць, зокрема дериватів [34, 21].

На думку О.І. Шейгал, концепт як ментальна репрезентація культурно значущого феномену в масовій свідомості фіксується в лексикографічних тлумаченнях імені (змістовий мінімум концепту), синонімічних зв'язках, образних переосмисленнях, асоціативних реакціях, сполучуваності, пареміології та неклішованих текстах й висловлюваннях [32, 70].

Таблиця 1

Економічні терміни	business cycle, business model, venture business, line of business
Номенклатурні назви	Big Mac, French Fries, Happy Meal
Назви компаній, програм, документів, фахових період, видань	Ford Motor Co., Business Expansion Scheme, business plan, Business Week
Професійна лексика	business class, business lunch, business trip, company mission / vision, multi-functional task force program ("emergency"), personal stimulus recovery plan ("vacation")
Брендові назви	"Chevrolet", "Cadillac", "Buick"
Професійні титули	Chairman Emeritus (Mary Kay)
Бізнес-метафори	business angel, head-hunter, lame duck, sleeping beauty, sky-flyer, glass ceiling
Бізнес-фразеологія	business of the day, government and business, be forced out of business
Бізнес-кліше	and the whole business, business as usual, open for business
Ділові жаргонізми	stars, cash, cows, question marks / problem children, dogs (групи товарів згідно з їх ринковим попитом); product life cycle, introduction, growth, maturity, decline (етапи продажу товару на ринку); family life cycle, bachelor stage, full nest, empty nest, solitary survivors (групи покупців, диференційованих за віком, сімейним станом)
Перифрази	Hamburger King (Ray Kroc), Virgin King (Richard Branson), Witch of Wall Street (Hetty Green), moneymen (financier), watchdog (fund manager), door-stepper (travelling agent)
Порівняння	Sells like hotcakes. Business is like oil. It won't mix with anything but business. Business... is very much like religion: it is founded on faith. In selling as in medicine, prescription before diagnosis is malpractice
Евфемізми	kickback (a bribe), to give donations (to give bribes), restructuring, downsizing, optimization, re-engineering (dismissal)
Абревіатури та акроніми	A-1 (top quality rating). AOB (any other business) B-to-B, e-business. DINK — double income, no kids. GUPPY — green upwardly-mobile professional yuppies — young urban professionals
Професійно марковані паремії	Business before pleasure. Business first. Business is business. Business neglected is business lost. Business is a two-way street. Business is war
Афоризми відомих бізнесменів	Big business hits big problems. (T. Peters) Business is like riding a bicycle. Either you keep moving or you fall down. (J.D. Wright) Business is the salt of life. (T. Fuller)
Бізнес-аксіоми та максими	As business goes, so probably go the nation. Business must make a sound profit. Drive your business or it will drive you. Eat and drink with your relatives, do business with strangers
Парадоксальні вислови / мовні парадокси, гра слів	Men of business must not break their word twice. (T. Fuller) There is nothing more dangerous than an honest businessman. The outlook for the businessman is usually brighter than the outlook of the businessman. (Anonymous)
Алюзії	Money runs the world. Every idea that has been tried to change that has gone to run. Get over it! (O. Warren)
Словникові та наукові дефініції	"Business is the production, distribution, and sale of goods and services for profit" [37, 56]
Пропозиційні структури (МА: прості, складні, комплексні)	A conviction has rapidly taken hold within the company that news is a growth business [38]
Жанрові форми або їх фрагменти	A great opportunity to really make money and build a career in Media Sales. An incredible chance to join an exciting online recruitment advertising company in a pivot role with great commission and career prospects. Are you money hungry? Ambitious? Want to drive your career to management quickly? Get in touch! If you are looking for a career and to work with a professional and successfully growing revenues year on year and for a company which offers benefits which are second to none, this Sponsorship Sales Executive is for you [39]

Як зауважує С.Л. Мішланова та ін., концепт складається з континууму значень, формується різноманітними і, що важливо, різнорідними визначеннями, уточнюється іменними, приїменниковими та дієслівними конструкціями, доповнюється дериватами і пов'язується з однотипною лексикою — аналогами, синонімами й антонімами [15]. Як стверджує М.В. Піменова, «концепт розсіяний у мовних знаках, що його об'єктивують. Щоб відновити структуру концепту, потрібно дослідити увесь мовний корпус, у якому репрезентований концепт (лексичні одиниці, фразеологію, пареміологічний фонд), зокрема систему сталих порівнянь, що закарбували образи-еталони, притаманні певній мові» [22, 9]. Цю думку поділяють й інші дослідники, зокрема В.І. Карасик: «втільнення концепту — це уся сукупність мовних та немовних засобів, яка прямо або опосередковано ілюструє, уточнює і розвиває його зміст» [11, 110]. С. Шіффер та С. Стіл вважають, що прості концепти представлені одним словом, більш складні — словосполученнями і реченнями [33]. М.В. Піменова і О.Н. Кондратьєва говорять про конкретні слова, вільні словосполучення зі словом-номінатором концепту, синоніми, антоніми, метафорику (метафори, метонімії, алегорії), словникові дефініції [22, 118–120]. З.Д. Попова та В.А. Стернін вводять спеціальний термін *номінативне поле концепту* на позначення сукупності мовних засобів, які об'єктивують (вербалізують, репрезентують) концепт і наводять їх перелік — прямі номінації концепту та його синоніми (системні, контекстуальні, оказіональні, індивідуально-авторські, описові), симіляри (близькі за семантикою слова, термін А.А. Залевської), антоніми, гіпоніми, вільні словосполучення, стійки сполуки слів, синонімічні ключовому слову; фразеологічні сполуки, що містять ім'я концепту; паремії (прислів'я, приказки, афоризми); метафоричні номінації; сталі порівняння з ключовим словом; асоціати, пропозиційні структури, різного роду дефініції, словникові статті з енциклопедій та довідників, сукупності текстів [26, 69–71].

Оскільки професійний концепт поєднує у собі два типи ментальності (професійну та наївно-побутову / буденну), йому також притаманна метафоризація та метонімізація професійних понять, символічність та схематичність, які виявляють себе на рівні ментальної організації у формі цілісних образів-гештальтів, образів-символів та образів-схем. З одного боку, йому притаманна ідеальна та логічно-оцінна категоризація професійного знання, з іншого, він не уникає впливу народної стереотипізації, метафоризації, правильних / хибних уявлень та асоціацій, характерних для наїв-

но-мовної свідомості. Звідси мовними репрезентантами професійного концепту, крім термінів та терміносполук, що відображають його об'єктивізацію в наукових працях, номенклатурної та фахової лексики, бізнес-кліше, є також бізнес-жарногізми або метафоричні терміни, що виникли в процесі практичної діяльності професіоналів, як напр.: *stars, cash, cows, question marks / problem children, dogs* (групи товарів згідно з їх ринковим попитом), *product life cycle, introduction, growth, maturity, decline* (етапи продажу товару на ринку), *family life cycle, bachelor stage, full nest, empty nest, solitary survivors* (етапи продажу товарів групам потенційних покупців, диференційованих за віком та сімейним станом), образна лексика, перифрази, ідіоми, професійно-марковані паремії (прислів'я, приказки, афористичні, парадоксальні вислови / мовні парадокси), якими оперують бізнесмени-практики у своїй професійній діяльності. Основні мовні засоби об'єктивізації професійного концепту в англомовному бізнес-дискурсі представлені в *табл. 1*.

Висновки. Професійному концепту, з одного боку, притаманна ідеальна та логічно-оцінна категоризація професійного знання, з іншого, він не уникає впливу народної стереотипізації, метафоризації, правильних / хибних уявлень та асоціацій, характерних для наївно-мовної свідомості. Архітектоніку професійного концепту складають поняттєвий компонент, представлений термінопоняттям, номенклатурними назвами та фаховою лексикою; смисловий компонент (смислові центри / семантичні ядра); образний компонент (образи «Я-схеми», образи-картинки / гештальти, образи-прототипи, образи-стереотипи); символічний компонент (антропосимволи); оцінний компонент (оцінний стереотип) та схематичний компонент (фрейми, сценарії). Мовними репрезентантами професійного концепту, крім термінів та терміносполук, номенклатурної та фахової лексики, бізнес-кліше, притаманних професійній комунікації, є також метафоричні та метонімічні назви, перифрази, порівняння, евфемізми, ідіоми, бізнес-жарногізми, професійно марковані паремії, афористичні, парадоксальні вислови / мовні парадокси, гра слів, алюзії, бізнес-аксіоми та максими, якими оперують бізнесмени-практики у своїй професійній діяльності, словникові та наукові дефініції, пропозиційні структури (МА: прості, складні, комплексні), жанрові форми та їх фрагменти.

Перспективи досліджень полягають у вивченні професійних концептів англомовного бізнес-дискурсу та побудові його лігвоконцептосфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агаркова Н.Э. Деньги / Н.Э. Агаркова // Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. — М. : Гнозис, 2007. — С. 304–311.
2. Арутюнова Н.Д. Истина. Добро. Красота: Взаимодействие концептов / Н.Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Языки эстетики: Концептуальные поля прекрасного и безобразного / отв. ред. Н.Д. Арутюнова. — Индрик, 2004. — С. 5–29.
3. Аскольдов-Алексеев С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов-Алексеев // Русская словесность. Антология / под ред. В.П. Нерознака. — М. : Academia, 1997. — С. 267–279.
4. Бабаева Е.В. Собственность / Е.В. Бабаева // Антология концептов. — М. : Гнозис, 2007. — С. 459–474.
5. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка : монография / А.П. Бабушкин. — Воронеж : ВГУ, 1996. — 104 с.
6. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н.Н. Болдырев. — Тамбов : Изд-во Тамбовского ун-та, 2001. — 123 с.
7. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. — М. : Русские словари, 1996. — 416 с.
8. Воркачёв С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С.Г. Воркачёв. — М. : Гнозис, 2004. — 236 с.
9. Демьянков В.З. Понятие и концепт в художественной литературе и в научном языке / В.З. Демьянков // Авторская модификация статьи, опубликованной в журнале «Вопросы филологии» в номере, посвященном академику РАН Ю.С. Степанову. — 2001. — № 1. — С. 35–47.
10. Іващенко В.Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) / В.Л. Іващенко. — К. : ВД Дмитра Бурого, 2006. — 328 с.
11. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. — М. : Гнозис, 2004. — 390 с.
12. Колесов В.В. Язык и ментальность : монография / В.В. Колесов. — СПб. : Изд-во СПб госун-та, 2004. — 237 с.
13. Майоренко И.А. Деньги / И.А. Майоренко // Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. — Волгоград : Парадигма, 2006. — Том 4. — С. 60–82.
14. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику / В.А. Маслова. — М. : Флинта; Наука, 2004. — 296 с.
15. Мишланова С.Л. Современная концептосфера: направления и перспективы / С.Л. Мишланова, Т.М. Пермьякова [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.psu.ru>
16. Мыркин В.Я. Понятие vs. концепт; текст vs. дискурс; языковая картина мира vs. речевая картина мира / В.Я. Мыркин // Проблемы концептуализации действительности и моделирования языковой картины мира : матер. Междунар. науч. конф. / отв. ред. Т.В. Симашко. — Архангельск : Поморский гос. ун-т, 2002. — С. 46–47.
17. Новосёлова Т.Н. Материальное богатство / Т.Н. Новосёлова // Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. — Волгоград : Парадигма, 2006. — Т. 4. — С. 82–98.
18. Осипова А.Г. Купля-продажа / А.Г. Осипова // Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. — М. : Гнозис, 2007. — С. 370–382.
19. Островская Т.А. Концепт «труд» в русской и американской лингвокультурах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Т.А. Островская. — Краснодар : КГУ, 2005. — 163 с.
20. Петелина Ю.Н. Торг / Ю.Н. Петелина // Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. — М. : Гнозис, 2007. — С. 467–474.
21. Пименова М.В. Душа и дух: особенности концептуализации / М.В. Пименова. — Кемерово : Графика, 2004. — 285 с.
22. Пименова М.В. Концептуальные исследования / М.В. Пименова, О.Н. Кондратьева. — М. : Флинта; Наука, 2011. — 176 с.
23. Піддубцева О.І. Науковий / професійний концепт та його функціонування у фахових концептосферах / О.І. Піддубцева // Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. — 2014. — Вип. 29. — С. 156–160. — (Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»).
24. Попова Е.С. Актуализация концепта “Work” в различных типах дискурса : автореф. ... канд. филол. наук. : 10.02.04 «Германские языки» / Е.С. Попова. — Барнаул : АГПА, 2010. — 20 с.
25. Попова З.Д. Структурная схема простого предложения и позиционная схема высказывания как разные уровни синтаксического анализа / З.Д. Попова // Словарь. Грамматика. Текст. — М. : Наука, 1996. — С. 255–268.
26. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. — М. : АСТ; Восток-Запад, 2007. — 314 с.
27. Прищепенко М.В. Метапрофессиональный концепт «услуга» в обиходном и институциональном дискурсе : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / М.В. Прищепенко. — Волгоград : ВГПУ, 2006. — 12 с.

28. Сапрун И.Р. Лингвокогнитивный анализ концепта «бизнесмен» / И.Р. Сапрун, Н.Н. Старцева // Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів 22 березня 2014 р. : матер. IV Міжнар. наук. конф. — Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. — С. 83–87.
29. Слышкин Г.Г. Дискурс и концепт (о лингвокультурном подходе к изучению дискурса) / Г.Г. Слышкин // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. — Волгоград : Перемена, 2000. — С. 38–45.
30. Степанов Ю.С. Концепт / Ю.С. Степанов // Константы. Словарь русской культуры. — 3-е изд. — М. : Академический проект, 2004. — С. 42–67.
31. Федорова Н.С. Концепт «гарантия» в англоязычном деловом дискурсе : автореф. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Н.С. Федорова. — Волгоград : ВГУ, 2005. — 19 с.
32. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса : монографія / Е. И. Шейгал. — М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. — 326 с.
33. Cognition and Representation / Ed. by S. Schiffer, S. Steel. — Cambridge (Mass.) : Boukler, 1988. — 411 p.
34. Ivashchenko V. Concept in Modern Paradigm of Linguistic Knowledge / V. Ivashchenko // Recent Trends in Language and Literature Studies: Insights and Approaches: The 3rd Symposium of the Ukrainian Society for the Study of English (October 6–8, 2005) : Abstracts. — К. : ВЦ КНЛУ, 2005. — P. 21.
35. Jackendorff R. Semantics and Cognition / R. Jackendorff. — Cambridge (Mass.) : MIT Press, 1983. — 378 p.
36. Stasyuk T. Correlation of Major Metanotions in Traditional and Socicognitive Terminology [Електронний ресурс] / T. Stasyuk. — Режим доступу : http://www.term_visnyk.net/upload/block/5bd/Стасюк+pdf

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

37. Longman Business English Dictionary. — Harlow : Longman, 2000. — 533 p.
38. Financial Times, May 2, 2007
39. Guardian Jobs [Електронний ресурс]/ — Режим доступу : <http://www.jobs.theguardian.com/jobs/marketing-and-/4/>

МЕТАФІКЦІОНАЛЬНА ГРА В РАКУРСІ КОГНІТИВНОГО ДЕЙКСИСУ (на матеріалі романів Дж.М. Кутзее)

Ізотова Н.П.,

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглянуто лінгвальні особливості функціонування метафікціональної гри в романах Дж.М. Кутзее з опорою на теорію когнітивного дейксису. Виявлено та описано основні форми метафікціональної гри в проаналізованих художніх творах. Встановлено, що підґрунтям метафікціональної гри в художній прозі Дж.М. Кутзее слугує нарративна нестабільність, внаслідок якої відбувається розхитування та послаблення референційного статусу художнього тексту. Особливу увагу приділено розкриттю специфіки поняття нарративної нестабільності та аналізу її основних джерел в романах автора.

Ключові слова: метапроза, метафікціональна гра, когнітивний дейксис, текстова референція, нарративна нестабільність.

В статье рассмотрены лингвальные особенности функционирования метафигциональной игры в романах Дж.М. Кутзее с опорой на теорию когнитивного дейксиса. Определены и описаны основные формы метафигциональной игры в проанализированных произведениях. Установлено, что в основе метафигциональной игры в художественной прозе Дж.М. Кутзее лежит нарративная нестабильность, в результате которой происходит расшатывание и ослабление референциального статуса художественного текста. Особое внимание уделено раскрытию специфики понятия нарративной нестабильности и анализу ее основных источников в романах автора.

Ключевые слова: метапроза, метафигциональная игра, когнитивный дейксис, текстовая референция, нарративная нестабильность.

The article focuses on revealing linguistic features of metafictional game in J.M. Coetzee's novels through the prism of cognitive deixis. Major forms of metafictional game in the texts under study are found out and analyzed. Metafictional game in J.M. Coetzee's fiction is proved to be based on the narrative instability which contributes to impairing and weakening the referential status of a literary text. Special emphasis is put on revealing the specificity of the notion of narrative instability and the analysis of its main sources in the author's novels.

Key words: metafiction, metafictional game, cognitive deixis, text reference, narrative instability.

Визначення проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Звернення сучасної лінгвопоетики до вивчення метафікціональної прози пояснюється низкою її ключових рис, а саме: спрямованістю на самопізнання, прагненням до самоаналізу, саморефлексії, тенденцією до розкриття власної природи [5, 25; 18, 19; 22, 6; 13, 12]. При цьому метафікціональна проза розглядається як така, що свідомо і систематично підкреслює свій статус артефакту, порушуючи у такий спосіб питання щодо співвідношення між вимислом / художністю та реальністю [18, 2].

Аналізу метафікціональності художньої прози присвячена ціла низка переважно літературознавчих робіт [18; 22; 13; 17; 20; 5; 12], в яких увага науковців зосереджена загалом на встановленні онтологічного та епістемологічного статусів метафікціональності [18; 22; 13; 17; 20], опису її текстових форм та функцій [5; 12; 18; 22]. Водночас

лінгвопоетологічний аспект дослідження метафікціональності залишається не до кінця висвітленим. Разом з тим виникає необхідність пошуку адекватного методологічного інструментарію для розкриття власне лінгвопоетологічної природи такого типу літератури, в тому числі в ідістильовому ракурсі. Це пояснюється тим, що метафікціональність може слугувати ознакою індивідуально-творчого стилю письменника, його / її творчого методу, важливою формою переосмислення культурологічного та історичного досвіду, представленого в художньому творі.

Таким чином, **актуальність** пропонованої розвідки визначається загальною тенденцією лінгвопоетологічних студій до встановлення механізмів формування індивідуально-авторських смислів та виявлення різноманітних засобів їх текстового втілення. Актуальність зумовлена також необхідністю з'ясування методологічного підґрунтя вивчення метапрозових творів у лінгвістичному ключі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблематики дослідження. Термін “metafiction” (укр. метапроза) був створений критиком та новелістом Вільямом Гассом в 1970-ті роки двадцятого століття [17]. Пізніше з'явилася ціла низка робіт, що заклали теоретичні підвалини вивчення метапрози [напр.: 5; 12; 18; 20; 22]. Вагомий внесок у розбудову теорії такого виду письма внесла відома канадська дослідниця Лінда Хатчеон, яка, вважаючи метапрозу літературним нарцисизмом, визначила її як “fiction about fiction” [18, 19], як прозу, що містить у собі коментар стосовно власної оповідної та / або лінгвістичної ідентичності [18, 1]. Згідно з М. Флудернік, метапроза постає як художня література, яка імпліцитно або експліцитно рефлексує над власною фікціональністю, умовністю та вимислом [16, 156].

Зазвичай метафікціональність розглядають як дистинктивну рису власне постмодерністських творів. Проте метафікціональні вияви можна простежити й у романах інших епох та напрямів. Науковці підкреслюють еволюційну природу метафікціональності [22; 12]. На думку американської дослідниці Патрисії Во, метапрозові тексти розкривають онтологічний статус усєї художньої прози: її квазіреферентність та невизначеність [22, 101]. Отже, метафікціональність властива всім романам, де вирішуються питання проблематичних стосунків між вимислом та реальністю [там само, 5]. Крім того, дослідниця вважає, що метапроза «витягує» із відомих форм нові значення [там само, 14].

Відомо, що художній твір за своєю природою є фікціональним і вирізняється серед інших способів маніфестації вимислу тим, що за допомогою низки сигналів оголює його [7, 199], беручи представлений у тексті світ у лапки. Відбувається так зване рос. «*закавычивание*» текстового світу. І текстовий світ, відповідно, розуміється не як такий, що даний, а умовно даний. Тому якщо вимисел у тексті стає очевидним, увесь текстовий світ постає «ніби світом» [там само, 202].

Розкриваючи специфіку метафікціональності в різножанрових художніх текстах, дослідники наголошують на ігровому характері цієї форми [5, 13], яка «виражає серйозність через гру» [13, IX]. Саме таку властивість метафікціональності беремо за відправну точку для її дослідження в романах Дж.М. Кутзее. Таким чином, виникають питання: «На чому базується метафікціональна гра в художньому тексті?», «За допомогою яких лінгвістичних сигналів вона ідентифікується?», «Які функції такої гри?» тощо. На наш погляд, розкриття лінгвопоетологічної природи метафікціональної гри в романах Дж.М. Кутзее уможливується з опорою на категорію дейксису в його когнітивному вимірі. Звернення до дейксису пояснюється передусім його референційними властивостями та універсальним характером.

Референційність дейксису полягає у його здатності описувати «орієнтаційні» властивості мови, пов'язані з місцем і часом актуалізації висловлення [8, 291]. Дейкис вказує на мовленнєву ситуацію: її учасників, часову і просторову локалізацію факту, про який сповіщається, а також — на все те, що безпосередньо стосується акту мовлення [4, 6]. Універсальність дейксису визначається його властивістю функціонувати на всіх мовних рівнях.

Формулювання мети статті та її завдань.

Метою цієї розвідки є розкриття лінгвопоетологічної природи метафікціональної гри в романах Дж. М. Кутзее шляхом ідентифікації та лінгвістичного аналізу її основних форм, представлених у цих творах, спираючись на категорію когнітивного дейксису. Зазначена мета окреслює коло **завдань**, які необхідно розв'язати для її досягнення: 1) узагальнити дистинктивні риси метапрози в контексті сучасних наратологічних студій; 2) з'ясувати специфіку когнітивного дейксису; 3) виявити та описати основні форми метафікціональної гри в художніх творах Дж.М. Кутзее в термінах когнітивного дейксису; 4) встановити стилістичні функції метафікціональної гри в аналізованих романах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням. У лінгвістиці розрізняють первинний та вторинний дейкис. Перший — це дейкис діалогу, нормальної ситуації спілкування. Другий, який ще називають наративним, або дейктичною проекцією, — це дейкис художнього тексту [2, 276]. Такий тип дейксису пов'язаний з просторово-часовими межами художнього твору, оцінкою подій та персонажів з точки зору спостерігача, який займає певну позицію у часі й просторі [9, 46].

Для художньої комунікації існує ще одне поняття — «дейктичний модус тексту», під яким мається на увазі функціонально-семантична категорія тексту, що базується на значеннях референційної визначеності / невизначеності всіх елементів суб'єктної (мається на увазі суб'єкт мовлення) і хронотопічної семантики [6]. На думку російського дослідника М.Я. Димарського, поняття дейктичного модусу доречно використовувати щодо таких об'єктів, де порушення вимоги визначеності референції є принциповим і входить до намірів відправника [там само]. Дейктична визначеність надає можливість читачеві скласти однозначну картину зображеного в тексті «можливого світу», в результаті чого встановлюється дейктичний паритет між автором і читачем. Дейктична визначеність тексту і дейктичний паритет характерні більшою мірою для класичного або так званого традиційного наративу. У той час як у неконвенційній оповіді дейктичний модус тексту отримує статус невизначеності, а дейктичний паритет втрачається [там само].

Когнітивний дейксис постає як ментально зумовлена система дейктичних відношень, що включає в себе перцептивний, просторовий, темпоральний, реляційний, текстуальний та композиційний дейксис [3; 21]. Когнітивна теорія дейксису була детально висвітлена британським дослідником П. Стоквеллом, який, спираючись на праці з когнітивної лінгвістики [14], розглядає дейктичне проектування як когнітивний процес. Для пояснення когнітивного підґрунтя дейктичних виявів у художньому тексті автор звертається до теорії дейктичного зсуву («*Deictic Shift Theory*»), згідно з якою світ художнього твору складається з одного або більше дейктичних полів, які експлікуються низкою мовних одиниць та висловлень. Дейктичні поля мають дейктичний центр і утворюються навколо персонажа, наратора і т. д. [21, 47]. Зміна дейктичного центру веде до дейктичного зсуву або переключення.

Потужним чинником розхитування та послаблення референційного статусу художніх творів Дж.М. Кутзее слугує **нарративна нестабільність**, яка, власне, й становить підґрунтя метафікціональної гри в проаналізованих романах автора. Залучення принципу нестабільності для моделювання оповідного простору художніх творів Дж.М. Кутзее пояснюється, з одного боку, експериментальною природою його прози, а з другого — такими властивостями явища нестабільності, як динамічність, неоднозначність, багатоваріантність та нелінійність розвитку [1, 96–97; 10]. Сигналами реалізації принципу нарративної нестабільності в цих текстах виступають різноманітні дейктичні зсуви або переключення.

Отже, нарративна нестабільність у романах Дж.М. Кутзее досягається залученням низки оповідних стратегій, провідними з яких є: 1) переключення різних нарративних рівнів; 2) зміна оповідних модусів; 3) чергування оповідних перспектив; та 4) варіативність типу наратора.

Розглянемо зазначені ігрові стратегії докладніше. Так, одним із прийомів метафікціональної гри в повістуваннях автора може слугувати металепис, під яким мається на увазі втручання в один оповідний світ істоти з іншого оповідного світу або змішування двох відмінних дієгетичних рівнів [11, 63].

Саме за допомогою металепису Дж.М. Кутзее випробовує межі фікціональності в романі “*Slow Man*” («Повільна людина»). Пол Реймент, головний герой роману, самотній шестидесятирічний фотограф, потрапляє в аварію і втрачає ногу. Після ампутації ноги, у важкому психологічному стані Пол повертається додому і стає повністю залежним від допомоги сторонніх людей. Ситуація дещо покращується, коли в його житті з'являється професійна доглядальниця Мар'яна, якою він сильно захоплюється. Гра між двома

оповідними світами починається в цьому творі з появою письменниці Елізабет Костелло, яка перериває звичайну, на перший погляд, конвенційну оповідь:

‘Mr Rayment?’ says the voice on the entryphone. ‘Elizabeth Costello here. May I speak with you?’

Elizabeth Costello, whoever she is, takes her time climbing the stairs. By the time she gets to the door she is panting. [...]

‘Bad heart,’ she says, fanning. ‘Nearly as much of an impediment as’ (she pauses to catch her breath) ‘a bad leg.’

Coming from a stranger the remark strikes him as inappropriate, unseemly.

He invites her in, offers her a seat. She accepts a glass of water. [...]

‘My name is Elizabeth Costello,’ she says. ‘As I mentioned.’

‘Ah, are you that Elizabeth Costello? I am sorry, I was not thinking. Forgive me.’ [...]

Will you give me your hand?

For an instant he is confused. Give her his hand? She reaches out her own right hand and he takes it. For a moment the plump and rather cool feminine hand rests in his own, which he notices with distaste has taken on the livid hue it doe when he has been inactive too long. [23, 80–81].

Прийом металепису ілюструється тут втручанням Елізабет Костелло в оповідний світ Пола Реймента. Відтоді, як Пол Реймент запросив Елізабет до свого будинку (*He invites her in*) та запропонував їй стілець (*offers her a seat*), а вона перетнула поріг його домівки (*gets to the door*) і прийняла від нього стакан води (*She accepts a glass of water*), починається взаємодія цих оповідних світів. Дейктичними маркерами оповідного світу головного героя слугують тут особові займенниками *he* (він), *I* (я), *me* (мене), *him* (його), *you* (ви); дієслова *think* (думати) та *notice* (помічати), що належать до семантичного поля «інтелектуальна діяльність» [19, 257], прикметник *confused*, у семантичній структурі якого наявна сема ‘*derangement*’ (заплутаність) [там само, 257] та іменник *distaste* (неприємність), що вказує на особисте емоційне ставлення [там само, 547] Пола до Костелло.

Оповідний світ Елізабет Костелло маркується суб'єктивним дейксисом, вираженим власним іменем *Elizabeth Costello*, особовими займенниками *I* (я), *she* (вона), присвійним займенником *her* (її), іменником *the voice* (голос); просторовим дейксисом, представленим прислівником *here* (тут) та дієсловами з семантикою руху *climb* (підніматися) та *get to* (діставатися до). На приналежність Костелло до іншого оповідного світу вказує займенник *that* (та), вжитий з іменем жінки. Зазначений займенник у цьому контексті свідчить також про те, що Пол Реймент володіє певною інформацією про цю жінку.

Метафікціональна гра в романі Дж.М. Кутзее "In the Heart of the Country" («В серці країни») ґрунтується, насамперед, на уведенні в розповідь недостовірного наратора (термін У. Бута), нелінійному, фрагментарному та монтажному повістуванні, суб'єктивності викладу подій, імітації оповідної форми щоденника. Це веде до неоднозначності сприйняття та інтерпретації подій, дозволяє читачеві мати різні / альтернативні версії однієї й тієї ж події, вказує на психологічну плутанину в думках головної героїні.

Так, повісткування імітує щоденниковий наратив, представлений з точки зору головної героїні роману — самотньої незаміжньої жінки Магди, яка мешкає разом зі своїм батьком та прислугою на віддаленій фермі в Кару. Відомо, що такому способу викладу подій властива суб'єктивність погляду на них, а також обмеженість зображення свідомістю та світосприйняттям оповідача. Водночас протягом розгортання оповіді відбувається зміна оповідної перспективи: від суб'єктивної до всевідаючої. Героїня повісткує про події, які не можуть бути доступними її свідомості [15], а отже, ймовірно, є вигаданими. Наприклад:

Night falls, and my father and his new wife cavort in the bedroom. Hand in hand they stroke her womb, watching for it to flicker and blossom. They twine; she laps him her flesh; they chuckle and moan. These are fine times for them [24, 3].

Дейктивними сигналами зміни типу наративної перспективи слугують займенники *his* (його), *they* (вони), *her* (її), *she* (вона), *him* (йому), *her* (її), іменники *father* (батько), *wife* (жінка).

Недостовірність Магди як оповідачки впливає з огляду на її психологічний стан, який вона сама протягом усього повісткування описує як "mad" (божевільний) [24, 8, 10, 79, 123–125], "melancholy" (сумний, пригнічений) [там само, 3, 7], "crazed" та "crazy" (божевільний) [там само, 6, 50, 138], та незбалансований, фрагментарний спосіб побудови жінкою своєї оповіді. Таке розташування подій відбувається завдяки поєднанню вигаданих та реальних подій, опису декількох версій однієї тієї ж події, повторенню подій, зображенню взаємовиключних подій.

Спогади Магди про події минулого, зокрема, поєднують у собі вимисел та правду. Так, наприклад, на початку роману Магда стверджує, що її мати померла, коли вона була ще немовлям:

The old wife was my mother, but died so many years ago that I barely recall her [24, 2].

Проте далі жінка детально описує смерть своєї матері:

The doctor came too late. Summoned by the messenger on a bicycle, he had to come trundling along forty miles of farm-track in his donkey-cart. When he arrived my mother already lay composed on her deathbed, patient, bloodless, apologetic [24, 2].

А що вже в наступній частині свого монологу Магда ставить під сумнів цю розповідь:

(But why did he not come on the horseback? But were there bicycles in those days?) [24, 2].

Ще одним прикладом оповідної дестабілізації є описані в романі дві різні версії смерті батька Магди:

*My father lies on his back, naked, the fingers of his right hand twined in the fingers of her left, the jaw slack, the dark eyes closed on all their fire and lighting, a liquid rattle coming from the throat, the tired blind fish, cause of all my woe, lolling in his groin (would that it had been dragged out long ago with all its roots and bulbs!). **The axe sweeps up over my shoulder. All kinds of people have done it before me, wives, sons, lovers, heirs, rivals. I am not alone*** [24, 12].

*The door of my father's room is locked against me but the window is open, as ever. I have had enough, tonight, of listening of the sounds that other people make. Therefore it is necessary to act swiftly, without thinking, and, since I cannot plug my ears, to hum softly to myself. **I slide the barrel of the rifle between the curtains. Resting the stock on the windowsill I elevate the gun until it points very definitely toward the far ceiling of the room and, closing my eyes, pull the trigger*** [24, 66].

Метафікціональна гра в романі "Diary of a Bad Year" («Щоденник поганого року») базується на взаємодії різних оповідних партій — поліфонії. Головний герой роману — відомий письменник, академік в минулому, емігрант із Південної Африки, який нещодавно отримав громадянство Австралії і живе в Сіднеї. Він не має власних дітей, страждає на хворобу Паркінсона і займається тим, що пише есе для книжки "Strong Opinions", в якій шість видатних авторів висловлюють свою думку щодо важливих і спірних проблем суспільства та людини (від демократії, походження держави до музики та туризму).

Перше, що впадає в око, — це неконвенційна композиція твору: роман поділено на дві частини "Strong Opinions" («Тверді судження») та "Second Diary" («Другий щоденник»), тематичний зв'язок між якими майже невлловимий. Іншим ігровим кроком автора є нетрадиційна для художнього наративу структура та нетипова графічна організація роману, в результаті чого відбувається тематичне та оповідне розширення твору. Так, кожна сторінка книги починається з есе певної тематики, наприклад "On Competition" («Про змагання»), за ним іде повісткування головного героя, де він розповідає про свої стосунки з дівчиною-друкаркою. Аня, яка допомагає панові К. друкувати есе, також має власну оповідну партію, що доповнюється голосом Алана, хлопця, з яким вона живе. Таким чином, роман зображує чотири текстові світи, контури яких визначаються певними дейктивними елементами. При цьому тут відбувається постійне чергування дейктивних цен-

трів: всевідаючого оповідача, письменника, Анни та Алана. Проаналізуємо один із уривків роману, що репрезентує оповідний світ письменника:

My first glimpse of her was in the laundry room. I was mid-morning on a quite spring day and I was sitting, watching the washing go around, when this quite startling young woman walked in. Startling because the tomato-red shift she wore was so startling in its brevity [25, 3].

Виокремлений уривок описує першу зустріч письменника з Анною та його враження від дівчини. Просторово-часовий складник світу цього героя виражений за допомогою просторової (*laundry room* — пральня) та часової лексики (*mid-morning* — середина ранку; *spring day* — весняний день). Суб'єктний дейксис представле-

ний особовим (*I* — я) та присвійним (*my* — мій) займенниками.

Висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Таким чином, проведений аналіз засвідчив, що художня проза Дж.М. Кутзее характеризується метафікціональною ігровою природою. Чинником метафікціональної гри в романах цього автора слугує наративна нестабільність, яка спричиняє розхитування та послаблення референційного статусу творів. Наслідком цього є смислова неоднозначність та множинність інтерпретацій романів Дж.М. Кутзее. Перспективи подальших розвідок в обраному напрямі вбачаємо у вивченні інших ігрових стратегій, представлених у художній прозі Дж.М. Кутзее.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева О.А. Стабильность и нестабильность в контексте социокультурного развития / О.А. Андреева. — Таганрог : ТИУиЭ, 2000. — 232 с.
2. Апресян Ю.Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира [Электронный ресурс] / Ю.Д. Апресян. — Режим доступа : http://lpcs.math.msu.su/~uspensky/journals/siio/35/35_12APRES.pdf
3. Ахапкин Д.Н. Когнитивный дейксис и проблема анализа художественного текста / Д.Н. Ахапкин [Электронный ресурс]. — Режим доступа : old.kpfu.ru/ss/cogsci04/science/cogsci04/21.doc
4. Вольф Е.М. Грамматика и семантика местоимений / Елена Михайловна Вольф. — М. : Наука, 1974. — 222 с.
5. Джумайло О.А. Игра и постмодернистский инструментарий в романах М. Спарк : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.05 «Литература народов Европы, Америки и Австралии» / О.А. Джумайло. — Ростов-на-Дону, 1997. — 245 с.
6. Дымарский М.Я. Проблемы текстообразования и художественный текст (на материале русской прозы XIX–XX вв.) [Электронный ресурс] / Михаил Яковлевич Дымарский. — Изд. 3-е, испр. — М. : КомКнига, 2006. — 296 с. — Режим доступа : <http://linguistics-online.narod.ru/index/0-266>
7. Изер В. Акты вымысла или что фиктивно в фикциональном тексте / В. Изер ; пер. К. Постоутенко // Немецкое философское литературоведение наших дней. Антология. — СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2001. — С. 186–216.
8. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Джон Лайонз. — М. : Прогресс, 1978. — 544 с.
9. Основы прагмалингвистики / Матвеева Г.Г., Ленец А.В., Петрова Е.И. — М. : Флинта, 2013. — 232 с.
10. Пригожин И. Философия нестабильности / И. Пригожин // Вопросы философии. — 1991. — № 6 — С. 46–52.
11. Ткачук О.М. Наратологічний словник / О.М. Ткачук. — Тернопіль : Астон, 2002. — 173 с.
12. Хатямова М.А. Формы литературной саморефлексии в русской прозе первой трети XX века / Марина Альбертовна Хатямова. — М. : Языки славянской культуры, 2008. — 238 с.
13. Alter R. Partial Magic: the Novel as a Self-conscious Genre / Robert Alter. — Berkeley : University of California Press, 1975. — 249 p.
14. Deixis in Narrative: a Cognitive Science Perspective / Duchan J. F., Gail A., Bruder E., Lynne E. H. — Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum, 1995. — 552 с.
15. Dynarowicz E. Narrative Strategies in J. M. Coetzee's In the Heart of the Country: Commentary on (post)Colonial Quilt [Електронний ресурс] / Ewa Dynarowicz. — Режим доступа : <https://www.academia.edu/2945465/>
16. Fludernik M. An Introduction to Narratology / Monika Fludernik. — L.; N.Y. : Routledge, 2009. — 191 с.
17. Gass W. Fiction and the Figure of Life / William Gass. — N. Y. : Alfred A. Knopf, 1970. — 217 p.
18. Hutcheon L. Narcissistic Narrative. The Metafictional Paradox / Linda Hutcheon. — Waterloo : Wilfrid Laurier University Press, 1980. — 176 p.
19. Roget's Thesaurus of English Words and Phrases. — Harlow : Longman, 2005. — 1254 p.

20. Shepherd D. Beyond Metafiction: Self-consciousness in Soviet Literature / David Shepherd. — Oxford : Clarendon Press, 1992. — 260 p.
21. Stockwell P. Cognitive Poetics: an Introduction / Peter Stockwell. — L.; N.Y. : Routledge, 2002. — 187 с.
22. Waugh P. Metafiction: the Theory and Practice of Self-conscious Fiction (new accents) / Patricia Waugh. — L. ; N. Y. : Routledge, 1984. — 176 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

23. Coetzee J. M. Slow Man / J. M. Coetzee. — N. Y. : Viking Penguin, 2003. — 198 p.
24. Coetzee J. M. In the Heart of the Country / J. M. Coetzee. — L. : Vintage, 1999. — 151 p.
25. Coetzee J. M. Diary of a Bad Year / J. M. Coetzee. — N. Y. : Penguin Books, 2014. — 227 p.

АСИНДЕТИЧНЕ СУБСТАНТИВНЕ СЛОВСПОЛУЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ЯК ЄДНІСТЬ ФОРМАЛЬНОЇ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ

Дроф'як Н.І.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті висвітлено асиндетичне субстантивне словосполучення як єдність узагальненої синтаксичної форми (формальної моделі) та узагальненого синтаксичного значення (концептуальної моделі). Для аналізу та моделювання інформації використано пропозиції базисних фреймів. Розглянуто явище синтаксичної синонімії як здатності декількох синтаксичних форм експлікувати різні модифікації того самого схемного значення.

Ключові слова: асиндетичне субстантивне словосполучення, пропозиції базисних фреймів, формальна модель, концептуальна модель, синтаксична синонімія.

В статье рассматривается асиндетическое субстантивное словосочетание как единство обобщенной синтаксической формы (формальной модели) и обобщенного значения (концептуальной модели). Для анализа и моделирования информации использованы базисные пропозиционные схемы. Рассмотрен вопрос синтаксической синонимии как возможности нескольких синтаксических форм эксплицировать разные модификации того самого схемного значения.

Ключевые слова: асиндетическое субстантивное словосочетание, базисные пропозиционные схемы, формальная модель, концептуальная модель, синтаксическая синонимия.

The article deals with asyndetic substantival phrases as the unity of a particular schematic form (formal model) and a particular schematic meaning (conceptual model). Basic propositional schema are used for analyzing and modeling the information. The issue of syntactic synonymy is considered as the ability of some syntactic forms to explicate various modifications of the same schematic meaning.

Key words: asyndetic substantival phrases, basic propositional schema, formal model, conceptual model, syntactic synonymy.

На сучасному етапі граматичні студії характеризуються посиленням інтересом до номінативних одиниць мови, серед яких важливе місце посідають асиндетичні субстантивні словосполучення, які зорієнтовані на змістовне інформування шляхом економнішого та точнішого способу передачі екстралінгвістичної реальності. Питання про субстантивне словосполучення неодноразово порушувалося в працях таких дослідників, як А.Е. Левицький, Д.І. Квеселевич, М.Р. Кауль [3; 4; 5], де воно розглядається як «докомунікативна одиниця», яка виконує номінативну функцію незалежно від того, чи відокремлюється із речення, чи будується поза його межами на основі співставних можливостей будь-яких частин мови. Однак недостатньо уваги приділено дослідженню асиндетичної субстантивної конструкції як єдності узагальненої синтаксичної форми та узагальненого значення. Отже, **метою** даної розвідки є аналіз асиндетичної субстантивної конструкції як єдності формальної та концептуальної моделі.

Розглядаючи структуру та семантику асиндетичних субстантивних словосполучень, варто взяти до уваги теорію граматики конструкцій, основні ідеї якої були розвинуті Ч. Філмором,

а також його послідовниками [6; 8]. Основною одиницею мови, згідно з граматику конструкцій (C&G), і є конструкція, яку також бачимо в центрі уваги синтаксису та семантики [10]. При цьому під конструкцією розуміємо мовний вираз, який наділений аспектом вираження та змісту, але не виходить за межі його складових частин. Конструкціями є мовні вирази будь-якого рівня, якщо вони наділені формою і змістом, так що їх елементами можуть бути і морфеми, і слова, і словосполучення, і речення. Однак центральна ідея теорії C&G полягає у цілісності, єдності конструкції як мовного знаку, тобто інтерпретація одного виду властивостей, обмежень одного рівня є не можливою без звернення до другого рівня [6]. Передусім йдеться про неможливість автономного синтаксису (як і автономної семантики чи морфології). Всі рівні мови є взаємопов'язані в тому розумінні, що ніякі процеси не функціонують тільки на одному з них. Тобто, не можна сказати, що даний елемент є важливий тільки на синтаксичному рівні й після того, як закінчується синтаксичне опрацювання й починається семантичне, він вже не актуальний. Надзвичайно важливим положенням для C&G є те, що ана-

ліз на різних рівнях проходить не послідовно, а одночасно, і елементи одного з рівнів постійно доступні й можуть взаємодіяти з елементами інших рівнів. Більше того, дуже часто не можливо сформулювати обмеження на компоненти конструкції, роблячи це послідовно, тому що взаємозв'язок її фрагментів на різних рівнях передбачає, що властивості одного з компонентів вибираються залежно від усіх інших [6]. Це означає, що теоретично кожен набір властивостей компонента зумовлює певне коло обмежень для його сусіда, а форма висловлювання стає мотивованою. Власне, семантика визначає його склад і наповнення, оскільки головне в такій конструкції значення компонента. Однак, згідно з теорією C&G, це значення не складається безпосередньо із значень його складових одиниць та синтаксичних зв'язків між ними, а базується на складній взаємодії великої кількості окремих компонентів. Таким чином конструкція подібна на складений пазл, в якій цілісне виглядає як неподільне, але одночасно і зібране із окремих фрагментів [6, 22]. Таке схемне значення є концептуальною структурою, ізоморфною формі конструкції. Суттєвим є те, що конструкції не будуються зі слів чи морфем за певними правилами. У мисленні вони зберігаються як готові цілісності, штампи. Аналогічна ідея отримує розвиток в когнітивній лінгвістиці, спираючись на постулат теорії іконізму, за яким форми мовних знаків ізоморфні формам мислення, а не утворюють у ньому окремих самостійних модулів [2, 43]. Оскільки **предметом** нашого дослідження є субстантивні словосполучення з асиндетичним типом зв'язку між його компонентами, то, аналізуючи такі утворення, звертаємось до ідей, які отримали розвиток у граматиці конструкцій, згідно з центральною тезою якої останні є формальними моделями (в нашому випадку синтаксичними одиницями), котрі наділені своїм власним узагальненим або схемним значенням, що не залежить від того, яким лексичним чи морфологічним матеріалом заповнюються ці формальні моделі. Fillmore виділяє дві властивості граматичних конструкцій: «external syntax-properties of a construction as a whole and internal syntax — a description of a construction's make-up» [9, 36]. Отже, спробуємо скористатися постулатами цієї теорії та розглянути асиндетичну субстантивну конструкцію як єдність узагальненої синтаксичної форми (формальної моделі) та узагальненого значення (концептуальної моделі).

Універсальним способом для аналізу та моделювання інформації, активованої мовними знаками, є пропозиції базисних фреймів, які запропоновані Жаботинською С.А. [1; 2]. Базисні фрейми — набори «інструментів» мислення — пропозицій, що мають найвищий рівень узагальнення або схемності. Базисні пропозиціональні схеми придатні для аранжування інформації, що є

сукупністю мовних одиниць, які належать до різних мовних рівнів — лексичного, словотвірного, синтаксичного або текстового [1, 4]. У зв'язку з тим, що ці пропозиції структурують основи поняттєвої системи, вони названі базисними. Пропозиціональні схеми обмежені за числом і тематично згруповані у таких базисних фреймах: предметному, акціональному, посесивному, ідентифікаційному та компаративному. Тип фрейму зумовлює і тип пропозицій, що входять до його складу.

Поняття, представлені у пропозиціях базисних фреймів, є предметними або стають предметними завдяки номіналізації [2]. Оскільки асиндетичні субстантивні словосполучення відносяться до синтаксичного рівня та є номінативними одиницями мови, можемо говорити про предметну номіналізацію. Спільним для усіх номінативних одиниць, є те, що їх означуване фіксується в мові у вигляді абстракцій від предметного ряду й зберігається у свідомості тих, хто володіє мовою в нерозривній єдності з означуваним. Прихильники номінативності субстантивного словосполучення вважають, що в його основі — вираження єдиного складного поняття. Субстантивні сполучення є номінаціями предметів або явищ за певними властивостями. У них зберігається співвіднесеність з елементами екстралінгвістичної дійсності, які позначаються ядром словосполучення. Якщо слово номінує об'єкт реальної дійсності за інтегральною ознакою, що впадає в око, тобто глобально, то словосполучення дає змогу акцентувати різноманітні диференційні ознаки об'єкта [5]. Таким чином, можемо говорити про асиндетичні субстантивні словосполучення, які означають назви осіб, природних об'єктів, матеріальних об'єктів, назви організацій, назви групи осіб, назви неживих предметів, назви результатів інтелектуальної діяльності, назви опредмечених процесів, назви опредмечених подій, назви опредмечених станів, назви опредмечених ознак. Саме такі «буттєві схеми», що структурують інформацію стосовно властивостей окремого предмета (X) містить **предметний фрейм**. Буттєвими схемами є такі: квантитативна «X є СТИЛЬКИ-кількість»; квалітативна «X є ТАКЕ-якість»; локативна «X існує ТАМ-місце»; темпоральна «X існує ТОДІ-час»; схема способу буття «X існує ТАК-спосіб» [1].

Серед вибірки субстантивних словосполучень простежуємо такі:

- **квантитативна схема** «X є/має СТИЛЬКИ-кількість»:
 - *the 72 summit series* — “X summit has QUANTITY 72 series”;
 - *20 eye Canada banks* — “X Canada banks consist of QUANTITY 20 eyes / branches”;
 - *36 faculty positions* — “X faculty has QUANTITY 36 positions”.

- **квалітативна схема** «X є TAKE-якість»:
 - *natural antioxidants* — “X antioxidants are QUALITY natural”;
 - *the stunning show* — “X show is QUALITY stunning”;
 - *an overwhelming response* — “X response is QUALITY overwhelming”.

У межах квалітативної схеми часто трапляються субстантивні словосполучення, які не обмежуються лише однією ознакою. Так, іменник як ядро фрази (словосполучення) може супроводжуватися двома чи трьома прикметниками детермінативами:

- *foreign official office* — “X office is 1st QUALITY foreign, 2nd QUANTITY official”;
- *unfair industrial practice* — “X practice is 1st QUALITY unfair, 2nd QUALITY industrial”;
- *International Monetary Fund* — “X fund is 1st QUALITY international, 2nd QUALITY monetary”;
- **локативна схема** «X існує TAM-місце»:
 - *Oxford town swimming pool* — “X swimming pool exists THERE in Oxford”;
 - *Dover harbor limits* — “X harbor limits exist THERE in Dover”;
 - *London print fair* — “X print fair exists THERE in London”;
- **темпоральна схема** «X існує ТОДІ-час»:
 - *future course direction setting* — “X course direction setting will be WHEN in the future”;
 - *last night tiff* — “X tiff was WHEN last night”;
 - *annual treaty education conference* — “X Treaty education conference is WHEN annually”;
- **схема способу буття** «X існує ТАК спосіб»:
 - *a do-nothing approach* — “X approach functions HOW like a do-nothing”;
 - *all-in-one music system* — “X music system functions HOW like all-in one”.

Концептуальним підґрунтям асиндетичних словосполучень з присвійним відмінком є посесивні пропозиційні схеми. Ці словосполучення безпосередньо примикають до синтаксичних структур із дієсловом *have* — *мати*, а також субстантивних словосполучень з генітивом. Понятійною основою структур *N’N* чи *N’NN* залишається та сама пропозиція, в якій логічним суб’єктом або цільовим поняттям є володар, а логічним предикатом, ознакою суб’єкта є приналежне. Найбільш поширеними посесивними зв’язками є частина й ціле; власник і власність; родинні відносини; предмет і його якість, кількість, місце та час існування; об’єкт і його матеріал; об’єкт і його джерело; автор та його твір; об’єкт і ті, для кого він призначений; відношення тотожності; відношення між подією та її учасниками.

Зважаючи на характер зв’язку між володарем та приналежним, дослідники розрізняють відчужувану та невідчужувану посесивність [2]. При відчужуваній посесивності зв’язок між володарем і приналежним є тимчасовим, і обидва учасники як автономні сутності можуть існувати порізно. Невідчужувана посесивність демонструє нерозривний зв’язок між учасниками [10]. Невідчужувана посесивність і відчужувана посесивність розгалужуються на підтипи з урахуванням природи учасників (живі істоти або неживі предмети) і характеру володіння (постійне або тимчасове) [11]. Незважаючи на тип посесивності, усі асиндетичні субстантивні словосполучення можна схарактеризувати за допомогою посесивного фрейму.

Посесивний фрейм поєднує **посесивні схеми**, які демонструють зв’язок «володар має приналежне» [2, 46]. Ними є партитивна схема «WH-ціле має PR-частину»; інклюзивна схема «CR-контейнер має СТ-вміст»; схема власності «OW-власник має OD-власність»:

- **партитивна схема** «WH-ціле має PR-частину»:
 - *US government’s Federal Emergency Management Agency* “WH US government has PR Federal Emergency Management Agency”;
- **інклюзивна схема** «CR-контейнер має СТ-вміст»:
 - *patient’s blood pressure* — “CR patient has CT blood pressure”;
 - *public sector workers’ rising anger* — “CR public sector workers have CT rising anger”;
 - *New York’s unfinished skyline* — “CR New-York has CT unfinished skyline”;
- **схема власності** «OW-власник має OD-власність»:
 - *their partner’s e-mail* — “OW their partner has OD e-mail”;
 - *Collin Blakemore’s article* — “OW Collin Blakemore has OD article”.

Значення посесивності може бути передане також за допомогою інших синтаксичних структур. Такі відношення, що поєднують дві сутності — володаря (Possessor) і приналежне (Possessed), — представлені в цілій низці мовних виразів, включаючи і словосполучення з прийменником *of* [12]. Р. Ленекер вважає, що посесивні синтаксичні структури належать до численних мовних маніфестацій «відношень референційної точки», які існують на найбільш абстрактному, схемному рівні. У посесивних структурах володар є референційною точкою, а приналежне — цільовим поняттям, що встановлюється відносно референційної точки і входить до її «домініону» як сукупності сутностей, доступ до яких забезпечується через ментальний контакт із референційною точкою [2].

Отже, партитивна схема «WH-ціле має PR-частину», представлена в нашому випадку асиндетичним субстантивним сполученням *US government's Federal Emergency Management Agency (NN's + AANN)*, може бути трансформована за допомогою іншої синтаксичної форми, а саме — *Federal Emergency Management Agency of the US government (NP1 of NP2)*; інклюзивна схема «CR-контейнер має СТ-вміст»: *patient's blood pressure (N's+NN) = blood pressure of the patient (NP of N)*; схема власності «OW-власник має OD-власність»: *their partner's e-mail (N's + N) = e-mail of their partners (N of N)*; *Collin Blakemore's article (NN's + N) = the article of Collin Blakemore (N of Npr)*.

Із наведених прикладів бачимо, що наявність первісних значень синтаксичних структур і значень, що є концептуальними трансформами, зумовлює явище синтаксичної синонімії як здатності декількох синтаксичних форм експлікувати різні модифікації одного й того самого схемного значення [2]. Однак різні синтаксичні

форми відображають різницю у значенні, зумовлену семантичним «висвітленням» членів пропозиції: той із них, що позначений у синтаксичній структурі першим, має більшу «висвітленість». У термінах когнітивної граматики [12] він є первинним семантичним фокусом, або траектором, а другий член синтаксичної посесивної структури є вторинним семантичним фокусом, або орієнтиром.

Отже, в цьому дослідженні проаналізовано вибіркові приклади асиндетичних субстантивних словосполучень на основі предметного та посесивного фреймів. Доведено, що узагальнене значення конструкції може бути виражене не тільки її первинною формою, а й іншими синтаксичними конструкціями. Перспектива подальшої розвідки полягає у дослідженні субстантивних словосполучень крізь призму пропозицій інших базисних фреймів, а також з'ясування суттєвих відмінностей значень різних синтаксичних форм, які зумовлені семантичним висвітленням членів пропозиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жаботинська С.А. Лексичні поля й нелінійна динаміка когнітивних структур / С.А. Жаботинська // Вісник Львівського університету. — 2011. — Вип. 52. — С. 3–11. — (Серія «Філологічна»).
2. Жаботинська С.А. Синтаксична метафора у світлі граматики конструкцій (багатозначність структури NP2 of NP1) / С.А. Жаботинська // *Studia Philologica* (Філологічні студії): зб. наук. праць / ред. колегія І.Р. Бунятова, Л.І. Белехова, Л.І. Бондарева [та ін.]. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. — Вип. 1. — С. 43–51.
3. Кауль М.Р. К вопросу об объёме субстантивного словосочетания / М.Р. Кауль // *Статистическая лексикография и учебный процесс*, 1990. — С. 99–105.
4. Квеселевич Д.И. Интеграция словосочетания в современном английском языке / Д.И. Квеселевич. — К. : Вища школа, 1983. — С. 15–20.
5. Левицкий А.Э. Функциональная переориентация номинативных единиц современного английского языка / А.Э. Левицкий. — Житомир, 2001. — 149 с.
6. Рахилина Е.В. Лингвистика конструкций / Е.В. Рахилина. — М. : Азбуковник, 2010. — 583 с.
7. Chomsky N. Remarks on Nominalizations / N. Chomsky // Jackobs R.A. & P.S. Rosenbaum (eds.). *Readings in English Transformational Grammar*. — Waltham, MA : Ginn, 1970. — P. 184–221.
8. Fillmore Ch. J. Frame Semantics / Ch. J. Fillmore // *The Linguistic Society of Korea* (ed.). *Linguistics in the Morning Calm*. — Seoul : Hanshin Publishing Co, 1982. — P. 111–137.
9. Fillmore Ch. J. The Mechanisms of “Construction Grammar” / Ch. J. Fillmore // *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (1988). — P. 35–55.
10. Fillmore Ch. J. The Case for Case Reopened / Ch. J. Fillmore // Cole P. & J. M. Saddock (eds.). *Syntax and Semantics*. — V. 8 : Grammatical Relations. — New York : Academic Press, 1977. — P. 59–81.
11. Heine B. *Cognitive Foundations of Grammar* / B. Heine. — New York & Oxford : Oxford University Press, 1997. — 185 p.
12. Langacker R. W. Possession and Possessive Constructions / R. W. Langacker // Taylor J. R. (ed.). *Language and the Cognitive Construal of the World*. — Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 1995. — P. 51–79.

КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ ГІПОТАКСИСУ З ДЕТЕРМІНАНТНИМ ПІДРЯДНИМ (на матеріалі німецької та англійської мов)

Приходько А.М., Олексієнко А.В.,

Запорізький національний технічний університет
Запорізький державний медичний університет

Стаття присвячена дослідженню детермінантного гіпотаксису в номінативному та функціональному аспектах на матеріалі німецьких та англійських художніх текстів. Визначаються формально-граматичні та семантичні моделі детермінантних підрядних речень. Вказується на особливості предикативної та прагматичної організації детермінантних конструкцій.

Ключові слова: гіпотаксис, детермінантне підрядне речення, формально-граматична модель, предикативність.

Статья посвящена анализу детерминантного гипотаксиса в номинативном и функциональном аспектах на материале немецких и английских художественных текстов. Выделяются формально-грамматические и семантические модели детерминативных придаточных предложений. Определяются особенности предикативной и прагматической организации детерминантных конструкций.

Ключевые слова: гипотаксис, детерминантное придаточное предложение, формально-грамматическая модель, предикативность.

The article analyzes the determinative hypotaxis in nominative and functional aspects on a material of German and English literary texts. Formal grammatical and semantic models of subordinate determinative clauses are distinguished. Features of predicative and pragmatic organization of determinative structures are defined.

Key words: hypotaxis, determinative clause, formal grammatical model, predicativity.

Сучасна лінгвістика виявляє особливу зацікавленість у дослідженні комунікативно-функціональних явищ мови. Інтерес до семантичного аспекту мови передбачає аналіз гіпотаксису не в його ізольованій формі, а з урахуванням семантичних, структурних та прагматичних характеристик одиниць комунікації. Актуальність дослідження зумовлюється насамперед тим, що на сьогодні в синтаксичних студіях все ще не уточнені критерії виокремлення детермінантних підрядних речень від інших типів підрядних речень, саме тому потрібен більш ґрунтовний аналіз потенціалу гіпотактичних конструкцій з детермінантним підрядним. Отже, об'єктом цієї статті є складнопідрядне речення (СПР, гіпотаксис) в сучасній німецькій та англійській мовах, а предметом — розгляд детермінантних підрядних речень (ДПР) в номінативному та функціональному аспектах.

Мета даної розвідки полягає в тому, щоб комплексно з'ясувати особливості детермінантного гіпотаксису, окреслити його формальні та семантичні моделі, проаналізувати комунікативні властивості детермінантних підрядних речень.

Категорія детермінації є дуже широкою та проявляється на всіх рівнях мови. Значний вне-

сок у дослідження детермінації на рівні простого речення зробила Н.Ю. Шведова, яка виступає автором теорії детермінантів. Вона розуміє детермінанти як такі словоформи та сполучення словоформ у складі поширеного речення, які відносяться до всього речення загалом [2, 149]. Вона також говорить про детермінантні члени речення або детермінанти, які не підпорядковані окремому члену, а належать до всього складу речення та беруть участь у формуванні його змісту.

Якщо лінгвісти радянського та пострадянського простору описують явище детермінації переважно на рівні простого речення, то зарубіжні — акцентують увагу на рівні складного речення та виділяють особливу групу СПР, залежна частина яких має детермінантні властивості. У зв'язку з цим вони вбачають детермінацію в т. зв. псевдопідрядному реченні, що містить окреме предикативне ядро та виражає думку, яка продовжує подію головного речення (ГР) або доповнює його. У німецьких синтаксичних студіях цей тип підрядних речень номінується як "weiterführende Nebensätze" [12, 193; 16, 2360], тоді як в англістиці він виокремлюється як "sentential relative clause" [15, 66].

У нашому розумінні складне речення з детермінантним підрядним є синдетичним біпредикативним утворенням, між предикативними частинами (клаузами) якого за допомогою відносних займенникових прислівників *w*-кореня встановлюється граматичний зв'язок, що фіксує одночасну віднесеність підрядної частини до всієї головної, а не до якогось окремого її члена, наприклад: (1) *Er hatte den Ring gezeigt, den Witwe und Sohn sofort erkannten, worauf sie noch einmal in Tränen ausbrachen* /Н. Kosalik/; (2) *Nicht einmal die Tatsache, dass er allein die Herkunft der Tatwaffe herausgefunden hat — was Beizmenne, Moeding und ihren Helfern nicht gelang, — tröstet ihn* /Н. Böll/; (3) *You were the only other person here the whole time, which makes you the primary witness* /J. Downham/.

Говорячи про **формально-граматичну структуру** ДР, насамперед слід згадати про зв'язкові засоби [11, 92]. ДР ніколи не бувають безсполучниковими / асиндетичними. Синдетичність — обов'язкова наявність сполучних засобів (релятивів, суб'юнкторів) для маркування відношень між ГР і ПР — одна з визначальних рис детермінантного гіпотаксису. Проте й тут існує своя специфіка: ці речення вводяться не сполучниками, а сполучними словами (релятивами), що належать до розряду відносних займенників, а точніше — до займенникових прислівників з *w*-коренем.

Загальна систематизація детермінантних релятивів спирається на чотири рубрики. Вони відбивають доволі непропорційний розподіл лексем у німецькій мові [13, 212]: релятиви прямого об'єкта та каузальні представлені в ньому двома лексемами, супровідні — однією (*табл. 1*). І лише рубрика непрямого об'єкта має розгалужену систему лексико-семантичних засобів. У англійській мові засоби детермінантного зв'язку мають значно біднішу структуру, вони фокусуються лише на релятивах прямого об'єкта *what* та *which*.

Формально-граматична організація детермінантних речень охоплює їх моделі, кількість структурних компонентів, а також засоби вираження синтаксичного зв'язку між клаузами, що утворюють номінативний комплекс, до складу якого входить дПР. Оскільки лише чверть всіх ДР являють собою класичну двокомпонентну модель «ГР+ПР», а решта або включають до свого складу інші ПО, або самі є результатом свого включення до складу інших клауз, то так чи інакше вони виявляються втягнутими у процеси синтаксичної деривації. Ці процеси пов'язані з трансформаційно зумовленою похідністю одних синтаксичних одиниць від інших [7, 15].

У синтаксисі існують щонайменше два напрями деривації — регресивна (лівостороння) і прогресивна (правостороння) послідовність гілкування. Вважається, що прогресивний вектор, відбиваючи покрокове розгорнення елементів зліва направо, є природним для германських мов [94, 31]. На жаль, ніхто з прихильників теорії когнітивної глибини речення не пише про те, що є точкою відліку, тобто яку одиницю слід вважати висхідним центром гілкування. У даному дослідженні такою умовною точкою буде дПР, від якого можна визначати, в який бік спрямовано вектор деривації — регресивно вліво чи прогресивно вправо.

Отже, як відцентрова точка процесів синтаксичного гілкування ДР може виступати в мовленні у двох своїх іпостасях: як суб'єкт процесів синтаксичної деривації та як їхній об'єкт. Як суб'єкт процесів синтаксичної деривації з потенційно активним вектором гілкування праворуч ДР є самодостатньою і незалежною від свого текстового оточення предикативною одиницею мінімальної структури, що задає формат складного речення. Двома провідними патернами її втілення є гіпотактичний біном ((4) *Der Doktor flüsterte ihm einen Befehl zu, worauf der Junge losweinte* /K. Meyer/; (5) *It was not much nicer than*

Таблиця 1

ПЕРЕЛІК ЗАСОБІВ ДЕТЕРМІНАНТНОГО ЗВ'ЯЗКУ В СПР

№	Тип	Релятив
1	Релятиви прямого об'єкта	<i>was, wie; what, which</i>
2	Релятиви непрямого об'єкта	<i>woran, worauf, woraufhin, woraus, wodurch, wofür, wogegen, worin, womit, wonach, worüber, worum, wovon, wovor, wozu</i>
3	Релятиви супровідні	<i>wobei</i>
4	Релятиви каузальні	<i>weshalb, weswegen</i>

our bathrooms though, which surprised me /E. Scott/) і гіпотактичний трином ((6) *Zuerst hast du ihn in den Schlafsaal gebracht, wofür du hinausfliegen könntest, dann hast du ihm Geld versprochen* /F. Kafka/; (7) *Soon as we get our warrant, which should be soon, Detective Raley, go screen that security tape* /R. Castle/).

У статусі об'єкта синтаксичної деривації ДР виступає не як самостійний гравець, а як залежна від свого оточення синтаксична одиниця, що включається до складу іншої одиниці, більшої від неї за обсягом. У такому вигляді воно є не окремою, не самодостатньою, а залежною предикатив-

ною одиницею з пасивним дериваційним вектором, на форму якої впливають інші одиниці, що її оточують зліва та справа. Найбільш поширеним тут є чотиричастинний поліном (гіпертаксис), може утворювати найрізноманітніші конфігурації, але всі вони зводяться до двох типів гілкування: право- ((8) *Delamarche machte einen Schritt vorwärts, wobei er den Fuß auf ein Hemd setzte, das im Gras lag, und wiederholte seine Frage* /F. Kafka/) і лівостороннього ((9) *Sollte das so sein, Meggie, dann vermutlich nur deshalb, weil ich aus ihm eine Figur gemacht habe — womit an der ganzen Geschichte etwas Gutes wäre* /C. Funke/). З формально-графічної точки зору ДР постає у цій своїй функції як одиниця, розташована між двома комами у складі іншої одиниці.

З точки зору формальної логіки [5, 87] та прагматосемантики, детермінантне СПР є судженням — формою мислення, в якій щось стверджується або заперечується про предмет, його властивості чи особливості. У цьому сенсі предметом судження є пропозиція / ситуація, описувана ГР, а дПР якраз і предикують цій пропозиції певні властивості, риси, особливості, оцінку. У детермінантний зв'язок вступають дві ситуації позамовної дійсності — ситуація головного речення (СИТ^{ГР}) і ситуація детермінантного підрядного речення (СИТ^{дПР}). Обидві вони поєднуються за допомогою предиката вищого рівня абстракції — предиката предикатів, або пропозиційного предиката. Спостереження показують, що для логіко-семантичної структури ДР релевантними є щонайменше три різних види пропозиційних предикатів — коментувальні, комутативні та каузальні. Зазначені предикати предикатів очолюють, відповідно, три найголовніші типи дПР — коментувально-детермінантні ((10) *My hands are greasy, which only adds to my growing feeling of grubbiness* /S. Collins/), комітативно-детермінантні ((11) *Man unterscheidet verschiedene Verläufe dieser Verbindungen, wobei die inter- und transphinktären Lokalisationen am häufigsten anzutreffen sind* /ЕріКурієр/) та каузально-детермінантні ((12) *Statt seiner kam eine rasante Umwandlung transzendentaler Verhältnisse, was wirklich Furore machte* /M. Ende/).

У **комунікативному аспекті** ключовою ознакою ДР є предикативність, оскільки покликана співвідносити його зміст з позамовною дійсністю. У такий спосіб вона усім своїм еством пов'язана з маркуванням вербальної присутності в ньому мовця. З цією метою вона покористовується триєдиним алгоритмом, що задається темпоральною, модальною і персональною рамками (сітками) з певними комбінаторними можливостями всередині кожної з них. **Темпоральна рамка** детермінантного речення визначається таксисним алгоритмом одно- та різночасності. Найвживанішими в ньому є відношення одночасності, які можуть виражатися формами теперішнього, минулого

та майбутнього. У межах цих відношень предикативні частини ДР характеризуються певною комбінаторикою форм, серед яких найпродуктивнішими є гомогенні конфігурації ((13) *Die beiden Männer brachte das bloß zum Lachen, worauf Elinor die Lippen aufeinander presste* /C. Funke/; (14) *Haymitch picks up a pork chop with his fingers, which makes Effie frown, and dunks it in his wine* /R. Castle/). Найменш поширені відношення передудання ті, що мають ретроспективну спрямованість, котра в онтології подій трапляється доволі рідко. **Модальна рамка** ДР зумовлюється необхідністю надання додаткових відомостей про оцінку мовцем ступеня істинності тієї інформації, яку він подає в головному реченні. У царині об'єктивної модальності індикатив (реальність) має абсолютну перевагу, тоді як кон'юнктив (ірреальність) трапляється набагато рідше, а імператив взагалі відсутній ((16) *Dein Gold wird nicht ausreichen, was immer du ihm bietest* /M. Heitz/). Натомість у ДР однаково активно вживаються усі види суб'єктивної модальності, хоча серед них переважає епістемічна ((17) *Ich selbst freilich wußte es besser — wobei fraglich blieb, was unglaublicher war: Hellscherei oder ein sprechender Hund* /K. Meyer/; (18) *There's a steely edge to Marie's voice, which makes me even more uncertain* /S. Kinsella/). **Персональна рамка**, репрезентована категоріями особи й діатези, має свою специфіку в ДР. По-перше, вона аранжується в режимі неспрямованого регістру, про що свідчить майже абсолютне домінування третьої особи в головній і підрядній клаузах ((19) *Borokin wurde zum Sünder für alles gemacht, worüber General Oronitse sehr glücklich war* /H. Konsalik/). По-друге, у ДР домінують форми активного стану, у т.ч. й в одній із клауз ДР, коли пасивний стан фігурує у другій ((20) *He hasn't shaved, either, which was told to me with pride* /S. Kinsella/).

Комунікативна специфіка дПР визначається насамперед власне актуальним членуванням, комунікативним динамізмом (комунікативна перспектива) та інтенційним (іллокутивним) візерунком висловлення. Актуальне членування корелює з тема-рематичним візерунком. Для ДР характерним є прямиий порядок слів, який розділяє рему на частини та акцентує увагу на кожному її елементі. Завдяки домінуванню постпозиції ДР, попри свій комплементарний статус, воно має чітко виражений рематичний характер. Детермінантне підрядне пристосоване до законів текстової нарації. Для нього характерною є лінійна прогресія розгортання комунікативної перспективи на засадах наративного стандарту: тема, як правило, виражається головним реченням і локалізується у пропозиції, а рема — підрядним у постпозиції ((21) *Rook gave her a wave, which was made with a bright smile on his face* /R. Castle/). Однак специфічною тут є значна кількість речень, що виражають тематичний «стрибок», що зумовлено насамперед неприв'я-

заністю підрядного речення до певного члена головного ((22)“*Und wer hat sich — was immer wir auch erfahren werden — das alles ausgedacht?*” *fragte Berno* /H. Kongsalik/).

У прагматичному аспекті стає очевидним, що серед ДР представлені не всі типи іллокутивних активів. Так, ДР не можуть виступати в ролі вокатива, адже воно має повне предикативне ядро, а тому не може виражати вигуки або звертання. Декларативи також не зустрічаються серед ДР, адже вони повинні корелювати з певним референтом у ГР. Найбільш поширеною групою ДР є констативи, які надають додаткову інформацію, що тематично може не збігатися з основною лінією оповіді. За рахунок цього значно розширюються інформаційні можливості висловлення. Так, у (23) *Er hatte, was in Jahren nicht geschehen war, einigemal gelächelt, und seine Freunde nahmen dies als eine gute Vorbedeutung* /W. Hauff/ ДР посилює той факт, що посмішка цієї людини є добрим знаком, підкреслюючи рідкість таких випадків. Аналогічно про рідкість випадку додає і речення (24) *That's because we didn't know about your phone call until after the trial, and that's because the cops and prosecutors concealed it, which should have led to a reversal, which, of course, is pretty rare here in Texas*

/J. Grisham/. Незначна група директивів і комісивів, що трапляється серед ДР, є іллокутивно обмеженою тому, що наближається за своїм прагмасемантичним візерунком знову таки до констативів.

У підсумку зазначимо, що використання детермінантного речення зумовлюється когнітивною ентропією — припущенням мовця про недовикористання в уже здійсненому ним повідомленні (тобто в головному реченні) певного інформаційного ресурсу. Це примушує його відшкодовувати мниму чи дійсну нестачу інформації в реверсивний спосіб, тобто шляхом досилання певного кластеру інформації у вигляді детермінантного підрядного наведеного, що має сприяти прагмасемантичній гармонізації всього висловлення.

Стаття відкриває перспективи для подальших досліджень детермінантних конструкцій. Крім того, аналіз детермінантного гіпотаксису у цій роботі проводився переважно на прикладах, дібраних лише з художніх текстів німецької та англійської мов, тому загальний діапазон проблеми детермінантних речень у різних функційних стилях та ролі автора в їх формуванні, безумовно, не вичерпаний.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.) / І.Р. Буніятова. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. — 327 с.
2. Грамматика-80: Русская грамматика в 2-х т. / Под ред. Н.Ю. Шведовой. — М. : Наука, 1982. — Т. : Синтаксис. — 709 с.
3. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен; [пер. с англ. / общ. ред. и предисловие Б.А. Ильиша]. — М. : КомКнига, 2006. — 408 с. — [3-е изд., стереот.].
4. Кострова О.А. Экспрессивный синтаксис современного немецкого языка / О.А. Кострова. — М. : Флинта, 2004. — 242 с.
5. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика: Введение / Д. Лайонз [пер. с англ. В. Морозов, И. Шатуновский]. — М. : Языки славянской культуры, 2003. — 400 с.
6. Левицкий Ю.А. Основы теории синтаксиса: [учеб. пособие] / Ю.А. Левицкий. — М. : КомКнига, 2005. — 368 с.
7. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью / Е.В. Падучева. — [5-е изд.]. — М. : ЛКИ/URSS, 2008. — 272 с.
8. Руденко Л.М. Обставинна детермінація в структурі тексту (семантико-синтаксичний і стилістичний аспекти) / Л.М. Руденко. — К. : Україна-Віта, 1996. — 213 с.
9. Тестелец Я.Г. Введение в общий синтаксис / Я.Г. Тестелец. — М. : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. — 800 с.
10. Blokh M. Y. A Course in Theoretical English Grammar / M. Y. Blokh. — М. : Высшая школа, 2004. — 386 с.
11. Brandt M. Weiterführende Nebensätze. Zu ihrer Syntax, Semantik und Pragmatik / M. Brandt. — Stockholm : Almqvist & Wiksell International, 1990. — 141 S.
12. Dürscheid Ch. Syntax: Grundlagen und Theorien / Ch. Dürscheid. — Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007. — 260 S.
13. Eroms H.-W. Syntax der deutschen Sprache/ H.-W. Eroms. — B., N.Y. : Walter de Gruyter, 2000. — 510 S.
14. Fabb N. Sentence Structure / Nigel Fabb. — N. Y. : Routledge, 2005. — 122 p.
15. Morley G.D. Syntax in Functional Grammar: an Introduction to Lexicogrammar in Systemic Linguistics / G. D. Morley. — L. : Biddles Ltd, 2007. — 248 p.
16. Zifonun G. Grammatik der deutschen Sprache (in 3 Bänden) / G. Zifonun, L. Hoffmann, B. Strecker. — Berlin, N. Y.: Walter de Gruyter, 1997. — 2569 S.

ЗАСОБИ МАРКУВАННЯ КОМПАРАТИВНИХ ВІДНОШЕНЬ У ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Гринас О.Ю.

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті подано системний опис та класифікацію показників семантики порівняння в синтаксичних конструкціях. З'ясовано, що маркери компаративності репрезентовані одиницями лексичного, словотвірного, морфологічного й синтаксичного рівнів мови, що вони мають експліцитну та імпліцитну форми вияву.

Ключові слова: маркер компаративних відношень, афіксальні маркери компаративності, лексичні маркери компаративності, синтаксичні засоби маркування компаративних відношень.

В статье представлено системное описание и классификацию показателей семантики сравнения в синтаксических конструкциях. Выяснено, что маркеры компаративности представлены единицами лексического, словообразовательного, морфологического и синтаксического уровней языка, они имеют эксплицитную и имплицитную формы проявления.

Ключевые слова: маркер компаративных отношений, аффиксные маркеры компаративности, лексические маркеры компаративности, синтаксические средства маркировки компаративных отношений.

The article gives a systematic description and classification of the indexes of comparative relations in the formal grammatical structure of the sentence. It is clarified that markers of comparison represented by the units of lexical, word-formation, morphological and syntactic levels of the language have both implicit and explicit forms of identification.

Key words: marker of comparative relations, affix markers of comparison, lexical markers of comparative construction, syntactic markers of comparative relations.

Порівняння кваліфікують як багатогранне поняття: у філософії та логіці воно є засобом пізнання вже відомих категорій, у психології та соціології — методом дослідження одиничного й загального, у літературознавстві, риторичі — це художньо-стилістичний прийом, у мовознавстві — тип синтаксичних конструкцій, морфологічна категорія. Порівняння апелює до інтуїції, різноманітних образів, емоцій, спонукає до творчого інтерпретування думки, дає змогу виразити множини й глибини суб'єктивних уявлень про явища та їхні ознаки обмеженим обсягом мовних одиниць. Проблема лінгвістичної природи порівняння, зважаючи на його семантичну багатогранність і різноманітність формально-граматичної репрезентації, була і є предметом зацікавлення зарубіжних та вітчизняних мовознавців (І.К. Кучеренко [5], М.І. Черемисіна [14], Н.Д. Арутюнова [1], В.П. Берков [3], Н.М. Костусяк [4], О.П. Левченко [6]).

В останні роки дослідження компаративності здійснювалося в кількох аспектах: на рівні синтаксису запропоновано способи розрізнення порівняльних зворотів ускладненого речення та порівняльних підрядних частини складного речення, визначено їхні типи (С.М. Рошко [11],

О.І. Марчук [7], Н.П. Шаповалова [15]); з'ясовано частини мовне відтворення компонентів порівняльної конструкції в реченні та здійснено опис формальних показників компаративності (І.І. Судук [12], Л.В. Прокопчук [9]); на семантичному рівні порівняльні конструкції описано за ознакою «реальність/нереальність» змісту їхньої вербальної репрезентації (Н.П. Шаповалова [15]); в аспекті теорії функціональної граматики окреслено інвентарний набір функціонально-семантичного поля компаративності (А.П. Романченко [10], О.А. Щепка [16]).

Процес порівняння передбачає виокремлення певного об'єкта з-поміж інших та зіставлення із спорідненими, в результаті чого можна встановити спільні чи відмінні ознаки, притаманні їм. На семантико-синтаксичному рівні речення структура порівняльної конструкції повністю відповідає запропонованій філософами й логіками (В.І. Бартон [2], О.М. Плотніков [8]) чотирикомпонентній логічній моделі порівняння: 1) *об'єкт, що підлягає порівнянню*; 2) *об'єкт, із яким порівнюють*; 3) *ознаку (підставу) порівняння*; 4) *результат (висновок) порівняння*. Для опису компаративними застосовують умовні позначення її складників семантичної структури —

{S-t-O-B}: S (суб'єкт порівняння) = об'єкт, що підлягає порівнянню; t — мовний маркер порівняльних відношень, семантика якого вказує на подібність чи відмінність порівнюваних об'єктів = результат (висновок) порівняння; O (об'єкт порівняння) = об'єкт, із яким порівнюють; B (basis of comparison — основа порівняння) = ознака (підстава) порівняння. Надалі розгляд компаративних відношень репрезентовано в послідовності: синтаксична конструкція → [вилучена із синтаксичної конструкції компаративема в повному обсязі] → {семантична модель компаративеми}. Наприклад: Ця книжка — як саме наше життя: трагічне, смішне, смачне, кольорове (М. Матіос). → [книжка як життя: трагічне, смішне, смачне, кольорове] → {(S) книжка; (t-подібність) як; (O) життя; (B) трагічне, смішне, смачне, кольорове}.

Про компаративні відношення у синтаксичній конструкції свідчить формальний показник — маркер, і саме стосовно нього в україністиці утвердилась думка про наявність системи різнорівневих засобів вираження семантики порівняння — від словотвірної морфемі до окремої лексеми, або навіть речення. Однак це твердження прийнятне лише щодо одного з компонентів компаративеми, а саме — маркера, тоді як структура порівняння завжди синтаксична, адже в окремій одиниці неможливо поєднати усі складові семантичної моделі: S (суб'єкт порівняння), O (об'єкт порівняння), B (basis of comparison — основа порівняння) та мовний маркер порівняльних відношень (t) [13].

В українському мовознавстві маркери компаративності розглядали в кількох ракурсах: представлено статистичні дані про кількісні та якісні характеристики сполучників, сполучних слів (С.М. Рошко [11]), проаналізовано лексико-семантичне наповнення компонентів порівняльних конструкцій (Л.В. Прокопчук [9]), описано структури із словотвірними елементами типу по-...-ому (Н.П. Шаповалова [15]) та з прикметниками вищого і найвищого ступенів порівняння (О.А. Щепка [16]). Проте, як свідчать результати дослідження близько двох тисяч синтаксичних конструкцій порівняльної семантики, відібраних з текстів художніх та публіцистичних творів, не всі типи показників представлені в наукових студіях, а подальше комплексне вивчення маркерів компаративності потребує їхньої систематизації та класифікації.

Як було зазначено вище, маркер компаративних відношень у синтаксичних конструкціях передає значення висновку порівняння. Це значення варіює в межах шкали «тотожність–відмінність», напр.: тотожність (**однаковий; такий самий, як; такий же** тощо), подібність (**як; мов; наче; схожий; на кшталт** тощо), відмінність (**не такий, як; не схожий; інший** тощо). Аналіз дослі-

джуваного матеріалу дає підстави стверджувати, що в українській мові форма маркерів компаративності досить різноманітна й представлена одиницями лексичного, словотвірного, морфологічного та синтаксичного рівнів мови. У значній частині компаративем показники порівняльних відношень як окремі компоненти взагалі відсутні, і порівняльна семантика постає із вербального наповнення конструкції, інтонації мовлення.

У запропонованій класифікації за первинний критерій розмежування маркерів компаративності вважаємо доцільним обрати наявність їх формальної репрезентації чи відсутність як окремих компонентів у структурі компаративеми.

Формально репрезентовані маркери компаративності

Як окремі компоненти маркери компаративності можуть бути представлені словами, словосполученнями, морфемами-афіксами. Морфема-маркер, на відміну від слова чи словосполучення, синтаксично несамостійна, пов'язана з коренем слова, який також виконує функцію певного структурного компонента компаративеми.

І. Маркери-слова та маркери-словосполучки

Іменники: з вигляду(-ом); у вигляді; в манері; подоба; протилежність; відмінність; на відміну. Наприклад: Веліда Кент приготувала із смаколиків шедевр у вигляді Михайлівського Золотоверхого собору (З преси); ...у кріслі сидить, як імператор Йонта, а в нього в ногах на пуфику виструнчилася його мала подоба, його гордість і надія — Вова (В. Шевчук); З волосного ганку, де стояли всі члени штабу, саме промовляв якийсь незнайомець — робітник з вигляду, в кепці, в поруділій виляній шкірянці (О. Гончар). → [незнайомець — робітник з вигляду, в кепці, в поруділій виляній шкірянці] → {(S) незнайомець; (t-подібність) з вигляду; (O) робітник; (B) в кепці, в поруділій виляній шкірянці}.

Прикметники: адекватний; аналогічний; близький; еквівалентний; ідентичний; однаковий; подібний; рівнозначний; споріднений; схожий; тотожний; відмінний; неоднаковий; несхожий; протилежний; різні. Наприклад: Двоє молодих хлопців, майже однакові на зріст... (А. Кокотюха); Очі в неї темні, схожі на дві живі грудочки землі (Є. Гуцало); ...що українці мають безпосередній зв'язок з космічними силами добра і за формою черепів та надбрівних дуг є досить близькими до еталонного арійського зразка... (Ю. Андрухович). → [українці... за формою черепів та надбрівних дуг є досить близькими до еталонного арійського зразка] → {(S) українці; (t-подібність) є близькими; (O) еталонний арійський зразок; (B) форма черепів та надбрівних дуг}.

Дієслова: виглядати (кимось); здаватися за; копіювати; наближатися; нагадувати; скида-

тися на; сприймати як; сприймати за, стати (кимось); **увити** (ким/чим); **відрізнятися; вирізнятися; не збігатися; не рівнятися**. Наприклад: **Виглядала** вона [Одарка] старою бабусею, а їй усього було літ за тридцять... (П. Мирний); **Вашому братові навіть волячі роги за шаблі здаються** (О. Гончар); **Та я від незнання спершу оцю вашу дачну криницю сприйняв за капличку**, — показує очима на криницю в буковинському стилі з алюмінієвими кучерями (М. Матіос). → [криницю **сприйняв за** капличку... в буковинському стилі з алюмінієвими кучерями] → {(S) криниця; (т-подібність) сприйняв за; (O) капличка; (B) в буковинському стилі з алюмінієвими кучерями}.

Займенники: такий самий; той самий; такий, який; не такий, який; все той же; той же такий; стільки ж. Наприклад: **Здавалося, Валька ніколи інакшою й не була, що вона й уродилася така, якою стала тепер**, — йому навіть не подобалися її фотокартки з лопухового періоду (В. Шевчук). → [Валька ... уродилася **така, якою стала тепер**] → {(S) Валька уродилась; (т-то-тожність) така, якою; (O) Валька стала тепер}.

Прислівники: однаково, що; інакше, ніж; подібно до; схоже з; порівняно з. Наприклад: **Втратити його зараз для «Оріона» однаково, що втратити душу!** (О. Гончар); **Мозок щасливих людей на МРТ виглядає інакше, ніж мозок тих, хто не вважає себе щасливим** (З преси); **Порівняно з іншими, Бронников мав добрий заробіток — професія машиніста по південних економіях вважалася досить дефіцитною** (О. Гончар) → [Порівняно з іншими, Бронников мав добрий заробіток] → {(S) Бронников; (т-відмінність) порівняно з; (O) інші працівники; (B) мав добрий заробіток}.

Порівняльні сполучники: (як; мов; немов; наче; неначе; немовби; немовбито; мовби; немовби; ніби; нібито; що; на кшталт; на зразок; на відміну від) і (так само, як; такий самий, як; зовсім як; такий же, як; геть такий же, як; зовсім інший, як): **Помітила на обличчі, під очима і на лобі, нові зморшки, сумні лінії коло губ і жовті, як пергамент, плями на щоках** (О. Копиленко); **То хай це буде чимось на кшталт вашого домашнього завдання, люба панно, — потер руки професор** (Ю. Андрухович); **А потім настала весна, зігнала геть хмари, і відкрилося небо таке високе, таке блакитне, зовсім як небо Італіки!** (О. Гончар). → [небо таке високе, таке блакитне, **зовсім як** небо Італіки!] → {(S) небо; (т-подібність) зовсім як; (O) небо Італіки; (B) високе, блакитне}.

Прийменники під; на, які значення висновку порівняння передають у сполуках з дієсловом. Наприклад: **А потім юний поет, поголений під Котовського, раптом упав із мікрофоном і почав битися, ніби в конвульсіях...** (А. Дністровий); **Хоч супроводили їх кораблі конвою і хоч усі транспортні їхні були пофарбовані під колір айсбергів,**

все-таки одного дня фашистська авіація виявила той дивний караван «айсбергів» (О. Гончар); **В Інтернеті з'явився вірус, що маскується під Facebook** (З преси). → [вірус, що маскується під Facebook] → {(S) вірус; (т-подібність) маскується під; (O) Facebook; (B) імпліцитна — за візуальними ознаками та функціями}; **Ще й парубком, кажуть, був він худорлявий, а що після 10 років у такій сім'ї, то звівся на скіпочку** (Дніпрова Чайка); **Старий уже на стручок зісох, то ж через кого?** (О. Гончар). → [Старий... на стручок зісох] → {(S) старий; (т-подібність) зісох на; (O) стручок; (B) імпліцитна — візуальний образ}.

Сталі словосполучення української мови порівняльної семантики (таке враження, що; є щось від; мати ознаки): **Колонки глючили, звук весь час пропадав, потім з'являвся знову, потім знову зникав. Таке враження, що це билось чиесь серце** (С. Жадан); **У сонних дитячих усмішках є щось від усмішок дельфінів, це він ще раніш помітив** (О. Гончар). → [у сонних дитячих усмішках **є щось від усмішок дельфінів**] → {(S) дитячі усмішки; (т-подібність) є щось від; (O) усмішки дельфінів; (B) імпліцитна — за візуальними ознаками}.

Іншомовне запозичення а-ля: **Ми вмостилися один навпроти одного за круглим дерев'яним столиком а-ля «ампір»** (А. Кокотюха); **Драматург написав текст на стику жанрів: тут і бульварна комедія а-ля Фейдо, і несподівано-документальний театр, і сюрреалістичні сцени в дусі Альфреда Жаррі...** (З преси); **Вас, ну, якщо не в сукні-фіранці, то принаймні зі стрижкою а-ля я вчора повернулась із в'язниці** (М. Матіос). → [зі стрижкою **а-ля я вчора повернулась із в'язниці**] → {(S) стрижка дівчини; (т-подібність) а-ля; (O) стрижка в'язня; (B) імпліцитна — дуже коротка}.

II. Маркери-морфеми

Словотвірні суфікси -уват/-юват-; -аст/-яст/-ист- у структурі лексеми поєднані з коренем, який виражає об'єкт порівняння: **п'явчасті губи** → губи, як п'явки, **іжакувати шпичаки брів** → брови, як іжакові шпичаки, **ребриста поверхня** → поверхня, як ребра. Наприклад: **Килигей, вислухавши страшну їхню розповідь, довго, непорушно дивився в море в бік Криму з-під своїх кущуватих насуплених брів** (О. Гончар). → [кущуватих... брів] → {(S) брови; (т-подібність) -уват-; (O) кущ; (B) імпліцитна — характерна форма}.

Конфікси по-...-ому; по-...-чи; по-...-ськи поєднані з коренем, який позначає складову об'єкта порівняння, наприклад: **...очі такі ясні по-дитячому, а часом спалахують просто натхненням, коли хлопець почне про свої городища, про поему античних стелів...** (О. Гончар). → [... очі такі ясні **по-дитячому**] → {(S) його очі; (т-подібність) **по-...-ому**; (O) очі дитини; (B) ясні}.

Морфема-маркер -иш/-щ-; -ше /-ще у лексемі поєднана з морфемою — ознакою порівняння та прийменниками **від; ніж; аніж; за**. Ця форма

властива прикметникам, прислівникам вищого ступеня порівняння: *Правда ясніша від сонця, та й її з свічкою шукають* (Нар. тв.); *Адже заводські своє знають, зуміють що слід зробити краще за тебе* (О. Гончар); *Отак вона щовечора сідає — і сидить, дивлячись на село, й лице її вечоріє, аж поки й смеркне, як ніч, і стане чорніше за темряву* (Є. Гуцало). → [лице її ... стане чорніше за темряву] → {(S) чорнота її лица; (т-відмінність) — **-іш- за**; (O) чорнота темряви; (B) імпліцитна — кількісна міра вияву ознаки}.

Префікс най- та **суфікс -іш-/-щ-; -ше/-ще** як маркер у слові поєднано з морфемою — ознакою порівняння та прийменниками **з; серед; за; від**. Такі маркери властиві прикметникам і прислівникам найвищого ступеня порівняння: *Найвищий з тенорів — тенор-альтіно* (З преси). *Найсильніший серед чоловіків — українець* (З преси). → [*Найсильніший серед чоловіків — українець*] → {(S) сила українця; (т-відмінність) — **най...-іш- серед**; (O) сила чоловіків, що змагались; (B) імпліцитна — кількісна міра вияву ознаки}.

Морфема-маркер зав-...-шки поєднана в структурі слова з коренем, що виражає ознаку порівняння, та з прийменником **з**. Це невелика група слів, які виражають метричні значення локалізованості (*завдовжки з; завглибки з; завтовшки з; заввишки з*), ваги (*завважки з*). *Майстерня чомусь відчинена, а тільки Янич у двері — пика завбільшки з решето — навстріч!* (О. Гончар). → [*пика завбільшки з решето*] → {(S) розмір пики; (т-подібність) **зав-...-шки з**; (O) розмір решета; (B) імпліцитна — типова величина діаметру решета}.

Компаративами без маркерів

Поряд з формально вираженими маркерами компаративних відношень в українській мові наявні конструкції, в яких за відсутності показників семантика порівняння домислюється з опорою на експліцитне, сприймається з контексту або репрезентована граматичною формою мовних одиниць.

I. Відмінкові форми як показники порівняльних відношень

Характерним для української мови є спосіб вираження компаративності **орудним порівняльним**. Ця відмінкова форма поєднує в одному слові два компоненти семантичної структури: об'єкт і маркер порівняльних відношень. Об'єкт компаративами виражено лексичним значенням, а показник — граматичним. Наприклад: *Сутеніє, місяць-молодик у небі світиться сивим козацьким оселедцем* (Є. Гуцало); *Час летів стрілою* (А. Кокотюха); *Знаєте, я майже бачу, як Ви снуєте Дюймовочкою між отими каструлями, мисками, деками, розсадою для городу* (М. Матіос); *І це той дядя Андрон, що колись, як дівчина була*

ще маленькою, приїздив у Кураївку збадьорений, забавляв Інну різними жартами, той, у кого вона не раз сиділа на плечі, бігала за ним повсюди хвостиком та сама зачіпала до жартів, дражнилась до нього смішною, десь від старих підхопленою пісенькою (О. Гончар). → [вона... бігала за ним повсюди хвостиком] → {(S) вона бігала; (т-подібність) граматична форма орудного відмінка; (O) хвіст переміщується; (B) імпліцитна — невідступно слідом}.

Крім орудного відмінка, значення порівняння виражає також і форма **родового відмінка** синтаксеми, яка репрезентує суб'єкт чи об'єкт порівняння у структурі компаративами: *Бджолине гудіння неголосних, неквапних та необов'язкових розмов раптом стихло* (А. Кокотюха). → [Бджолине гудіння... розмов] → {(S) розмови; (т-подібність) граматична форма родового відмінка; (O) бджолине гудіння; (B) імпліцитна — низького тону, неголосні}; *Так і є, це той балакун з волохатими руками штангіста, що має звичку всіх на судні повчати і лізе, куди й не просять...* (О. Гончар). → [балакун з волохатими руками штангіста] → {(S) руки балакуна; (т-подібність) граматична форма родового відмінка; (O) руки штангіста; (B) імпліцитна — товсті, м'язисті}; *Тоді на велику плоску тарілку викладаю фаршировану картоплю, надавши їй форми яйця, перевернутого догори верхком* (М. Матіос). → [фаршировану картоплю... форми яйця] → {(S) форма фаршированої картоплі; (т-подібність) форма родового відмінка; (O) форма яйця; (B) імпліцитна — візуальний образ}.

II. Складні слова компаративного значення

Досить поширеною в українській мові є форма вираження компаративних відношень за допомогою складних слів, які розвинулися із порівняльних конструкцій внаслідок вилучення маркера. *Людина-амулет, хтось про нього сказав, — роздумує замполіт, — інакше кажучи, людина, що й для інших залишається чимось потрібна, може, навіть заповітна* (О. Гончар). → [Людина-амулет... для інших... заповітна] → {(S) людина; (т-подібність) форма складного слова; (O) амулет; (B) для інших заповітна}; *...за конякою височів одягнений у якусь тюремну одягу сивоголовий візниця з носом-буряком* (В. Шевчук). → [носом-буряком] → {(S) ніс; (т-подібність) форма складного слова; (O) буряк; (B) імпліцитна — форма, колір}.

Своєрідні форми компаративом репрезентують складні прикметники, що виражають порівняльні відношення між об'єктами-властивостями: *Інна ще раз чи двічі вловила на собі його стужений, присмерково-сірий погляд* (О. Гончар); *Дрібнорослі, мовчазні, з смолисто-чорними чубами, чвалають, понуривши голови, втомлено печатають незнайомий степ кованими підборами свого англійського взуття*

(О. Гончар); ... *мірно цідив голубе світло телевізор, усе блакитніло: Тосьчине й Бронине обличчя ставали в цьому світлі холодиювато-драглисти* (В. Шевчук). → [Тосьчине й Бронине обличчя ... *холодиювато-драглисти*] → {(S) Тосьчине й Бронине обличчя драглисті; (т-подібність) форма складного слова; (О) холодець драглистий; (В) імпліцитна — специфіка ознаки} У цих реченнях порівнюються якості об'єктів, для яких базою для порівняння обрано особливості колористичної, фізичної чи іншої ознаки певних об'єктів: сірий погляд подібний до сірості присмерку, чорнота чубів подібна чорноті смоли, драглистість обличчя схожа на драглистість холодцю.

III. Прикметниково-іменникові сполуки метафоричного значення

Порівняльні відношення передають і сполуки іменника з присвійно-відносним, відносним прикметником. Наприклад: *Ті рейки простяглися мимо твого лісу, мимо твого ведмежого життя* (О. Донченко). → [...твого ведмежого життя] → {(S) твоє життя; (т-подібність) присвійно-відносний прикметник; (О) життя ведмедя; (В) імпліцитна — відлюдне}; *Таксисти на одне обличчя їхали і їхали, дивлячись на неї **риб'ячими**, безбарвними **очима**...* (В. Шевчук). → [Таксисти ... *риб'ячими, безбарвними очима*...] → {(S) очі таксистів; (т-подібність) присвійно-відносний прикметник; (О) очі риби; (В) безбарвні, без емоцій}; *Валька з **рекламною усмішкою** сидить на ослинці* (В. Шевчук). → [Валька з *рекламною усмішкою*] → {(S) усмішка Вальки; (т-подібність) відносний

прикметник; (О) усмішка моделі в рекламі; (В) імпліцитна — силувана, нещира}.

VI. Синтаксичні засоби маркування компаративності

Деякі синтаксичні конструкції виражають семантику порівняння за відсутності її формальних показників, що характерно передусім для еліптичних речень, у яких пропущений компонент-маркер встановлюється із загального змісту. *Учити дурного — черепки до купи зліплювати* (Нар. тв.). → {(S) учить дурного; (т-подібність) загальний зміст речення; (О) черепки до купи зліплювати; (В) імпліцитна — даремна справа}.

Виразна семантика порівняння присутня в реченнях з означеннями-прикладками на зразок: *Місяць — козацький оселедець — уже височенько підбився вгору...* (Є. Гуцало); *Тепер ще ось греки, ці нещасні віслюки Антанти...* (О. Гончар); *Бо кожен дуріє на свій манер, казала моя бабця — Соломон у спідниці* (М. Матіос). → [моя бабця — Соломон у спідниці] → {(S) моя бабця; (т-подібність) означення-прикладка; (О) Соломон у спідниці; (В) імпліцитна — мудра}.

Отже, результати дослідження типології маркерів порівняльних конструкцій у формально-синтаксичній структурі речення свідчать про розгалужену систему цих засобів в українській мові. Вони репрезентують одиниці кількох мовних рівнів — словотвірного, лексичного, морфологічного, синтаксичного; маркери можуть складатися з кількох компонентів, пов'язаних синтетично чи аналітично.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Тождество и подобие / Тождество и подобие. Сравнение и идентификация // А.Д. Шмелев, И.Б. Шатуновский, А. Тань и др.; АН СССР. Институт языкознания; Под ред. Н.Д. Арутюновой. — М.: Институт языкознания АН СССР, 1990. — С. 7–33.
2. Бартон В.И. Сравнение как средство познания : монография / В.И. Бартон. — Минск : Изд-во БГУ, 1978. — 127 с.
3. Берков В.П. Компаративность. Семантика сравнения и типы её выражения / Теория функциональной грамматики. Качественность, Количественность // Т.Г. Акимова, В.П. Берков, А.В. Бондарко и др.; под. ред. А.В. Бондарко. — СПб.: Наука, 1996. — С. 107–129.
4. Костусьяк Н.М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників [Текст] [Електронний ресурс] / Н.М. Костусьяк. — Луцьк : Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. — 180 с. — Режим доступу : http://cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
5. Кучеренко І.К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І.К. Кучеренко. — К.: Вид. КДУ, 1953. — 106 с.
6. Левченко О. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь / Олена Левченко. — Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. — 748 с.
7. Марчук О.І. Структурно-типологічні параметри порівняльних конструкцій в ідіостилі М.М. Коцюбинського [Текст] : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Марчук Олена Іванівна; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. — Одеса, 2002. — 229 с. — С. 196–213.
8. Плотников А.М. О роли сравнения в процессе образования понятий / А.М. Плотников // Ученые зап. Ленингр. ун-та. — Серия философских наук. Вопросы логики. — 1960. — В. 17. — № 285. — С. 87–101.
9. Прокопчук Л.В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення [Текст] [Електронний ресурс] : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Людмила Володимирівна Прокопчук; Вінницький держ. педагогічний ун-т ім. Михайла Коцюбинського. — Вінниця, 2000. — 197 с. —

- Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR=
10. Романченко А.П. Прагмалінгвістичні параметри функціонально-семантичного поля компаративності в сучасній українській літературній мові [Текст] : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Алла Петрівна Романченко; Одес. нац. ун-т імені І.І. Мечникова. — О., 2009. — 224 с. — С. 197–219.
 11. Рошко С.М. Формально-граматична та функціонально-семантична структура порівняльних синтаксем і підрядних речень у сучасній українській мові [Текст] [Електронний ресурс : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Світлана Михайлівна Рошко; Ужгородський національний ун-т. — Ужгород, 2001. — 201 с. — Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR=
 12. Судук І.І. Порівняння в текстах українських перекладів Святого Письма [Текст] : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ірина Ігорівна Судук ; Прикарпатський національний ун-т. ім. В. Стефаника, 2009. — 237 с.
 13. Херберман К.-П. Компаративные конструкции в сравнении. К вопросу об отношении грамматики к этимологии и языковой типологии / К.-П. Херберман // Вопросы языкознания. — 1999. — № 2. — С. 92–108.
 14. Черемисина М.И. Сравнительные конструкции русского языка / М.И. Черемисина. — Новосибирск : Наука, 1976. — 270 с.
 15. Шаповалова Н.П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові [Текст] [Електронний ресурс] : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Наталія Петрівна Шаповалова ; Донецький держ. ун-т. — Донецьк, 1998. — 180 с. — Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR=
 16. Щепка О.А. Функціонально-семантичне поле компаративності [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Оксана Анатоліївна Щепка ; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2008. — 198 с. : схеми, діаграми.

ОСОБЛИВОСТІ АКТАНТНОГО РОЗПОДІЛУ СЕМАНТИКИ АБСОЛЮТИВІВ

Лахно Н.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті проаналізовано семантику абсолютивів, співвідносних з незворотними дієсловами, шляхом зіставлення семантичних функцій придієслівних актантів. Запропоновано поширити методуку аналізу на інші семантичні групи рефлексивів з метою систематичного опрацювання теорії зворотних дієслів та їхньої класифікації залежно від семантичної функції постфікса, визначення місця рефлексивів у загальній семантичній категорії актантного розподілу семантики дієслова та вирішення проблеми уніфікації та виведення типових формул словникових тлумачень.

Ключові слова: абсолютиви, суб'єкт, об'єкт, актант, генеративна функція, акумулятивна функція, тлумачний словник, словникова стаття.

В статье проанализирована семантика абсолютивов, соотносительных с невозвратными глаголами, путем сопоставления семантических функций приглагольных актантов. Предложено использовать методику для анализа других семантических групп возвратных глаголов, что позволит выработать теорию возвратных глаголов и классифицировать их в зависимости от семантической функции постфикса, определить место рефлексивов в общей семантической категории актантного распределения семантики глагола и решить проблему унификации и выведения формул словарных толкований.

Ключевые слова: абсолютивы, субъект, объект, генеративная функция, аккумулятивная функция, толковый словарь, словарная статья.

The article regards the semantics of absolutive reflexive verbs, correlated with non-reflexive verbs with common roots, in the terms of contrasting semantic functions of verbal actants. It is also proposed to introduce the analysis methods into other semantic groups of reflexive verbs for the purpose of systematic study of the theory of reflexive verbs and their classification depending on the semantic function postfix, the definition of reflexive in the common semantic category actant distribution semantics of the verb and the solution to the problem of standardization and destroying of typical formulas of dictionary interpretations.

Key words: absolutive verbs, subject, object, actant, generative function, accumulative function, general-purpose dictionary, dictionary entry.

Постановка наукової проблеми та її значення. Рефлексиви посідають особливе місце в системі кожної мови завдяки своєму поліфункціональному характеру, що зумовлює багатоплановість їхнього вивчення. Незважаючи на увагу дослідників до цієї групи дієслів та різновекторні дослідження у загальнограматичних і спеціальних працях [1; 2; 5; 6; 7; 8; 13; 14 та ін.], в українському мовознавстві немає достатньо систематичного опрацювання теорії зворотних дієслів та їхньої класифікації залежно від семантичної функції постфікса. Існує також проблема уніфікації словникових тлумачень цих лексем, чим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує чимало формальних, синтаксичних і семантичних класифікацій системи дієслів з постфіксом **-ся**, однак вони не є вичерпними [2; 5; 7; 14].

Розглядаючи групу рефлексивних дієслів зі значенням становлення ознаки, С.О. Соколова

запропонувала методику аналізу дієслів з урахуванням особливостей актантного розподілу їхньої семантики [11].

Формулювання мети та завдань статті. Ми проаналізуємо з цих позицій абсолютивні дієслова, оскільки семантична класифікація зворотних дієслів, яка відобразить внутрішню ієрархічну організацію цієї когорти дієслів, є важливим комплексним науковим завданням і базується на принципах, що дозволяють згрупувати і поставити поряд слова, які вимагають ідентичних лексикографічних тлумачень. Запропоновану методику аналізу можна поширити на інші підгрупи рефлексивів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Оскільки відношення між зворотними й незворотними дієсловами розглядають як співвідношення між семантичними ролями учасників ситуацій, основою для яких є конкретні семантичні ролі агенса

та пацієнса, з одного боку, і синтаксичні актанти у відповідних позиціях (підмет, додаток тощо) — з іншого, вважаємо необхідним аналізувати зворотні дієслова з урахуванням функцій придієслівних актантів. Свого часу О.М. Соколов описав категорію актантного розподілу семантики, яка, з погляду функціональної граматики, є загальною семантичною категорією, її ядром є граматична категорія стану, але саме з таких позицій «можна розглядати й суміжні явища, зокрема перерозподіл функцій актантів у зв'язку зі зміною морфемного складу дієслова (префіксація, постфіксація, конфіксація, заміна суфіксів та ін.)» [11, с. 94]. «Актантний розподіл семантики дієслова — це спрямування окремих семантичних компонентів дієслова у бік характеристики актантів, що посідають у складі висловлення певні синтаксичні позиції» [10, с. 154]. Найважливішими функціями придієслівних актантів є генеративна (здатність бути джерелом зовнішньої процесної ознаки або дії) та акумулятивна (здатність набувати нових якісних ознак під впливом власної активності або зовнішніх та внутрішніх сил, що не залежать від самого актанта).

Розглянемо особливості актантного розподілу семантики абсолютивів, проведемо порівняльний аналіз зворотних і незворотних дієслів, у яких зміна актантного розподілу семантики зумовлена постфіксацією.

Слідом за Н.О. Янко-Триніцькою [14], Е.Ш. Генюшене [5], Ю.П. Князевим [7] та ін. виділяємо суб'єктні, об'єктні та безособові рефлексиви. Систематизуючи їх, також спираємось на класифікацію, запропоновану О.М. Соколовим, що враховує принцип функціональної значущості компонентів, які належать до різних синтаксичних конструкцій, і передбачає виділення синтаксично розчленованих і нерозчленованих актантів [10, с. 125–127]. Абсолютивні дієслова належать до суб'єктних рефлексивів, які зберігають підметову відповідність зі співвідносними неререфлексивними дієсловами.

Усі суб'єктні дієслова з постфіксом *-ся* формально одновалентні, але формули відношень спостерігаємо різні:

1. Зворотні дієслова належать до нерозчленованих суб'єктно-об'єктних структур — власне зворотні та частково рефлексивно-посесивні рефлексиви, а також суб'єктно-суб'єктних — реципрокальні дієслова, тобто відображають взаємодію синтаксично нерозчленованих актантів, імплікованих у синтаксичному суб'єкті або об'єкті.
2. Суб'єктно-об'єктні відношення не представлені — автокаузативні рефлексиви.
3. Потенційно виражені суб'єктно-об'єктні відношення — рефлексивно-посесивні (якщо вони позначають дії над різнома-

нітною належністю, власністю) та абсолютивні дієслова.

В абсолютивах потенційно виражений об'єкт. У виразах «*корова буцається*», «*собака кусається*» акумулятивний об'єкт відсутній, але передбачений і структурно може бути легко відновлений: *Собака кусає хлопця*. Якщо об'єкт у таких реченнях був би непередбаченим, дія була б безглуздою.

Найточніше, на нашу думку, семантику досліджуваних дієслів сформулював В.В. Виноградов: вони «позначають дію суб'єкта, яка фактично переходить на будь-який об'єкт, спрямована на інших, але яка мислиться безвідносно до об'єкта як характерна, відмінна риса самого суб'єкта» [7, с. 635]. До цієї групи відносимо близько 40 одиниць: *битися, брикатися, буцатися, вихатися, гребтися, дражнитися, дряпатися, жалитися, жбурлятися, налитися, колотися, клюватися, кусатися, лаятися, мазатися, маститися, плюватися, сваритися, скребтися, фицятися, хвицятися, шкребтися, штовхатися, штурлятися, шпурлятися, щипатися* тощо. Отже, група значно обмежена і, за спостереженнями лінгвістів, простежується у слов'янських і не відзначена в германських і романських мовах [1; 3; 8].

У сучасному мовознавстві для позначення рефлексивів цієї групи вживають різні терміни: активно-безоб'єктні [4], безоб'єктно-зворотні [3; 8], абсолютивні, антипасивні [7], кваліфікативні [9]. Н.О. Янко-Триніцька розглядані дієслова називає різновидом дієслів не «включеного об'єкта», а саме «включеного узагальненого об'єкта», оскільки значення зворотного дієслова поєднує в собі значення мотиватора та будь-якого з можливих об'єктів [14, с. 198].

Мотиваторами абсолютивів є лексеми, які вказують на негативний вплив суб'єкта на об'єкт. До їхньої семантичної структури входить архісема «дія», сема «спрямованість дії на об'єкт», «суб'єкт» (істота або неістота). Об'єктом є істота, оскільки має відчувати шкоду від дії суб'єкта. Також наявна сема «зміна якості об'єкта внаслідок дії суб'єкта».

Актантну адресованість семантики відбиває описова формула: Актант 1 (суб'єкт) генерує дію — актант 2 (об'єкт) акумулює дію (відчуває на собі): *Кропива жалить хлопця*. Властива двовалентна (суб'єктно-об'єктна) структура розмежувального типу: генеративний підмет (суб'єкт) і акумулятивний додаток (об'єкт).

Мотивати позначають потенційні дії або властивості, які можуть заподіяти комусь шкоду. Це значення не є специфічним саме для зворотних дієслів, воно виникає й у незворотних перехідних і неперехідних дієслів. Саме тому деякі мовознавці вважають, що значення непохідного і похідного подекуди майже не мають відмінностей [14, с. 199], рефлексиви різняться з базовими дієсловами лише значенням включеного узагальненого

об'єкта, що є морфологічно вираженим. З цим твердженням важко погодитися, оскільки мотиватор і мотиват належать до різних лексико-семантичних груп, що зумовлює різний актантний розподіл їхньої семантики.

Для дієслів цієї групи неможливо навести каузуючу ситуацію з відповідними незворотними дієсловами, оскільки суб'єктом дії при зворотному дієслові залишається суб'єкт дії дієслова незворотного. Саме тому рефлексиви розгляданого типу не мають конверсивів: конверсія передбачає взаємозаміну позицій суб'єкта та об'єкта, а позиція об'єкта якраз є вакантною. Актанти — підмети, що не підпадають під вплив зовнішній, а, навпроти, позначають суб'єкт, який може впливати на певний об'єкт (незважаючи на те, що граматично цей предмет не виражений), тобто мають генеративну функцію. Сема «об'єкт» зазнає змін: у непохідному дієслові об'єкт є конкретним, а в похідній лексемі спостерігаємо деконкретизацію об'єкта. В.П. Недашков зазначає, що такі рефлексиви «зберігають семантичне значення вихідних нерелексивних дієслів, але на відміну від них мають заборону на позначення об'єкта» [9, с. 24]. Через неозначеність об'єкта абсолютиви в комунікативному плані або слугують для підкреслення самої дії, або називають потенційну спроможність суб'єкта виконати певну дію [13, с. 7]. Деконкретизація об'єкта зумовлює деконкретизацію самої ситуації: «через невираженість об'єкта абсолютиви імплікують або невизначений (хтось), або узагальнений (усі із цього класу) об'єкт» [5, с. 280], що, у свою чергу, спричиняє модифікацію архісеми дії в архісемі «якість суб'єкта». Отже, спостерігаємо розвиток модально-потенційного значення, коли «вони (рефлексиви) представляють дію як постійну характеристику суб'єкта» [5, с. 30]. Ролева структура вихідного дієслова зберігається, «відбувається лише зниження синтаксичного та комунікативного статусу об'єкта» [7, с. 280]. Аналогічне явище наявне і в пасивних конструкціях, основною функцією яких є зниження статусу учасника ситуації.

Актантна адресованість семантики мотивата може бути передана формулою: Актант 1 (суб'єкт) виявляє (генерує) ознаку, яка передбачає потенційний об'єкт, що відчуває її на собі: *Кропива жалиться*. Властива одновалентна суб'єктна структура з генеративним підметом (суб'єктом).

Значення постійної ознаки зумовлює відповідну граматичну характеристику дієслів на *-ся*: вони вживаються переважно у формі недоконаного виду 3-ї особи теперішнього часу.

Класифікують абсолютивні дієслова, зазвичай, за способом вираження суб'єкта:

1. Рефлексиви, які мають значення «виконати якусь дію над кимось» або «виражати психічний стан щодо кого-небудь» і поєднуються з іменами на позначення суб'єкта-особи: *битися, дражнитися,*

жбурлятися, лягтися, плюватися, штурлятися, штовхатися, штурлятися, щипатися тощо.

2. Зворотні дієслова зі значенням «вдарити когось чимось гострим» або «битися, колотися рогами, зубами» в поєднанні з назвою суб'єкта-тварини: *корова буцається; кінь брикається, вихається, фицяється, хвицається; кури гребуться, клюються; кіт дряпається; собаки, комарі, воші, блохи кусаються, оса жалиться, миші скребуться, шкребуться* тощо.

3. Дієслова з постфіксом *-ся* на позначення суб'єкта-неістоти, що може ненавмисно спричинити шкоду: *кущ колется, дряпається; кропива жалиться* тощо.

Дефініції досліджуваних дієслів подано в СУМі [12] непослідовно.

Абсолютиви зафіксовано в семантичній структурі незначної кількості дієслів (*дряпатися, клюватися, колотися, кусатися, мазатися, маститися, хвицатися* тощо), хоча мовний матеріал доводить існування такого значення у всіх досліджуваних лексемах: *...і смолисто кучеряве пасмо місячної познаки, зухвало вибиваючись з-під червоної бинди («жидівський чупер!» — дражнилася Оленка), виглядало на остаточний розчерк майстрового пензля — як підпис під картиною... (О. Забужко); Плазуючи по тераріуму, черепаха сильно гримотить панциром і скребеться лапками, особливо вранці (А. Молокова)*. Крім того, у СУМі послідовно не розмежовано абсолютиви та лексико-семантичні варіанти (ЛСВ), які позначають дію суб'єкта, спрямовану на об'єкт (генеративна функція). Наприклад, у реченні, яке наведено до першого значення дієслова *штурляти* «кидати чимсь куди-небудь або на кого-небудь», лексема має абсолютивне значення: *Правда, ніколи не робила вона дуже щиро, як попоробить, то стає дуже лиха: все лається і всім штурляється, і дверима гримає, й дітей луцює (Грицько Григоренко)*.

У семантичній структурі аналізованих дієслів подекуди спостерігаємо декілька абсолютивних значень, які розмежовує сема «суб'єкт»: *Побитому наймиту малому снилося, що усі ті птиці рябопері... зграєю в'ються, б'ються, кружляють над його узголов'ячком (Марко Вовчок); Бичок в нас б'ється, відійдїть (Панас Мирний); Чого він [батько] б'ється, проклятий? Що я йому зробив? (М. Коцюбинський)*.

Синонімічне базове дієслово має лише рефлексив *кусатися*: *Мухи та комарі кусають до пори (Українські народні прислів'я та приказки); [Писар:] Здрастуйте, Ганна Степанівна, я вже тепер і підступитись до вас боюся. [Галя:] Чого ж? підступайте безпечно, я не кусаюсь (Володимир Самійленко)*.

Збігаються словникові тлумачення ЛСВ незворотних і зворотних дієслів, які позначають дію суб'єкта, спрямовану на об'єкт (генера-

тивна функція). Незважаючи на одновалентну структуру речення в рефлексивній конструкції, об'єкт є конкретним, встановлюється з контексту. Порівняйте: *Вона [квочка] дзьобала Петруся в лоб, у голову, біла його крилами, дряпала пазурами...* (Олесь Донченко) — *Маринка пручалася, дряпалася, рвалася до матері у кухню* (Панас Мирний).

Зафіксовано синонімічні ЛСВ у лексемах *бити, битися* в значенні «воювати, боротися проти кого-небудь, за щось» та лексемах *колоти, колотися* в значенні «битися за допомогою холодної (колючої) зброї»: *На порозі політком: — Депенша! Під Царицином наші б'ють білих!..* (О. Довженко); *Б'ється Остап і рубається, аж правиця козацька зомліває* (Марко Вовчок); *Врізалися [щорсівці] у самий табір [німецьких окупантів] на сільській площі, кололи, стріляли впритул, збивали з коней* (О. Довженко); [Петро:] *Де-коли під музику [в комедії] співають, сміються, плачуть, лаються, б'ються, стріляються, колються* (І. Котляревський).

Унаслідок збереження семи «каузація», спостерігаємо повну синонімію мотиватора та мотивата, які позначають емоційний стан суб'єкта, що впливає на оточуючих: *Так ви гадаєте, що ваша жінка свята? — з масною усмішкою кусає його Погиба / Днями сиділи в нетопленій хаті і не варили страви. Світили ненависним оком, кусались кривавим словом. Як звірі (М. Коцюбинський) — «завдавати болю, образи; уражати»; Пархоме, В щасті не брикай! В нудьзі притьмом не лізь до неба! (П. Гулак-Артемовський) / — То словом щирим обізвуся, то гостинця привезу... От моя дівчина й залишила брикатися... (М. Коцюбинський) — «виявляти норовистість; капризувати».*

У значеннях «вивергати, викидати з себе (кулі, вогонь, дим тощо); розкидати навколо себе часточки чого-небудь» та «з силою вириватися назовні (про рідину, повітря тощо); витікати сильним струменем» збігаються відповідно лексеми *плювати, плюватися, та бити, битися*: *Що не рейка, частокіл, вагон, — усе плювало кулями* (Я. Качура) / *Кулемет сердито плював просто в натовп козаків, що бігли слідом* (Петро Панч); *З-під коріння липи било джерело погожої води і відтак... впливало до потока* (І. Франко) / *Б'ється глибоке джерельце — чисте, як материні сльози* (І. Муратов).

Не мотивують абсолютиви базові лексеми, що не описують каузативні відношення, наприклад: *дряпати* — «писати», «орати»; *кусати* та *клювати* — «їсти»; *клювати* — «схоплювати принаду, наживу на вудці (про рибу)»; *брикати* — «грати, бігати, стрибати», *гребти* — «пливти», «забирати», *бити* — «хлюпатися, плескати», «грати», «звучати» тощо. Також не мають мотиватив непохідні, які позначають дію, спрямовану

на неістоту: *Я сидів довго-довго, стежачи, як він скребе рашипілем кусок міді, затиснутий у лещата* (Петро Панч).

За своїм лексичним складом аналізовані дієслова схожі із взаємозворотними. Порівняйте: *собаки кусаються і собака кусається*. Тому в семантичній структурі більшості абсолютивних дієслів зафіксовано ЛСВ на позначення взаємозвотної дії (гібридна функція суб'єкта): *Ми вчепились один в одного, як звірята, качалися по піску, бились, дряпались* (С. Васильченко).

Виділено також зворотньо-пасивні ЛСВ, які так само, як і абсолютивні, вказують на потенційну ознаку. Відношення між конструкціями мотиватора і мотива є причино-наслідковими: дія суб'єкта-істоти, спрямована на об'єкт-неістоту, є причиною змін якості об'єкта. Генеративний суб'єкт відсутній, але структурно передбачений. Об'єкт у позиції підмета має потенційну здібність акумулювати ознаку, що є його сформованою, постійною якістю: — *Ці горшки легко б'ються* (Марко Вовчок); *Механічні властивості [органічного скла] недосить високі (легко дряпається)* (В. Доценко); *Сокира вправно подзенькує в міцних руках, сухі кругляки колються легко* (Михайло Чабанівський).

Розвивають абсолютивні значення і деякі власне-зворотні рефлексиви: *Стіна маститься; Крізь весняну хмарину бризнув теплий дощ. Грунт почав мазатись* (Степан Чорнобривець).

У їхній семантичній структурі не розмежовано власне-зворотне та рефлексивно-посесивне значення з гібридною функцією суб'єкта, незважаючи на диференційну сему «включений об'єкт»: — *Озеро дуже малярійне і ближче під'їжджати небезпечно. — Але ж там працюють люди? — Вони мастяться спеціальним захисним еліксиром* (Ю. Смолич) / *Ліза глянула на неї і подумала: «Яка ж вона вродлива! Тільки даремно цією помадою мажеться»* (М. Руденко); *Добувши через доярок ложечку вершків, мастилася [Ганна] ними на ніч, гоїла на губах криваві тріщини* (Олесь Гончар).

Спостерігаємо також у досліджуваних лексемах інхоативне значення «суб'єкт випадково заподіяв збиток самому собі»: — *Тату,.. уважайте, аби Сава не прив'язував на ніч волів закоротко. Я зловив його раз на тім.. Він прив'язав їх тому так коротко, аби не лягали спати на землю, не мастилися* (О. Кобилянська); — *Мені дозволите з вами [в кабінку]?.. Овсійович, зиркнувши на фетровий капелюх і темно-синє демісезонне пальто Неделіна, резонно зауважив: — А вам варто мазатися?* (В. Логвиненко). Абсолютивне значення дієслова *маститися* зафіксовано як відтінок інхоативного, хоча ці значення зумовлюють різні функції актантів у позиції підмета: абсолютив — потенційно-генеративну, а інхоативний ЛСВ — акумулятивну.

У семантичній структурі лексеми *мазатися* аналізовані значення розмежовано.

Словникова стаття, присвячена більшості абсолютивів, на нашу думку, має містити не менш ніж три основні значення:

1. Дія суб'єкта, спрямована на об'єкт — генеративна функція.
2. Абсолютивне значення, вказує на спрямованість дії на потенційний об'єкт, яка мислиться як характерна ознака самого суб'єкта — генеративна функція.
3. Взаємозворотне значення — гібридна функція.

Перші два значення різняться архісемою («дія» й «ознака предмета»), хоча актантний розподіл семантики є схожим: відношення відображують взаємодію нерозчленованих актантів, імплікованих у синтаксичний суб'єкт, що має генеративну функцію. В абсолютивному значенні, як вже зазначалося, спостерігаємо деконкретизацію об'єкта. Третє значення пов'язано з гібридною функцією актанта-підмета, який є одночасно як суб'єктом, так і об'єктом дії.

Відповідно до нашого бачення відображена лише семантична структура дієслова *дряпатися*. Описані значення зафіксовано також у семантичній структурі деяких інших досліджуваних рефлексивів, але непослідовно. Перше значення наявне в усіх розглянутих дієсловах, а для лексем *брикатися*, *буцатися*, *вихатися*, *гребтися*, *дражнитися*, *жалитися*, *жбурлятися*, *скребтися*, *фицатися*, *шкребтися*, *шпурлятися* воно зазначено як єдине.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басиров Ш.Р. Словотвір дієслів із рефлексивним комплексом в індоєвропейських мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Ш.Р. Басиров. — Київ, 2006. — 34 с.
2. Бондарко А.В. Теория морфологических категорий / А.В. Бондарко. — Л. : Наука, 1976. — 255 с.
3. Виноградов В.С. Сопоставительная морфология русского и испанского языков / В.В. Виноградов, И.Т. Милославский. — М., 1986. — 156 с.
4. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. — К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. — 400 с.
5. Генюшене Э.Ш. Рефлексивные глаголы в балтийских языках и типология рефлексивов / Э.Ш. Генюшене. — Вильнюс : Мин-во высш. и сред. спец. образования ЛитССР, 1983. — 168 с.
6. Городенська К.Г. Зворотні дієслова / К.Г. Городенська // Українська мова : Енциклопедія. — К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. — С. 201.
7. Князев Ю.П. Грамматическая семантика: Русский язык в типологической перспективе / Ю.П. Князев. — М. : Языки славянских культур, 2007. — 704 с.
8. Михайлик Р.П. Семантико-граматична структура дієслів на -ся в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філ. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Р.П. Михайлик. — К., 1995. — 16 с.
9. Недеялков В.П. Типология рецессивных конструкций: Рефлексивные конструкции / В.П. Недеялков // Диатезы и залогии : Тезисы конференции «Структурно-типологические методы в синтаксисе разносистемных языков». — Л. : Наука, 1975. — С. 21–33.
10. Соколов О.М. Основы имплицитной морфологии русского языка / О.М. Соколов. — М. : Изд-во РУДН, 1997. — 203 с.

Словникова стаття дієслів на кшталт *мазатися*, *маститися* має містити шість значень:

1. Власне-зворотне «мазати себе чим-небудь» — гібридна функція актанта.
2. Власне-посесивне «накладати на обличчя фарбу, грим» — гібридна функція актанта.
3. Інхотативне «вимазатися, випадково забруднитися чим-небудь» — акумулятивна функція актанта.
4. Абсолютивне «може забруднити, якщо доторкнутися (про предмет)» — потенційно-генеративна функція актанта.
5. Зворотно-пасивне «покриватися брудом» — потенційно-акумулятивна функція актанта.
6. Пасивне до мастити, мазати тощо — акумулятивна функція актанта.

Висновки. Розгляд дієслів з постфіксом *-ся*, співвідносних з незворотними дієсловами, що передбачає визначення функцій придієслівних актантів, дозволить створити класифікацію рефлексивів з урахуванням семантичної функції постфікса та визначити їхнє місце у вираженні категорійного значення актантного розподілу семантики. Для правильного виділення ЛСВ дієслова необхідно проаналізувати семантичну структуру з позицій імпліцитної морфології, враховувати актантний розподіл семантики. Установлення типової семантичної структури рефлексивів різних підгруп дасть змогу спрогнозувати ЛСВ, не зафіксовані в словниках (зокрема СУМі), та знайти їх у мовному матеріалі.

11. Соколова С.О. Дієслова з постфіксом -ся як граматична проблема / С.О. Соколова // Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. — 2009. — Вип. 8. — С. 92–99.
12. СУМ : Словник української мови : в 11-ти т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. — К. : Наук. думка, 1970–1980.
13. Щербій Н.О. Категорія зворотності дієслів у польській мові : автореф. дис. ... канд. філ. наук: спец. 10.02.03 «Слов'янські мови» / Н.О. Щербій. — Івано-Франківськ, 2015. — 22 с.
14. Янко-Триницкая Н.А. Возвратные глаголы в современном русском языке / Н.А. Янко-Триницкая. — М. : Наука, 1962. — 247 с.

ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АБРЕВІАТУРИ «PR» (PUBLIC RELATIONS) В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Афанасьєв І.Ю.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

Розглядаються граматичні особливості аббревіатури «PR». Основними альтернативними варіантами є вживання цієї аббревіатури у: 1) чоловічому роді однини; 2) множині. Аналізується мовознавча література. Досліджується ступінь представленості кожного з вищенаведених граматичних варіантів при вживанні у наукових, навчальних текстах, у бізнес-практиці. Здійснюється контент-аналіз письмових робіт студентів, які навчалися за спеціальністю «Реклама і зв'язки з громадськістю». Визначається оптимальний варіант вживання аббревіатури «PR».

Ключові слова: аббревіатура «PR», зв'язки з громадськістю, аббревіатура іншомовного походження в українській мові.

Рассматриваются грамматические особенности аббревиатуры «PR». Основными альтернативными вариантами является употребление этой аббревиатуры в: 1) мужском роде единственного числа; 2) множественном числе. Анализируется лингвистическая литература. Исследуется степень представленности каждого из вышеприведенных грамматических вариантов при употреблении в научных, учебных текстах, в бизнес-практике. Осуществляется контент-анализ письменных работ студентов, обучающихся по специальности «Реклама и связи с общественностью». Определяется оптимальный вариант употребления аббревиатуры «PR».

Ключевые слова: аббревиатура «PR», связи с общественностью, аббревиатуры иностранного происхождения в украинском языке.

The article elucidates grammatical features of the abbreviation "PR" ("public relations"). The main alternatives are the use of this abbreviation as 1) masculine singular; 2) plural. Relevant linguistic literature is analyzed. The degree of every abovementioned grammatical option presentation, in the use of this abbreviation in scientific, educational and commercial texts is investigated, to determine the most popular option. Also content analysis of the texts, written by the students from the university course on the specialty "Advertising and Public Relations"; is done. The best grammatical option for the abbreviation "PR" is determined.

Key words: abbreviation "PR", public relations, abbreviations of foreign origin in Ukrainian.

Зв'язки з громадськістю як функція менеджменту стали важливою складовою соціальних комунікацій в Україні ще наприкінці 1980-х років. На сьогодні вже кілька десятків українських вищих навчальних закладів готують фахівців за спеціальністю «Реклама і зв'язки з громадськістю», кілька сотень приватних компаній декларують зв'язки з громадськістю як основний чи один з основних напрямів свого бізнесу, тисячі компаній мають у своїй організаційній структурі спеціаліста або цілий відділ зі зв'язків із громадськістю. Кількох тисяч найменувань щорічно в період з 2000 р. до початку 2010-х рр. сягала кількість наукових, науково-популярних та ужиткових статей з проблематики зв'язків з громадськістю. Проте навіть на початку 2010-х рр. теоретики соціальних комунікацій не дійшли згоди в питанні термінології.

У 2000-і рр. в публікаціях українських авторів на тему зв'язків з громадськістю зустрічалися два варіанти вживання граматичної категорії числа для аббревіатури «PR». Множину

для цієї аббревіатури обрали, наприклад, автори навчальних посібників зі зв'язків з громадськістю В.Г. Королько та О.В. Некрасова [4], В.А. Мойсєєв [13]. Однині, чоловічому роду аббревіатури «PR» в українській мові віддала перевагу група авторів на чолі з В.В. Лісничим [11].

У публікаціях, виданих в Україні російською мовою, а вона є близькоспорідненою з українською, аббревіатура «PR» зустрічається у формі множини в популярній книзі Г.Г. Почепцова 2005 р., проте в цьому виданні вжито також і однину, чоловічий рід [19].

6 вживань у множині та одне в чоловічому роді однини міститься в російськомовній статті В.Г. Королько та О.В. Некрасової 2006 року [7].

Абревіатура «PR» тільки в чоловічому роді однини вжива в українській мові в роботі В. Орлової [17], а в російськомовній статті в українському виданні — Т.В. Іванової [3]. У Російській Федерації, в умовах розвитку PR, дуже схожих з українськими, множину для аббревіатури «PR»

вжито у книзі В.Г. Королька [6], у перекладі з французької навчального посібника Ж. Шомелі та Д. Вісмана [25].

У чоловічому роді однини вжито аббревіатуру «PR» у численних працях російською мовою, виданих у Росії. Це, наприклад, переклад книги Ф. Джефкінса та Д. Ядіна [1], монографія М.А. Шишкіної [23], праця Д.В. Ольшанського [16]. Окремо слід охарактеризувати публікацію, в якій міститься докладне обґрунтування вибору саме не множини, а чоловічого роду однини для аббревіатури «PR»: це спільна робота Ю. Пірогової та О. Борисової [18], оприлюднена ще в 1999 р. та вміщена до популярного підручника під редакцією Т.Ю. Базарова та Б.Д. Єрєміна 2002 року [22].

Ю. Пірогова та О. Борисова — відомі в Росії філологи, автори численних робіт із теорії та практики соціальних комунікацій — ретельно проаналізували актуальний на кінець 1990-х рр. стан засвоєння аббревіатури «PR» практикою російської мови, навели всі лінгвістичні аргументи та контраргументи з питання вибору граматичної форми. У результаті вони висловилися за чоловічий рід однини як найправильнішу форму, проте зазначили, що робити остаточний висновок, а разом з ним і фіксувати категоричну норму, зарано: слід чекати, спостерігати, поки мовна практика виявить переможний варіант.

В Україні проблему аббревіатур іншомовного походження у 2000–2010-і рр. досліджував Р. Микульчик [12]. Проаналізувавши основні роботи українських авторів з проблем аббревіації, Р. Микульчик констатував відсутність уніфікації в термінології при описах аббревіатур. Проблемною, на думку Р. Микульчика, залишалася на початку 2000-х рр. також узгодженість аббревіатур з іншими словами в текстах, внаслідок труднощів із визначенням роду аббревіатури: «Для пересічного мовця визначення роду аббревіатури, не описане чіткими правилами, є проблемним, так само, як і визначення, чи є аббревіатура відмінюваною» [12, с. 15]. У цій роботі Р. Микульчика, як і в роботах інших українських авторів, аббревіатура «PR» не аналізувалася в граматичному аспекті.

Метою даної роботи є визначення граматичних особливостей аббревіатури «PR» на сучасному етапі засвоєння англomовного терміну «public relations» та його похідних в українській мові.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішити такі **завдання**:

- проаналізувати літературу і джерела з проблематики дослідження, окреслити теоретичну основу для вибору оптимальної, з точки зору граматики української мови, норми числа та роду для вживання аббревіатури «PR»;
- дослідити сучасний стан застосування граматичної категорії числа при вживанні аббревіа-

тури «PR» в українській науковій та навчальній літературі;

- дослідити сучасний стан застосування граматичної категорії числа при письмовому вживанні аббревіатури «PR» досвідченими практиками у сфері зв'язків з громадськістю в Україні;

- дослідити сучасний стан застосування граматичної категорії числа при вживанні аббревіатури «PR» українськими студентами — майбутніми спеціалістами сфери соціальних комунікацій;

- визначити оптимальне, з точки зору теорії та практики, вживання категорії числа та роду для аббревіатури «PR» в українській мові.

Робота ґрунтується на застосуванні загального наукового принципу об'єктивності, методу синхронного та діахронного порівняльного аналізу. Вивчення та систематизація публікацій з питань, пов'язаних з темою роботи, поєднується з власним дослідженням первинних даних, з елементами контент-аналізу. Зокрема, в ході дослідження аналізується зафіксоване у текстах, написаних від імені 20 найбільших українських PR-агентств, а також у текстах, написаних 86 студентами, співвідношення випадків вживання аббревіатури «PR» у чоловічому роді однини та у множині.

Літерна аббревіатура «PR» утворена з назв початкових букв тих слів, що є компонентами синтаксичного словосполучення «public relations». Українською мовою це словосполучення перекладається як «зв'язки з громадськістю», «паблік рілейшнз», а одним з варіантів скорочення є кирилична аббревіатура «ПР» (від «паблік рілейшнз»). Усі ці словосполучення та аббревіатури є абсолютними синонімами. Як українське слово «зв'язки» є формою множини іменника «зв'язок», так і англійське слово «relations» є формою множини іменника «relation». Таким чином, граматичні характеристики словоформи «relations» та її українського перекладу диктують, здавалося б, необхідність вживання аббревіатури «PR» у множині.

Проте авторитетний американський словник англійської мови *Merriam-Webster* дає словосполученню «public relations» таку вказівку: «noun plural but usually singular in construction» (множина іменника, але однина в конструкції — *англ.*) [26].

Крім того, історія української мови знає чимало прикладів зміни граматичних характеристик числа та роду у процесі поступового засвоєння слова іншомовного походження в мовній практиці.

Як і всі аббревіатури в українській мові, «PR» за частиномовною приналежністю є іменником. Фонетичні властивості цієї аббревіатури, яка вимовляється у дещо адаптований до української фонетики (щодо літери «R») спосіб — «піар» — підштовхують суб'єкта мовлення до тракту-

вання цього слова як іменника саме третьої відміни (наприклад, «базар»). До того ж, морфема «піар», похідна від аббревіатури «PR», вже понад 20 років широко використовується в словотворенні української мови. Наприклад: «піарник», «піарити», «піарівський». Таким чином, за своїми звуковими властивостями, потужною фонетичною аналогією, аббревіатура «PR» стимулює в активних користувачів цього скороченого варіанту популярного терміну «public relations» інтуїтивне вживання її як іменника чоловічого роду однини.

Звісно, велике значення має думка тих, хто активно використовує цю аббревіатуру у своїй професійній та іншій діяльності: науковців, викладачів, досвідчених PR-практиків, а також і піарників-початківців, студентів, які обрали соціальні комунікації як основний напрям своєї майбутньої діяльності та активно освоюють лексику і фразеологію цієї професійної сфери, а отже — визначають майбутні особливості термінології.

Розпочнемо з теоретиків, авторів наукових та навчальних праць. Це — важливі агенти лінгвістичної норми. У 2010-і рр. залишалися вірними множині при вживанні аббревіатури «PR» В.Г. Королько [5], Л.О. Кочубей [8] та деякі інші автори україномовних публікацій з теорії PR. Проте кількість тих, хто обрав чоловічий рід однини, виявилася значно більшою. Це Т.О. Примак [20; 21], О.В. Курбан [10], Г.М. Кравченкова [9], М.А. Зубарева [2], О.І. Обласова [15] та багато інших.

Чоловічий рід однини використовував для аббревіатури «PR» у 2016 р., як і за 10 років до того, президент Української ліги зі зв'язків із громадськістю А. Ротовський у своїй активній діяльності з поширення знань про PR [24].

Ми також проаналізували тексти, оприлюднені в 2015 р. від імені 22 найбільших за річним оборотом у 2014 р. в Україні українських PR-агентств згідно з дослідженням Всеукраїнської рекламної коаліції та журналу «Marketing Media Review» (MMR) [14]. А саме: контент офіційних інтернет-сайтів агентств, інтерв'ю керівників, а також оголошення цих компаній про відкриті вакансії.

У 8 повідомленнях з цих 22 агентств не виявлено вживання жодного з двох варіантів, які є предметом нашої роботи, а 100 % решти агентств, як виявилось, обрали варіант чоловічого роду однини.

У 2014–2015 рр. ми також провели контент-аналіз модульних контрольних робіт із навчальних дисциплін «Історія PR» та «Історія реклами та PR», виконаних студентами денної форми навчання першого року освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності «Реклама і зв'язки з громадськістю», з метою

виявлення співвідношення обох вищезгаданих варіантів вживання аббревіатури «PR». Студенти цих груп були попереджені під час першої лекції вищезгаданих навчальних дисциплін, що вони мають право використовувати будь-який з двох граматичних варіантів. Загальна кількість студентів, чиї роботи були проаналізовані з цією метою в 2014–2015 рр., з виявленими проявами категорії числа та роду аббревіатури «PR», — 86. Частка студентів, які вживали множину, — 9 %. Чоловічий рід однини — 91 %.

Отже, аналіз публікацій, у тому числі наукових, з проблематики наукового вивчення та практичного використання аббревіатури «PR», похідної від англословного терміну «public relations», виявив:

- категорія числа та роду аббревіатур розглядалася у 2000-х — в першій половині 2010-х рр., але вживання саме аббревіатури «PR» в українській мові не було предметом дослідження;

- чоловічий рід однини є найбільш зручним, природним, лінгвістично обґрунтованим, логічним варіантом вживання аббревіатури «PR» в українській мові, попри вагомні аргументи на користь множини;

- в науковій та навчальній літературі напряму «Реклама і зв'язки з громадськістю» українською мовою в 2000-х — першій половині 2010-х рр. існувала варіативність мовної норми в цьому питанні, з домінуванням чоловічого роду однини, — порівняно з варіантом, який передбачає множину; в першій половині 2010-х р. таке домінування було більш виразним;

- дослідження сучасного стану застосування граматичної категорії числа при письмовому вживанні аббревіатури «PR» досвідченими практиками у сфері зв'язків з громадськістю в Україні, проведене в даній роботі, виявило величезне переважання однини у практиці найбільших (за річним оборотом 2014 р.) українських PR-агентств;

- дослідження особливостей вживання аббревіатури «PR» в 2014–2015 рр. 86 українськими студентами — майбутніми спеціалістами сфери соціальних комунікацій — виявило, що близько 90 % із них віддають перевагу чоловічому роду однини для аббревіатури «PR» у письмових повідомленнях українською мовою.

Отримані результати дають підстави вважати, що процес засвоєння аббревіатури «PR» українською мовою добігає кінця. Нормою числа та роду для вживання аббревіатури «PR» слід вважати чоловічий рід однини, саме цю норму слід фіксувати як пріоритетну, рекомендувати для написання та редагування наукової, науково-популярної, навчальної, довідкової та ужиткової літератури з проблематики соціальних комунікацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джефкинс Ф. Паблік рилейшнз : учеб. пособ. для вузов : пер. с англ. / Ф. Джефкинс, Д. Ядин ; под ред. Б.Л. Еремина. — Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. — 416 с.
2. Зубарева М.А. Прикладні антикризові PR-технології : навч. посіб. / Марія Зубарева ; Нац. ун-т «Остроз. акад.», Ін-т глобал. стратегій упр. — Остроз : Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2014. — 161 с.
3. Иванова Т.В. Политический PR : учебно-метод. пособ. / Т.В. Иванова / Академия украинской прессы ; Центр свободной прессы. — Киев : ЦВП, 2006. — 147 с.
4. Королько В.Г. Зв'язки з громадськістю. Наукові основи, методика, практика : підруч. / В.Г. Королько, О.В. Некрасова. — 3-тє вид., доп. і перероб. — Київ : ВД «Киево-Могилянська академія», 2009. — 831 с.
5. Королько В.Г. Моделі зв'язків політичного режиму з громадськістю / В.Г. Королько // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. — 2012. — Вип. 6. — С. 7–29.
6. Королько В.Г. Основы публичных отношений : учеб. для студ. вузов / В.Г. Королько. — Москва : Рефл-бук ; Київ : Ваклер, 2000. — 526 с.
7. Королько В. Социетальная культура и публичных отношений / В. Королько, О. Некрасова // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2006. — № 4. — С. 161–173.
8. Кочубей Л.О. PR у політичній сфері : підруч. для вузів / Лариса Олександрівна Кочубей . — Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса, 2013 . — 469 с.
9. Кравченкова Г.М. Паблік рилейшнз як соціальний інститут: нормативний і організаційний підхід / Г.М. Кравченкова // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. — 2013. — Вип. 58. — С. 95–103.
10. Курбан О.В. Діагностика та моделювання PR-процесів / Олександр Васильович Курбан. — Київ : Українська конфедерація журналістів, 2012 . — 157 с.
11. Лісничий В.В. Сучасний виборчий PR : навч. посіб. / В.В. Лісничий, В.О. Грищенко, В.М. Іванов. — Київ : ВД «Професіонал», 2004. — 384 с.
12. Микульчик Р. Сучасні українські аббревіатури: перспективи і стан дослідження / Р. Микульчик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — Серія «Проблеми української термінології». — 2005. — № 538. — С. 12–15.
13. Мойсеев В.А. Паблік рилейшнз : навч. посіб. / В'ячеслав Анатолійович Мойсеев. — Київ : Академвидав, 2007. — 223 с.
14. Названы PR-агентства Украины с самым большим оборотом [Электронный ресурс]. — Дело. — 2015. — 31 марта. — Режим доступа : <http://delo.ua/business/nazvany-pr-agentstva-ukrainy-s-samyim-bolshim-oborotom-293887/> . — Название с экрана. — Дата обращения : 23.01.2016.
15. Обласова О.І. Специфіка PR-технологій у державній політиці США часів «Нового курсу» / О.І. Обласова // Наукові записки [Української академії друкарства]. — Серія : Соціальні комунікації. — 2015. — № 1. — С. 79–88.
16. Ольшанский Д.В. Политический PR. — Санкт-Петербург : Питер, 2003. — 544 с.
17. Орлова В. Внутрішньокорпоративний PR: підготовка, проведення корпоративних заходів. Практичні рекомендації / В. Орлова // Маркетинг в Україні. — 2005. — № 3. — С. 22–26.
18. Пирогова Ю. «PR» — крепкий орешек для великого и могучего / Ю. Пирогова, Е. Борисова // Советник. — 1999 — № 2(38). — С. 45–47.
19. Почепцов Г.Г. Паблік рилейшнз для професіоналов. — Изд. 6-е, дополн. — Киев : Рефл-бук ; Ваклер, 2005. — 624 с.
20. Примак Т.О. Практичний PR. — Київ : УАМ, Зовнішня торгівля, 2011. — 240 с.
21. Примак Т.О. PR для менеджерів і маркетологів : навч. посіб. / Т.О. Примак. — Київ : ЦУЛ, 2013. — 200 с.
22. Управление персоналом : учеб. для вузов / под ред. Т.Ю. Базарова, Б.Л. Еремина. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва : ЮНИТИ, 2002. — 560 с.
23. Шишкина М.А. Паблік рилейшнз в системе социального управления. — 2-е изд. — Санкт-Петербург : СЗРЦ «Русич» ; Паллада-медиа, 2002. — 448 с.
24. Школа PR Андрія Ротовського [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.pr-liga.org.ua/node/9>. — Назва з екрана. — Дата звернення : 21.01.2016.
25. Шомели Ж. Связи с общественностью / Ж. Шомели, Д. Уисман ; пер. с франц. ; под ред. Г.Е. Алпатова. — Санкт-Петербург : ИД «Нева», 2003. — 128 с.
26. Public Relations [Electronic resource]. — Mode of access : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/public%20relations> . — Title from the screen. — Date of appeal : 15.01.2016.

УДК 821.111.09

THE PORTRAIT OF THE OLD LADY IN ERIC COBLE'S THE VELOCITY OF AUTUMN

Гайдаш А.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

This article examines the portrayal of the elderly lady in the play "The Velocity of Autumn" (2014). Content analysis of the play suggests that the author modeled a charismatic ambivalent character who overcomes the oppression of the cross-generational bond. The female protagonist of the male playwright subverts disempowerment stereotypically associated with aging. Yet the oppression still takes place in the form of the language: there is a great deal of ageist self-stereotyping in the language of the elderly character. In terms of the play's poetics the images of home and the tree in front of the window turn out as the projections of the character's elderly self.

Key words: the elderly, octogenarian, self-stereotyping, military discourse, aging, disempowerment, loneliness.

У статті досліджено форми репрезентації персонажу похилого віку у п'єсі «Швидкість осені» (2014). Здійснений аналіз демонструє моделювання драматургом образу харизматичної та амбівалентної 80-літньої пані, якій вдається подолати утиски міжпоколінних стосунків. Виявлено, що в тексті присутні форми опресії на лінгвістичному рівні — у самостереотипізації та ейджистських висловлюваннях головної героїні. Поетикальний вимір твору представлений образами будинку та дерева, які виступають проекціями ідентичності літнього персонажу.

Ключові слова: похилий вік, самостереотипізація, військовий дискурс, старіння, самотність.

В статье исследуются формы репрезентации персонажа пожилого возраста в пьесе «Скорость осени» (2014). Проведённый анализ демонстрирует моделирование драматургом образа харизматической и амбивалентной 80-летней дамы, которой удаётся преодолеть гнёт межпоколенческих отношений. Определено, что в тексте присутствуют формы опресии на языковом уровне — в самостереотипизации и эйджистских высказываниях главной героини. Поэтикальный аспект произведения представлен образами дома и дерева, которые выступают проекциями идентичности пожилого персонажа.

Ключевые слова: пожилой возраст, самостереотипизация, военный дискурс, старение, одиночество.

With the unprecedented increase of the elderly population in world demography of the 20th century the representations of late adulthood occur more and more frequently in fiction. In his "Stories of Ageing" the British sociologist Mike Hepworth observes that fictional representations of ageing "often reveal a wide gulf between public images and definitions of later life and the subjective experience of the individual" [5, 30]. Another British scholar Jeannette King discovers "the emergence in our cultural landscape of a fiercely independent and self-determining class of "third agers", strongly resistant to dominant narratives of aging-as-decline" [6, xii]. A recent development in the

humanities, the age studies, advances in a number of new directions, with the literary gerontology among them. This budding interdisciplinary branch operates in the similar to feminism domain especially concerning the literary representations of female aging. The Austrian scholar Roberta Maierhofer (1999) argues:

<...> literary gerontology — not only when dealing with women and age — has much to learn from feminist criticism... The feminist concept that individual identity, both in literature and society, is culturally constructed and tied to race, class, and gender can be extended to the notion of age.

As feminist theory distinguishes between sex and gender, so should a distinction be made between chronological age and the cultural stereotypes associated with old people, which should help escape the confining binary opposition of young and old [7, 130].

Maierhofer's instrument of analysis is the feminist concept of the "resisting reader" suggesting that "readers who resist the imposition of traditional interpretation, question the overt meaning of the text, and challenge the codification of meaning and received opinions about specific texts, perform political acts that transcend the realm of literary studies" [ibid.]. In her "La Vieillesse" Simone de Beauvoir articulates: "the problem of old age is one of power" [1, 89]. Literary gerontologists explore inter alia forms of power or its lack in relation to subjective experience of aging dissecting fictional characters. The scholars in literary gerontology reveal and analyze ageist representations as stereotypes and look for the models of resistance and subversion which break the prescribed social roles. The US scholar Barbara Waxman claims that "literary critics are social critics <...> to foster social change regarding old age" [10, 2]. One of the pioneers in literary gerontology Kathleen Woodward writes that "... in the West our representations of old age reflect a dominant gerontophobia. Almost any text can confirm it" [11, 7]. The American scholar argues: "In our culture we are profoundly ambivalent, and primarily negative, about old age" [11, 8]. Therefore, the *relevance* of the present study is important in the context of the world-wide demographical crisis and discrimination of the elderly. The *goal* of my paper is to elaborate the male playwright's construction of female aging identity, namely the way the old lady portrayal is built. To complete the goal the following *tasks* are set: to identify the gerontological markers in the literary portrait of the protagonist; to detect her strategy of adaptation to the late adulthood; to single out the peculiarities of the language of aging.

The protagonist of *The Velocity of Autumn* is an 80-years-old Alexandra living on her own in Brooklyn, New York. The play is built according to the Aristotelian principles of dramatic unity: the action takes place in Alexandra's second-floor living room within an hour, the scene remains the same in the run of the play thus presenting a unifying whole. The plot is centered around the intention of the octogenarian Alexandra to put her flat on fire in case of being attacked either by her children, or police. Her intention is spurred by the fear of moving to a nursing home where her elder middle-aged son and daughter plan to place the old lady. In fact, the abovementioned characters do not appear onstage. Instead, the youngest son Chris clambers into Alexandra's apartment through the window using a large tree nearby as a ladder. Their encounter is the jumping-off ground for further action of the play. Living apart for twenty years, mother and son seem to misunderstand each other at the exposition yet they

manage to come to terms in the denouement. Chris gets to listen to his elderly mother and hear what is significant to her persuading Alexandra to finish her siege and go together outside.

What comes to the front while reading the play is that the dramatist Eric Coble employs the military discourse in developing his subject line and the characters. The language the playwright uses is often metaphorical in terms of the concept "Argument is war". Alexandra's first response to the appearance of Chris through the window is negation. When Chris declares that he came to see her, Alexandra denies him: "No. No... no... no... You're not here. You're *not* here" [2, 6]. What follows next is the author's remark: "*She tries to get out of her chair — it's a battle — He's trying to get in the window — it's a battle*" [ibid.]. The concept of battle organizes the further action. Asking for help while hanging two stories above the ground Chris does not get a helping hand. *À la guerre comme à la guerre!* Alexandra steps away from the window saying: "Should have thought of that before you tried to break into an old lady's house" [ibid.]. This first reference to the literary portrait of the protagonist in the play is the strong gerontological marker of the text. Alexandra's next identification with a lady in the old-fashioned meaning of a woman who behaves in a way that is traditionally considered to be suitable for a woman is ageist and self-stereotyping. Addressing her son Alexandra mentions: "You shouldn't be spending [time] with some demented old lady" [2, 20]. Also she adds: "Some crazy old lady locked in her own house?" [2, 38]. In spite of the generally positive identification with the old lady, adjectives "demented" and "crazy" are examples of negative self-perception of the individual aging or self-stereotyping. According to the recent data presented by Spanish gerontologists, "... when young people are around older people they adjust their behaviors in ways that reflect age stereotypes, and thus, activate the age stereotypes in older individuals" [4, 128]. Next allusion to the lady status has rather striking negative connotation: Alexandra narrates her experience of feeling old for the first time. Interestingly enough her feeling is a mirror reflection of her grown-up children:

<...> *it was a few years ago, when I saw how Jennifer and Michael started looking at me. Or how they treated me. They never said anything, but... I saw myself so clearly in their eyes... And this time I was fragile. I needed help. I needed protection. I was an old lady* [2, 27].

This short fragment of life review in the form of reminiscence (with which the play abounds) emerges as an important gerontological marker shedding light upon the protagonist's identity. Even though "ageist stereotypes are often conveyed through spoken words" [3, 520], one can observe ageism practice performed via non-verbal interaction. One more self-reference to the image of lady completes the portrait of the protagonist for it visualizes her integrity —

“Everyone has to follow their own compass especially little old ladies” [2, 24]. The collectivity used by the character in the combination with diminutive form (*little old ladies*) displays the positive attitude to late adulthood and presupposes the further development taking into account the meaning of the whole sentence.

Alexandra continues to oppose her son’s intrusion in both verbal and non-verbal ways: when Chris finally makes it to the room, his mother refuses to look at him. Rather her arguments are tuned in to combative manner: “Now go back the way you came in. I’m serious... I’ll blow this whole house to kingdom come. I’m a dangerous woman” [ibid.]. Although her warning doesn’t produce the desirable effect one can detect implicit rage and lack of power in her lines. Yet Alexandra positions herself as an authoritative person — she is serious, dangerous and can hurt. When Alexandra looks at her son for the first time she doesn’t recognize Chris who grew old into “a skinny old raggedy man” [2, 7]. The old lady becomes aware of the strategy of her elder children — to send the youngest son with a purpose. Alexandra labels this plan “the sheer cruelty” yet pursues her goal of staying independent at her own house. The specter of the nursing home makes Alexandra look for any possible kind of defense. She argues: “I need to hold off an army! I have that kitchen knife set... I have one solid frying pan. But all of that’s hand-to-hand, I can’t move worth a damn anymore. I needed a distance weapon” [2, 8]. Thus Alexandra’s major ammunition becomes film-developing fluid in jars and a lighter to keep her elder children at bay. She is sure that if she opens the front door there is an army of police outside to tackle her and haul her off in a straight-jacket. Alexandra equals the move to nursing home to a kind of imprisonment. Identifying the essential role of places and spaces for the elderly age Mike Hepworth claims that “To be out of place is to lay oneself open to possible criticism or even moral condemnation” [5, 78].

“The move from the private home to a residential ‘home’ or to hospital, often described in the gerontological literature as a stressful transition in the ageing process,” argues Hepworth, “is also a prominent narrative turning point in stories of ageing” [5, 94]. In *The Velocity of Autumn* the threat of the move constitutes the dramatic tension of the intergenerational conflict. It lies in the reversal of parent / child paradigm. It is a common knowledge that parents believe that they know what is best for their children. The old age is stereotypically regarded as the second childhood and this is the reason for Alexandra’s middle aged children (Chris included) to stick to this way of thinking. As the dialogue unfolds Chris suggests to his mother that she “... could sell this place and have enough to live in A-One nursing home for fifty years!” [2, 8]. Otherwise “That’s tear gas, that’s SWAT team, that’s snipers on the roof

across the street to shoot you in the head!” [2, 13]. In his play Eric Coble models aging as “a risk of loss of independence and institutionalization” [5, 94].

Obviously, Alexandra is in opposition to all her children whom she labels the Mongol Hordes, invaders, the tribe, again using the martial rhetoric. Since Chris doesn’t believe that she is able to blow it all up, burn down the whole block and kill innocent people, Alexandra declares: “I’m a cornered animal, Christopher. I’ll do whatever it takes” [2, 9]. The awareness of the disempowerment produces the outbreak of rebellion in the elderly lady which takes the literate form of Molotov cocktails. What is most painful for Alexandra is her awareness of the reversal of family roles. Although in the beginning of the action she ardently denies it (She says “I’m not their child. I’m not still growing” meaning her absent elder children) in the run of the play Alexandra has to admit that “the reversal is now complete”: “... I am the child and they are the parents”. The octogenarian lady points out that the reversal produces humiliation and further decline: “... the more they offered help, the older I became” [2, 27]. The scholars claim that “dependency can be regarded as the result of the actual interactions between older people and their social partners, frequently influenced by ageist stereotypes” [3, 517]. As a result “priming stereotypes of aging can have reliable influences on various aspects of older adults’ functioning including cognition, behavior, and physiology” [3, 516]. So, Alexandra becomes aware of the pressure from her elder children side and resists the imposed models of dependency.

Chris ageist response that it is “<...> natural order of things <...> [and] It’s been going on for centuries” [2, 25] produces a storm of emotions on behalf of his elderly mother. What is true to other people is not true to Coble’s protagonist. The central character (who likes being alone) finds her rescue at her home: “I am ready to go and I want to go in my own house. I do not want to be put in a hospital. I do not want tubes and extraordinary measures, and I certainly don’t want a living death that drags on and on for years. If you find me at the foot of the stairs some morning and I’m not dead already, put a blanket on me, tell me you love me, sit with me and tell me jokes if you want, even if I don’t respond. But leave me there” [2, 27]. Alexandra is quite determined about her future: “I am not going to end up in some nursing home. I am NOT” [2, 32]. In her determination to die at home the old lady liberates herself from the family confines which are made more difficult with the shifts of traditional roles. Jeanette King remarks: “Since the old are perceived as children, moreover, they are not expected to want the independence of their own homes, but to want to go into ‘homes’, according to the myth that old people prefer to be together...” [6, 77]. The protagonist of *The Velocity of Autumn* is portrayed as myth-buster.

Also Alexandra subverts a stereotypical association of aging with loneliness which stands out as the conventional gerontological marker. After rearing three children she enjoys finally being on her own: "... it was like climbing out of a pit, fingers torn from the climb, blinking, blinded by what I used to take for granted — but Free at last, thank God Almighty, I was FREE at last" [2, 32]. In her examination of discourses of aging in fiction and feminism J. King elaborates the necessity for independence which has nothing to do with the inner sense of loneliness and exclusion: "Without freedom there is no way to find out who she is or could be. The self is a product of freedom. And without freedom she has no permission to love" [6, 87]. Alexandra wants to stay on good terms with her children, to spend time with her grandchildren, yet unless free she will not be able to do it.

Alexandra's pursuit of freedom is inextricably connected with her individual subjective experience of aging. The protagonist cannot get accustomed to the changes in her world:

My world. The Old People world. Every day another piece peels off and slides to the floor. Another friend dies. Another body part shrivels. A kid, or a, people on TV talk about things, made-up words and ideas like you should know them. It sounds like they're speaking English, but it's not your English; you think you are still living in your country, but it's not your country anymore. You're a foreigner. Your world is ending and every hour taps your back [2, 16].

In her study of the discontents of aging Kathleen Woodward detects the language negative connotations as for the aging body [11, 18]. The adjustment to aging is one of the tasks of the elderly people. In *The Velocity of Autumn* Alexandra states that her way of life has been constantly changing — "One of the many unpleasant surprises of my decaying body is that food doesn't have much taste anymore. It's all going gray in my mouth. I've gone a day without eating and not even noticed it" [2, 13]. Alexandra says, "In fact, I'm shrinking. I'm physically getting smaller..." [2, 14]. Being an artist she can't hold the brush anymore: "Any small gripping-thing, like a pencil, my knuckles and wrist just start aching" [2, 15]. Alexandra also complains about her back and knees. The abovementioned and other textual references to bodily dysfunctions may constitute the new genre of pathography, which designates "a form of auto-biography or biography that describes personal experience of illness, treatment, and sometime death" [9, 192]. Alexandra's pathography correlates with K. Woodward's argument, that "... our language about the aging body is so heavily charged with negative connotations that it is difficult to even express the matter in a neutral register. If we speak of the aging body in terms of the *weakening* of various functions of the body (hearing diminishes, eyesight dims, etc.), we are necessarily invoking the corresponding notion of strength, which is

associated with youth and gathers all possible value to itself" [11, 18]. One of the solutions to the "polar opposites" problem highlighted by Woodward is suggested by R. Maierhofer's recommendation: "Only if we realize the inherent ambivalence of life and its representation in literary texts can we escape the dualistic mode that governs our thinking" [7, 130].

The culmination of the play is as tense and dramatic as prior mother / son dialogues. Chris takes his mother's side. After sharing common memories and understanding individual subjective experience of aging Chris becomes Alexandra's accomplice. During telephone talks with his siblings Chris quarrels with them and makes up his mind to realize his mother's intention. It is Alexandra who stops him because she finally has someone she wants to talk as adults, as equals. She has so much to say about her new period of life with new experiences. She confesses: "The whole world is a double-edged sword now..." [2, 37].

One of the few pleasures, I have to say, of growing old is that I can re-read some of my favorite mysteries and still have no idea who's going to do it. But look around. No stacks or newspapers or pets going unfed or filthy clothes piling up. I would posit that I'm keeping a better house than most college students, and nobody is threatening to lock them away! [2, 25].

Referring to the play's title *The Velocity of Autumn*, one should mention the poetic connotations which add one more direction to the debate on representations of aging. Symbolically Eric Coble uses traditional term "autumn" with etymological meaning of the passing of the year, not typical of US vocabulary, which popularize the word "fall". The transitional season from summer into winter, autumn is associated with richness, abundance, and beauty. It is the understanding of beauty in late adulthood that the play develops. As Woodward notes ageist fiction may imply that "old age and beauty are antithetical" [11, 15]. In *The Velocity of Autumn* Alexandra "wearing a nice outfit and jewelry as if she's going out soon" comments on that: "If I was going up in flames, I wanted to at least look my best. I want beauty. Wherever I end up — whoever I end up — I want the ugliness mixed with the beauty. Well-mixed" [2, 40]. Her desire of "some grace and beauty", "[a] little touch of grace" is reiterated in the run of the play. The protagonist brings forward the idea, that "there can still be beauty in the coming apart" [2, 39].

There are two more significant layers in terms of the play's poetics: the images of home and the tree in front of the window. Alexandra's living room is filled with stuff which "hasn't been kept up, but it's not frightening" [2, 4]. The only change Chris detects in Alexandra's home (after 20 years of absence) is "several empty patches of wall where paintings clearly hung and are now missing" [2, 4]. As Alexandra experiences sometimes memory loss, looking at her own paintings and having no idea who had created

them, she takes them down in order not to feel that way ever again. Her choice demonstrates the resistance to aging markers and active position of the protagonist. It is metaphorically contemplated later on by the old lady artist: “What the world is taking away from me, what time is taking away from me, what *God* is taking away from me... is me! And that is one hell of a betrayal...” [2, 36]. However, Alexandra’s home is her shelter, a fulcrum resisting physical shrinking of the body and as a result of lessening of the individual’s “I”/ (Self).

On the other hand, the image of the tree with its final leaves becomes for the protagonist an animate object with which Alexandra forms relationship. Once the city wanted to chop down all sick and old trees the old lady saved the one in front of her window and other trees in the block. The character personifies the plant: “My tree was still healthy and strong and getting old, but doing just fine on its own...” [2, 29]. I argue that the tree is suggestive of Alexandra’s alter ego. The plant symbolizes her conceptualization of old age. Both images of tree and home turn out the projections of the character’s elderly self.

To conclude, the gerontological markers in the play are represented by life review monologues of the octogenarian Alexandra; the protagonist’s need of loneliness, opposite of exclusion; the reversal of parent / child paradigm. Yet the old lady’s vocabulary is ageist and self-stereotyping; the intergenerational conflict is reflected via military discourse. Alexandra’s strategy of adaptation to her late adulthood is active — the old lady resists the disempowerment and copes with the memory loss. “Our image of the oldest old (eighties and older),” writes the expert in the human life span John W. Santrock, “is predominantly of being disabled and frail” [8, 496]. The portrayal of elderly lady in *The Velocity of Autumn* subverts this image; Alexandra’s character is rich and ambivalent. The female octogenarian reveals the realm of aging body, analyzes her anxieties of aging, sheds light on dichotomy of old age / midlife and aging as postmaternal experience. Positive outcome of intergenerational interaction is befriending of mother and son. Through the lens of male representation Alexandra demonstrates her individual subjective velocity of aging.

REFERENCES

1. Beauvoir S. de. *The Coming of Age* / Simone de Beauvoir. Tr. By Patrick O’Brian. — N. Y. : W.W. Norton and Company, 1996. — 585 p.
2. Coble E. *The Velocity of Autumn* / Eric Coble. — N. Y. : Dramatists Play Service, Inc., 2014. — 41 p.
3. Coudin G. ‘Help Me! I’m Old!’ How Negative Stereotypes Create Dependency Among Older Adults / Geneviève Coudin, Theodore Alexopoulos. *Aging and Mental Health*. — Vol. 14. — No. 5, 2010. — P. 516–523.
4. Fernández-Ballesteros R. et al. Effects of University Programs for Older Adults: Changes in Cultural and Group Stereotype, Self-Perception of Aging, and Emotional Balance / *Educational Gerontology*. — Vol. 39. — No. 2, Taylor & Francis Group : 2013. — P. 119–131.
5. Hepworth M. *Stories of Ageing* / Mike Hepworth. — Buckingham : Open UP, 2000. — 143 p.
6. King J. *Discourses of Ageing in Fiction and Feminism: The Invisible Woman* / Jeannette King. — N. Y. : Palgrave Macmillan, 2013. — 221 p.
7. Maierhofer R. Desperately Seeking the Self: Gender, Age, and Identity in Tillie Olsen’s *Tell me a Riddle* and Michelle Herman’s *Missing* / Roberta Maierhofer // *Educational Gerontology*. — Issue 25. — Routledge : 1999. — P. 129–141.
8. Santrock J. W. *Lifespan Development* / John W. Santrock. — 7th ed. — N. Y. : McGraw-Hill, 1999. — 652 p.
9. Vaccarella M. *Medical Humanities: Renewing Praxis Across Disciplines* / Maria Vaccarella. — *Medical Humanities, Status Quaestionis*. — № 3, 2012. — P. 181–202.
10. Waxman B.F. *From the Hearth to the Open Road: A Feminist Study of Aging in Contemporary Literature* / Barbara F. Waxman. — N. Y. : Greenwood Press, 1990. — 205 p.
11. Woodward K. *Aging and Its Discontents: Freud and Other Fictions* / Kathleen Woodward. — Bloomington and Indianapolis : Indiana UP, 1991. — 244 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Афанасьєв Ілля Юрійович — доцент кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Інституту журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат історичних наук, доцент.

Борисов Олексій Олександрович — завідувач кафедри германської філології Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент.

Буніятова Ізабелла Рафаїлівна — завідувач кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор.

Гайдаш Анна Владиславівна — доцент кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, доцент.

Грипас Оксана Юрійівна — доцент кафедри української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, доцент.

Дроф'як Надія Іванівна — асистент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.

Зубченко Олена Сергіївна — доцент кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Ізотова Наталя Павлівна — докторант другого року навчання кафедри англійської філології і філософії мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету.

Калитюк Лілія Петрівна — доцент кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, доцент.

Колесник Олександр Сергійович — професор кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор філологічних наук, професор.

Кузьменко Анастасія Олексіївна — аспірант Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Ляхно Наталя Валентинівна — доцент кафедри української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, доцент.

Науменко Людмила Петрівна — доцент кафедри методики навчання іноземних мов та прикладної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук, доцент.

Олексієнко Алла Валеріївна — старший викладач кафедри іноземних мов Запорізького державного медичного університету, кандидат філологічних наук.

Палійчук Єліна Олександрівна — старший викладач кафедри англійської філології та перекладу Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук.

Поліщук Надія Петрівна — професор кафедри іноземних мов за професійним спрямуванням факультету іноземної філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, кандидат філологічних наук, доцент.

Приходько Анатолій Миколайович — в. о. завідувача кафедри теорії та практики перекладу Запорізького національного технічного університету, доктор філологічних наук, професор.

Редька Інна Анатоліївна — доцент кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук, доцент.

Стрельченко Ксенія Сергіївна — аспірантка другого року навчання кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Торговець Юлія Іванівна — старший викладач кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук.

Турта Юлія Петрівна — бакалавр Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Узварик Ірина Анатоліївна — бакалавр Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Чайківська Галина Святославівна — викладач кафедри іноземних мов юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат філологічних наук.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

<i>Буनियाтова И.Р.</i> Текст или дискурс: вот в чем вопрос	3
<i>Зубченко О.С.</i> Ідеологічний аналіз британського політичного дискурсу	10
<i>Палійчук Е.О.</i> Іконічні конструкти соціальних ситуацій (на матеріалі англomовного медійного дискурсу з питань <i>торгівля людьми</i>)	20
<i>Редька І.А.</i> Текстові процедури висвітлення емотивно-когнітивної системи вірша (на матеріалі англomовної поезії ХХ століття)	24
<i>Торговець Ю.І.</i> Текст-типологічна специфіка есе: історична ретроспектива	29
<i>Чайківська Г.С.</i> Елементи чарівної та фантастичної картин світу як основа казкового тексту (на матеріалі французької авторської казки)	34
<i>Кизменко А.О.</i> Predicative organization of English infant poetic texts.	37
<i>Калитюк Л.П., Турта Ю.П.</i> Мовні засоби вираження когезії в англomовному мультфільмі Torill Kove “The Danish Poet”	42
<i>Колесник О.С., Узварик І.А.</i> Структурне наповнення англomовних статей, що зображають стихійне лихо	45
<i>Борисов О.О.</i> Невербальна комунікація у британських та українських парламентських дебатах.	48
<i>Поліщук Н.П.</i> Соціальна зумовленість мовленнєвого акту в комунікативному процесі.	52
<i>Стрельченко К.С.</i> Концептуальний простір ТАЄМНИЦЯ: фреймова модель (на матеріалі англomовних художніх творів).	56
<i>Науменко Л.П.</i> Лінгвальна природа та категорійний статус професійного концепту	63
<i>Ізотова Н.П.</i> Метафікціональна гра в ракурсі когнітивного дейксису (на матеріалі романів Дж.М. Кутзее).	71
<i>Дроф'як Н.І.</i> Асиндетичне субстантивне словосполучення в англійській мові як єдність формальної та концептуальної моделі	77
<i>Приходько А.М., Олексієнко А.В.</i> Когнітивно-комунікативна організація гіпотаксису з детермінантним підрядним (на матеріалі німецької та англійської мов)	81
<i>Грипас О.Ю.</i> Засоби маркування компаративних відношень у формально-синтаксичній структурі речення в українській мові.	85
<i>Лахно Н.В.</i> Особливості актантного розподілу семантики абсолютивів.	91
<i>Афанасьєв І.Ю.</i> Граматичні особливості абрєвіатури “PR” (public relations) в українській мові	97

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Гайдаш А.В.</i> The portrait of the old lady in Eric Coble's The velocity of autumn	101
Відомості про авторів	106

Наукове видання

STUDIA PHILOLOGICA

ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

Випуск 6

За подані матеріали відповідають автори.

Видання підготовлене до друку в НМЦ видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка

Завідувач НМЦ видавничої діяльності *М.М. Прядко*
Відповідальна за випуск *А.М. Даниленко*

Над виданням працювали: *Л.В. Потравка, О.А. Марюхненко,
Л.Ю. Столітня, Т.В. Нестерова, О.Д. Ткаченко, Н.В. Клименко*

Поліграфічна група: *А.А. Богадельна, Д.Я. Ярошенко, О.О. Ярошенко,
Г.О. Бочарник, В.В. Василенко*

Підписано до друку 08.11.2016 р. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 12,56. Обл.-вид. арк. 13,35. Наклад 100 пр. Зам. № 6-143.

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й автора. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.